

Hva kan fire forskjellige kulturminner fortelle om elitens behov for å markere seg i jernaldersamfunnet?

Diskusjon og komparasjon.

Bente Isaksen

**Mastergradsoppgave i arkeologi
Institutt for arkeologi og sosialantropologi
Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning
Universitetet i Tromsø
Høsten 2009**

Forsidebilde: Tegning av ornamenteringen på sverdet som ble funnet i haug 2 i Högom (Ramqvist 1992:145).

Sammendrag

Arkeologisk materiale som har blitt knyttet til en sosial, politisk og kulturell elite, har blant annet vært graver og hus hvor det har blitt lagt ned tid og ressurser. Denne oppgaven diskuterer forskjeller og likheter ved fire kulturminner som er knyttet til en sosial, politisk og militær elite. Kulturminnene er dobbeltgrava i Bø i Steigen, haug 2. i Högom, Raknehaugen i Ullensaker og Borg i Lofoten. Ved å studere skriftlige kilder, kan det trekkes analogier som forteller om samfunnet. En stor haug har blitt satt i sammenheng med ytre fiender og et behov for markere sin egen posisjon. En liten haug trenger derimot ikke å bety at det ikke var konflikter mellom ulike grupperinger. Har det vært mye gravgods i haugen, kan det bety at konfliktene har vært innad i samfunnet og ikke med andre grupper. Å bli gravlagt med våpenutstyr, smykker eller gjenstander som glass, kjeler eller hesteutstyr styrker teoriene om troen på at menneskene fortsatte å leve etter døden, men i en annen sfære parallelt med denne. De samme teoriene kan knyttes til hallen på Borg. Det var tydelig i terrenget og kan ha vist styrke gjennom størrelsen. Men også på innsiden var det flotte gjenstander, disse kan derimot ha vært beregnet på de som allerede hadde inngått en allianse.

Forord

Siden jeg startet på master høsten -07 har jeg vært gjennom mange problemstillinger, og har kutte ut mye spennende materiale som egentlig ikke hadde noe med oppgaven å gjøre. Prosessen har vært lærerik, men jeg hadde ikke klart det alene. Jeg har fått faglig, språklig og psykisk støtte fra flere hold.

Fagmessig må jeg rette en stor takk til Ericka Engelstad som gjennom seminarene har veiledet, oppmuntret og ”mast” når det trengtes, jeg har nok blitt en hardere nøtt på grunn av seminarene. Også Asgeir Svestad har kommet med konstruktive innspill til oppgaven.

Takk til mamma og Lene som har lest korrektur etter hvert som kapitlene ble ferdige. Alle skivefeil er likevel helt og holdent mitt ansvar.

Takk til Guri og Monica. Å ha en leseplass sammen med folk i samme situasjon har skapt konstruktive diskusjoner og mulighet for å få utløp for den frustrasjonen som oppstår. Flere venner og familien har også stått nært og oppmuntret meg.

Sist men ikke minst må jeg rette en stor takk til min kjære Thomas. Du har holdt ut med det meste, frustrasjon, klager og søvnløse netter hvor jeg har ligget og vridd meg.

Jeg kan oppsummere denne læringsprosessen med ordene til Lisel sier i *Boktyven*; ”jeg har elsket ordene og jeg har hatet ordene, men jeg håper jeg har fått dem skikkelig til”

Kristiansand 21.12.2009

Bente Isaksen

Innhold

Sammendrag	III
Forord	IV
Innhold.....	V
Tabelliste	VI
Figurliste.....	VII
1. Innledning.....	1
2. Metode: analogi, komparasjon og kildekritikk.....	5
2.1. Analogi som metode.....	5
2.1.1. Kritikk av historiske kilder.....	8
2.1.2. Kritikk av arkeologiske kilder.....	9
2.2. Diskusjon om komparasjon som metode.....	10
2.3. Oppsummering	11
3. Det norrøne jernaldersamfunnet	12
3.1. Et hierarkisk samfunn.....	13
3.2. ”Handel” og allianse – en gavebytteideologi	17
3.3. Religion og ideologi	20
3.3.1. Graver	21
3.3.2. Horg og hov	25
3.4. Landskap.....	28
3.5. Oppsummering	30
4. Materialet.....	31
4.1. Bø	31
4.1.1. Presentasjon av materialet	32
4.1.2. Samfunnet på Bø	37
4.1.3. Datering	38
4.1.4. Tolkning	39
4.2. Högom	41
4.2.1. Presentasjon av materialet	43
4.2.2. Samfunnet på Högom	51
4.2.3. Datering	52
4.2.4. Tolkning	52
4.3. Raknehaugen	53

4.3.1.	Presentasjon av materialet	56
4.3.2.	Samfunnet ved Raknehaugen	58
4.3.3.	Datering	59
4.3.4.	Tolkning	60
4.4.	Borg	61
4.4.1.	Presentasjon av materialet	63
4.4.2.	Samfunnet på Borg	71
4.4.3.	Datering	72
4.4.4.	Tolkning	72
4.5.	Oppsummering	74
5.	Diskusjon	76
5.1.	Oppsummering	79
	Litteraturliste	81

Tabelliste

Tabell 4.1. ¹⁴ C dateringer fra tunanlegget på Bø. Konteksten til alle prøvene er uviss. Prøvene fra grop 2 og 3 ble utført av Johansen og Søbstad (1978) (Tabell etter Storli 2006:63).....	39
---	----

Figurliste

Figur 1.1 Kart over hvor lokalitetene i forhold til hverandre i Skandinavia.....	2
Figur 4.1. Østre halvdel av Bø-anlegget underutgravningen. (Foto Lund i Sloman 1959:4)	32
Figur 4.2. Tegning av gravkammeret i Bø-grava (Illustrasjon av H. E. Lund).....	33
Figur 4.3. Fibulaspennen i det vestlige gravkammeret (Foto:Sjøvold 1962:plate 36)	34
Figur 4.4. Våpnene, leirkaret og ringen som ble funnet i det østlige kammeret av Bø-grava (Figur: Sjøvold 1962; plate 1). 1. Keramikkaret, 2. Spydspisser, med og uten tange, 3. Pilspisser, 4. Sverd, 5. Skjoldbulen, med restene etter skjoldet. 6. Ringen, 7. Beltespennen	36
Figur 4.5. Gravfeltet i Högom, sett fra øst (Foto: S. Hallgren i Ramqvist 1992:17).....	41
Figur 4.6. Oversikt over gravhaugene i Högom (Illustrasjon Eklund og Magnusson i Ramqvist 1992:19)	42
Figur 4.7. Haug 2's lagvise oppbyggingen. Stein og jord (Tegning av Selling, fra Ramqvist 1992:47).....	43
Figur 4.8, På bakgrunn av røntgenbildene, ble det laget en funnplan av gravkammeret i haug 2. Numrene indikerer det tallsystemet Ramqvist brukte i materialpublikasjonen. I = jern, B = bronse, S = sølv og G = gull. (Figur av Selling i Ramqvist 1992; plate 11).	45
Figur 4.9 Sverdet som ble funnet i haug 2. (Foto i Ramqvist 1992:Plate 16).....	46
Figur 4.10 Ornamenteringen på a) knappene og b) sverdet. Begge i stil 1 (Illustrasjon av Selling i Ramqvist 1992:145).	46
Figur 4.11. Rekonstruksjon av beltet til Högomhøvdingen (illustrasjon av Selling i Ramqvist 1990:49)	48
Figur 4.12. Vestlandskjelen som ble funnet i haug 2 ble satt sammen (Ramqvist 1992:plate 92).....	50
Figur 4.13. Glassene som opprinnelig var fra Svartehavet (Ramqvist 1992:plate 92).....	50
Figur 4.14. Gullfunnene i Haug 2. i Högom. Fra venstre til høyre: To gullringer, to anheng, enten til kjede eller skuldre, en mynt? og to gullbarrer (Ramqvist 1992:plate 85)	51
Figur 4.15. Raknehaugen sett fra Ljøgodttjernet (Foto: Hagen 1997:8)	53
Figur 4.16. Oversikt over Loranges og Griegs utgravninger av Raknehaugen.	55
Figur 4.17. Bevarte og slettede gravhauger i området rundt Raknehaugen. (Illustrasjon av Gaut 2008)	56
Figur 4.18. Noe av tømmeret som ble gravd ut av Grieg (Foto: Hagen 1997:195)	57

Figur 4.19. Rekonstruksjon av langhuset på Borg (Foto Ukjent).....	62
Figur 4.20. Plantegning av hus I: 1a og I:1b på Borg.....	63
Figur 4.21. Oversikt over området rundt Borg. Nr. 1. fundamenteringen til Borg I, nr. 2. fundamentet til Borg II, nr. 19-21 graver og nr. 26, de to barnegravene som ble funnet inne i huset (Illustrasjon:Johansen et al. 2003b:14).	65
Figur 4.22, pilspissen som ble funnet på Borg (Arrhenius og Muyingo 2003:170, figur 9D.19)	66
Figur 4.23, etter måling av glasskårene, ble det laget en tenkt utgave av	67
Figur 4.24, en av gullgubbene og gullgjenstanden som det ble antatt at har vært toppen av en pekepinne til hellige skrifter (Munch 2003b:149 figur 9H.8; Munch 2003c:254, figur 10.1).....	70

1. Innledning

Dette er en oppgave om hvordan og hvorfor menneskene som levde i jernalderen markerte at de bodde på visse områder. Jeg vil på bakgrunn av fire lokaliteter, ei dobbeltgrav fra Bø i Steigen, en gravhaug fra Högom, Raknehaugen i Ullensaker og høvdinggården på Borg foreta en prinsipiell diskusjon omkring hvordan et lagdelt samfunn viser seg i arkeologisk materiale, og hvordan samfunnsmessige forhold kan være årsaken til at lokalitetene jeg har valgt er så forskjellige? For å kunne svare på problemstillingen stiller jeg spørsmål som hva er forbindelsen mellom samfunn og materiell kultur? Hva er det som styrer formgivningen av hus og graver?

Den første lokaliteten er *Bø* i Steigen, Nordland, hvor det ble funnet et tunanlegg med tre graver i nær tilknytning. Den ene grava hadde en liten haug, og da Harald Egenes Lund foretok en utgraving ble det avslørt et rikegravmateriale. Gravgodset var flertydig i den forstand at det ble funnet artefakter som har uttrykt både germanske og samiske trekk (Johansen og Søbstad 1978; Slomann 1959; Storli 2006). Tiltross for et rikt innhold, har ikke haugen vært særlig stor. Den andre lokaliteten ligger i *Högom* i Sundsvall. Her finnes Norrlands største gravfelt med 10 gravhauger og en runestein. Det som blir omtalt som haug 2. i dette gravfeltet skiller seg fra de resterende gravhaugene ved at gravmaterialet er godt bevart. Artefaktene som ble funnet i grava har ført til at avdøde blir kalt høvdingen i Högom, da det er unike funn. Haugen er ikke av de største, men den er godt synlig i terrenget. Den tredje lokaliteten er *Raknehaugen* i Ullensaker, Akershus som regnes for å være en av Nord-Europas største gravhauger. Raknehaugen ble plassert i krysset hvor den nord - sørgående veien. Med en stor haug ruver grava i terrenget og har tydelig vist rikdom og makt til forbipasserende. I Raknehaugen ble det derimot ikke funnet gjenstander som kunne stadfeste den sosiale statusen til vedkommende (Skre 1998a). Disse gravene viser mangfold og differanse i gravskikken, ved at gravgods og morfologi skiller seg fra hverandre (Ramqvist 1990; Ramqvist 1992). Den fjerde og siste lokaliteten er *Borg* i Lofoten. Her har arkeologer funnet rester av Nord-Europas største høvdinghus. Hallen var en viktig del av den sosial elitens maktutøvelse. Borg lå godt synlig for de som kom til lands eller sjøveien, det kan ikke ha vært tvil om at den sosiale posisjonen ble stadfestet (Johansen et al. 2003b).

Figur 1.1 Kart over hvor lokalitetene i forhold til hverandre i Skandinavia

Jeg har valgt lokaliteter fra den germanske delen av Norden. Når jeg bruker uttrykket *germansk* må det ikke forveksles med Hitlers bruk av begrepet, hvor germanerne var personer av en overlegen rase. Germanerne var en folkegruppe som hørte til den indoeuropeiske folkestammen, som bodde i det nåværende Nord-Tyskland og Skandinavia. Opprinnelig var germanerne en folkegruppe i Europa som ble forbundet med landområdet Germania. Romerne brukte begrepet for å skille folkeslagene mot nord fra folket i sine egne landområder. Mest kjent er Tacitus' verk *Germania*. Et verk som inneholder detaljerte opplysninger om religion, sosial lagdeling, levekår og styringsorganer hos flere germanske stammer (Solberg 2003:71). I Norge har forskningen på jernaldersamfunnene blitt kalt *norrøn*, noe som gjør at jeg også bruker dette begrepet. Tidsmessig strekker lokalitetene seg fra romertid til vikingtid, det er altså forskjellige deler av jernalderen. Jernalderen blir behandlet som en kulturell lik enhet, og de endringene som skjer over tid kan være med på å kaste lys over hvorfor uttrykksmåten endret seg.

For å kunne trekke konklusjoner fra arkeologisk materiale og skriftlige kilder til samfunnsmessige forhold, vil jeg i kapittel 2 diskutere analogi og komperasjon som metode. Analogislutninger er å trekke en slutning fra en observasjon av visse fellesegenskaper mellom studieobjektet, til at det også foreligger andre felles egenskaper (Näsman 1988:123), og vil brukes for å komme fram til et resultat om hvordan et lagdelt samfunn kan vises i materialet. Ved å bruke analogi som metode, blir bevisstheten omkring

subjektive valg tatt opp. Jeg vil derfor belyse svake sider ved bruk av skriftlige og arkeologiske materiale, for klargjøre min egen bruk av kildene. Diskusjonen min består av en sammenlikning av likheter og forskjeller, noe som resulterer i at jeg har reflektert over komparasjon som metode.

I kapittel 3 tar jeg for meg sider ved jernaldersamfunnet som var viktig i produksjonen av lokalitetene. For at noen skal sitte med et overskudd som gjør at de kan bygge monumentale bygninger, er samfunnet hierarkisk, hvor en liten elite sitter med makten, dette er kjent som et høvdingdømme i norsk jernalderarkeologi. Dette er en teori basert på et snevert materiale av Service (1962), og jeg har valgt å diskutere *Heterarchy* som en samfunnsordning hvor også de som står på bunnen av hierarkiet har mulighet for å påvirke samfunnet (Crumley 1995). Videre diskuteres grunnlag vi har for å kalle samfunnet hierarkisk. Her er skriftlige kilder, som klassiske skrifter, myter og sagaer i sammenheng med arkeologisk materiale, viktige for å kunne forstå samfunnet. Gavebytte var en viktig institusjon i opprettholdelsen av hierarkiet. Prestisjevarer ble brukt som gaver i et allianseforhold, hvor forbindelser var viktig for å opprettholde sin egen posisjon. Derfor har steder hvor det er funn av flotte gjenstander blitt definert som maktområde (Steinsland 2005:396). Ritene og kulten dannet kjernepunktet i religionen og var viktig i jernalderens verdensoppfattelse og hverdag (Steinsland 2005:40). I religionsutøvelsen var graven et viktig sted. Her ble en person lagt til hvile, men det er også stedet hvor kultutøvelsen ble utført. Graven var et sted for de som var igjen, forfedrekulten var riter som skulle forhindre gjengangeri og styres av den rådende religionen (Lagerlöf 1988:18). Gravenes indre og ytre utforming kunne formidle styrke til omverden. Gravleggingen var altså en refleksjon av hvordan menneskene opplevde livet og døden, og er derfor en viktig del religionsoppfattelsen. Også hallinstitusjonen var viktig i religionen, her ble den opprettholdt og videreført (Steinsland 2005:284). Lokalitetene er plassert i landskapet. Dette kan være med på å fortelle om tankene bak lokaliteten. Selv om et sted har fysiske kvaliteter som gjør det egnet til gravplass, kan det ha vært religiøse eller mentale årsaker som var den utløsende faktor i valg av et sted som gravsted eller til andre religiøse formål. Et område kunne være viktig for menneskene, og de blir på den måten menings- og identitetsbærende steder (Østerdal 1999:74).

I kapittel 4 diskuteres og beskrives det arkeologiske materialet som er grunnlaget for oppgaven. For å få en oversikt over kulturminnene har jeg valgt å beskrive landskapet de er en dal av og presentere selve materialet. Siden oppgaven er tett knyttet sammen med hvordan samfunnet påvirket folks behov for å vise sin styrke, vil jeg også diskutere hvordan samfunnet på de forskjellige lokalitetene kan ha vært. Etter dette følger en dateringsdebatt og en diskusjon omkring tolkninger av lokalitetene. Her vil jeg knytte materialet sammen med teoriene om samfunnet. Dette skaper en plattform for diskusjonen jeg vil foreta i kapittel 5, hvor jeg vil diskutere hvordan vi kan se en sosialdifferensiering i materialet og hvilke sider ved et samfunn som påvirker uttrykksformen for en elite.

2. Metode: analogi, komparasjon og kildekritikk

I dette kapittelet diskuteres teorier omkring analogi og komparasjon, metodene som ligger til grunn for denne oppgaven. Analogi er å trekke en konklusjon fra noe kjent til noe ukjent (Näsman 1988:123). For å kunne trekke slutninger omkring det germanske jernalderssamfunnet ønsker jeg å bruke skriftlige kilder, som myter, sagaer og klassiske skrifter. Ved å tolke det arkeologiske materialet i lys av disse kildene kan det dannes et mer korrekt bilde av jernalder samfunn, enn ved kun å bruke arkeologisk materiale. De arkeologiske og de skriftlige kildene kan ikke brukes uproblematisk. Jeg vil derfor redegjøre for feilkilder ved arkeologisk og skriftlig material, og reflektere over hvordan kildene kan brukes og tolkes på en måte som gjør. Analogi er å sammenlikne (Hodder og Hutson 2003:194). I denne i oppgaven sammenliknes materialet i forhold til de skriftlige kildene. Dette åpner for refleksjon omkring komparasjon som metode. Ved trekke fram likheter og forskjeller kan materialet studeres i lys av hverandre, og ikke slik som ved bruk av analogier, i lys av andre kilder.

2.1. Analogi som metode

I denne oppgaven går jeg ut fra at ved å studere samfunn som er kjent i dag, kan arkeologer trekke slutninger fra noe kjent til noe ukjent. Dette betegnes som analogi og blir brukt i arkeologien da direkte observasjon ikke er mulig. Vi kjenner tilfeller tilbake til 1800-tallet hvor denne metoden ble brukt. Den svenske forskeren Sven Nilsson brukte redskaper fra samtidige ”primitive kulturer”¹ for å tolke steinalder artefakter. For å få bedre innsikt i hvordan redskapene hadde vært brukt og hva de hadde blitt brukt til, studerte han slitesporene i redskapene, både fra fortiden og hans nåtid (Solberg 2003:26). Ian Hodder (1982:16) skriver om form- og relasjonsanalogier, hvor formanalogi baserer seg på at hvis to ting eller forhold er like i noen hendelser, så er de sannsynligvis det i andre hendelser også. Denne delen av analogien kan vi se i Nilssons analyse av redskapene. Nilsson tok analysen videre og undersøkte slitesporene på redskapene. Da han fant den samme typen slitespor på de fortidige redskapene som de som var brukt i hans samtid, trakk han konklusjon om samme type bruk (Nilsson 1868 i Solberg 2003:26). Dette er et eksempel

¹ Begrepet ”primitive kulturer” ble brukt om egalitære samfunn, som hadde et svakere lederskap og liten sosial organisering. Dette kan sees i sammenheng med Services teori fra 1962, hvor sosial organisering var en viktig del av hvor utviklet samfunnet var. Dette diskuteres i kapittel 3.1.

på relasjonsanalogi, som Hodder (1982:16) definerer som en søken etter å finne naturlige eller kulturelle forbindelser mellom de forskjellige aspektene i analogien. For at vitenskapen ikke skal bli en gjettevitenskap vektlegger Hodder at gjenstandene må tolkes før de blir brukt i en analogi. Hvis ikke kan det være tilfeldige sammenhenger som sammenfører to objekter.

Hodder (1982) problematiserer analogi som en vitenskapelig metode. En arkeologisk tolkning med analogi som metode vil være subjektiv. Ved å sammenlikne samfunn eller skriftlige kilder med det arkeologiske materialet utfører vi en subjektiv handling, og vi kan ikke bevise tolkningen. Han starter boken med å skrive: “When an archaeologist digs an object out of the ground and says ‘this is an axe’ how does he know?” (Hodder 1982:11). Med dette mener han at en teori som er ment på en kultur ikke kan overføres til andre kulturer. Selv om noen aspekter ved et samfunn er likt, trenger det ikke å bety at andre egenskaper ved samfunnet like, det er slik at likheter i samfunn kan opptre tilfeldig. Hodder påpeker at ved å bruke analogier til samfunn som eksisterer i dag, vil vi skape forhistoriske samfunn, med handlingsmønstre til kjente samfunn. Johnsen og Olsen (1992:419-420) kritiserer Hodder for den refleksive arkeologien, da de mener teorien likner på Gadamer's *hermeneutikk*, uten at Hodder nevner Gadamer i forskningen. Hermeneutikk er læren om fortolkningen av tekster, og dreier seg om hvordan forståelse og mening er mulig. Dette kan videreføres inn i arkeologien, hvor materiell kultur oversettes til ord. Forståelse er avhengig av konteksten eller situasjonen noe forstås innenfor. Fortolkeren tar med egne erfaringer, noe som gjør at konteksten ikke er objektiv. Vi tolker alltid ut fra en viss forhåndsforståelse eller før-forståelse av helheten som delene hører hjemme i. Forståelsen av delene virke tilbake på vår forståelse av helheten, og delene forstås utfra helheten. Forståelse er sirkulær da det oppstår et gjensidig utvekslingsforhold mellom helhet og del (Krogh et al. 2000:240-250). Hodder og Hutson (2003:195) beskriver det som en veksling mellom teori om data. Der arkeologien studerer og fortolker fortidens samfunn ved å lese spor eller uttrykk etter liv som samfunnene la igjen, fortolker hermeneutikerne tekstuelle manifestasjoner uten tilgang til samfunnet det ble til i. Fra 1980-tallet påpeker Hodder hvor viktig individet og fortolkerens synsvinkel er i forskningen. Han mener at det er viktig for kommende generasjoner forskere å vite hva som var bakgrunnen for valgene, noe som hadde vært oversett i forskningen. Dette er Hodders kontekstuelle arkeologi, som går ut på at hele konteksten til et objekt må kjennes

når det tolkes. Kontekstuell arkeologi er en tolkningsstrategi basert på kravet om at all forståelse er historisk og kulturelt betinget (Johnsen og Olsen 1992:424). For å få fram meningen i et objekt må vi vite konteksten så fullstendig som mulig. Videre mener de at termen kontekstuell arkeologi er overflødig, da all form for tilnærming av forståelse er kontekstuell. Dette er likt Gadamer's hermeneutikk, hvor vår egen fordom påvirker resultatet. Men ved å bli bevisst hva som er vår og forfatterens ståsted i historien kan vi tilegne oss ny kunnskap (Johnsen og Olsen 1992:424-428). I 2003 skriver derimot Hodder og Hutson at det er den hermeneutiske sirkel som driver forskningen videre. Ved å veksle mellom data og teorier, finner forskeren den teorien som passer best til materialet slik at objektet det forskes på, kan forstås fra vårt og deres ståsted.

Fenomener som har en uavbrutt tidskontinuitet mellom arkeologi og historisk etnografiske data har større tyngde enn analogier fra samfunn som er geografisk langt bort og som er fra en annen tid (Solberg 2003:26). Også Østigårds (1997:20) utsagn ”Hvis ikke bruken av analogier er underlagt tilsvarende strenge kriterier som resten av den arkeologiske praksis, vil det svekke det helhetlige vitenskaplige arbeidet.”, viser hvordan alle subjektive kriterier må dokumenteres og argumenteres. På denne måten blir ikke arkeologi en ”gjettingsvitenskap”. Analogibruken burde være minimal og ligge så nært hendelsen som mulig (Hodder 1982:14).

Det er få samtidige skriftlige kilder fra jernalderen. Men stedsnavn kan fortelle om hellige steder. Enkelte utenlandske skrifter som Tacitus' Germania og Ibn Fadlan forteller om samfunnet i jernaldere. Det gjør også skrifter fra det tidlige islandske samfunnet, myter og riter, sagaer. Jeg har valgt de kildene som skaper minst rom for feilkilder, og før jeg diskuterer komparasjon som metode, vil jeg problematisere bruken av skriftlige og arkeologiske kilder. På bakgrunn av kildematerialet utgjør arkeologi og historie en todelt faggren, men ved å se de arkeologiske kildene i lys av de skriftlige vil resultatet bli mer nyansert. Da det er vanskelig å tolke det arkeologiske materialet uten de skriftlige kildene, har jeg valgt å supplere det arkeologiske materialet med skriftlige kilder som myter, sagaer og utenlandske tekster. Det er ikke uproblematisk å bruke disse kildene. Alt tolkes på bakgrunn av forskerens ståsted og de skriftlige kildene må sees i forbindelse med forfatterens tanker bak teksten.

Tolkning av skriftlig og materiell kultur er preget av subjektive valg, noe som påvirker resultatet. Videre vil jeg derfor klargjøre hvilke feilkilder som må tas hensyn til ved bruk av kildene, og hvordan jeg har valgt å bruke dem. Enkelte av kildene vil også diskuteres underveis i oppgaven.

2.1.1. Kritikk av historiske kilder

Mytene og sagaene ble opprinnelig til i et muntlig samfunn og ble først nedtegnet flere hundre år i etterkant (Solli 2002:55; Steinsland 2005:36). I flere tilfeller var forfatteren kristen, noe som har påvirket måten de skrev på. Dette betyr at hva som var viktig og hvilket syn de hadde på historien ble sett på med kristne øyne, noe som kan bety at ting ble trukket fra eller lagt til. Historikere skiller mellom sagatekster som beretninger og levninger fra middelalderen. Heimskringla er en beretning om begivenheter flere hundre år Snorres tid, og blir oppfattet som ”en beretning som en levning” (Kjellstadli 1992:171; Solli 2002:55). Den forteller også om konflikter i Snorres egne samtid og er derfor en levning fra dens egen tid, ”en levning som beretning” (Kjellstadli 1992:173; Solli 2002:55). De kildene som ligger nærmest en hendelse i tid har større verdi enn de som er nedtegnet senere. Men ser vi på Sverresaga, ble skrevet på oppdrag av Sverre selv. Sagaen om Håkon Håkonson ble skrevet av Håkons sønn, Magnus Lagabøter. I disse sagaene må en være bevisst motivet bak nedtegnelsen, da det kan være kulturelle, politiske og historiske sammenhenger. Solli (2002:56) mener at kildene må forstås hermenautisk, at levninger skaper nye fakta, som må fortolkes i en ny forståelsessirkel. Og det er viktig å være bevisst muligheten for at en saga har blitt skrevet som ”politisk propaganda”, eller for å sette vedkommende i et godt lys.

Fordi Snorre påvirket av konflikter fra sin egen samtid da han skrev kongesagaen, ble den i en periode fraskrevet all kildeverdi i forhold til jernalderen. Kongesagaen ble skrevet da det var borgerkrig på Island, en konflikt som kan sammenliknes med Hårfagreættens kamp for å legge under seg store landområder (Solli 2002:58). Solli (2002) mener derimot at sagaen ikke må fraskrives all kildeverdien, selv om det er tegn etter Snorres egen historie. På samme måte som forskere i dag er påvirket sin egen forståelseshorisont de skriver, kan sagaen leses som en skildring av Snorres virkelighet og hvordan middelalderens mennesker forestilte seg jernalderen. Selv om myter, kvad og sagabeskrivelser kan være sterkt overdrevet i fortellingene, er ikke det viktigste om personene levde, men at det samme mønsteret dukker opp i flere fortellinger. Fortellingene kan derfor brukes som en kilde til

vikingtidens samfunnsforhold. I stede for å lese det som en sann fortelling, kan det representere en kulturell kodeks som kan ha vært gjellende i jernalderen. I middelalderen eksisterte ikke et skille mellom historisk og kunstnerisk sannhet, fiksjon og vitenskap, og kildene tolkes derfor gjennom vår óg middelalderenforfatterens forståelseshorisont (Solli 2002:67-68).

Tacitus' *Germania* og Fadláns *reisebeskrivelse* er tekster som er samtidig som hendelsen, men de er skrevet av mennesker som kom fra andre kulturer. De har skrevet historiene og gir på den måten sine bilder av det germanske samfunnets seder og skikker (Solli 2002:49). Tacitus framstiller germanerne som barbarer i kontrast til den dekadens som Tacitus mente preget den samtidig romerske kulturen (Steinsland 2005:18-19). Når en leser en tekst må man ta med i beregningen at den er skrevet med et motiv, for en leser som skal få noe ut av det. Dette motivet bak nedtegnelsene kan avsløres ved å stille spørsmålene når, hvor, av hvem og hvorfor teksten er skrevet.

2.1.2. Kritikk av arkeologiske kilder

Tolkningen av arkeologisk materiale starter straks det blir registrert eller tatt opp av jorda. Dette påvirker den videre utnyttelsen av materialer (Steinsland 2005:39). Arkeologisk kildekritikk kan på flere måter sammenliknes med kritikken av de skriftelige kildene. Subjektive valg er med på å forme forskningen. Valg som hvilket materiale en skal prioritere å grave ut, hvordan dokumentasjon foreligger og selve tolkningen som er forskjellige fra en person til en annen, og er med på å bestemme forskningsresultatet. For å sette en gjenstand inn i en sammenheng, som samfunnet, brukes gjerne de skriftelige kildene. Men det kan også fungere motsatt, hvor arkeologisk materiale bekrefter de skriftelige kildene. I senere tid har dette vært tilfellet med utgravinger av flere hallkonstruksjoner, som har gitt ny kunnskap om kulten som er beskrevet i tekstene (Steinsland 2005:38). For å få mest mulig informasjon av gjenstandene, forteller funnkonteksten og kulturlandskapet mye om rammen rundt artefaktet. Solli (2002:53) skriver at det viktigste i en kildekritikk av det arkeologiske materialet er å stille kritiske spørsmål som *hvorfor finner vi disse artefaktene her? Og Er det vi finner representativt?* Hvis ikke vi gjør dette er det ikke et vitenskapelig studium, men en gjettingsvitenskap.

2.2. Diskusjon om komparasjon som metode

For å kunne bruke analogier må likheter og forskjeller vurderes (Hodder og Hutson 2003:194). Vi sammenlikner en materiell kultur eller skriftlige kilder, med den materiell kulturen vi har og forholde oss til. Å sammenlikne defineres som å måle noe mot hverandre. Ved å sammenlikne de forskjellige lokalitetene, kan en se om måten eliten har uttrykt seg på er tilfeldig eller om det har vært en tanke bak. Knut Kjellstadli (1992:266) har oversatt John Stuart Mills begrep ”The Method of Agreement” til ”den maksimale overensstemmelsemetode”. Ved søke etter samsvar i svært ulike undersøkelsesobjekter kan det dukke opp likheter som ikke er synlig til vanlig. ”The Method of Difference” oversatte Kjellstadli (1992:266) til ”den maksimale forskjellsmetode”. Her granskes like objekter, slik at ulikheter kan isoleres for på den måten å finne ut hva som gjør dem forskjellige. I denne oppgaven har jeg valgt å se på både likheter og ulikheter ved materialet, noe som gjør at jeg står med en kombinasjon av metodene. Det kan sammenliknes ut fra flere perspektiver: tidsmessig, romlig og ut fra sedimentering. I denne oppgaven har jeg valgt å bruke lokaliteter som er fra omtrent samme tid og samme kultur, men hvor selve uttrykket i graven kan ha betydd forskjellige ting.

Etter å ha beskrevet hvordan jernalderssamfunnet kan ha vært vil jeg beskrive lokaliteten og dens beliggenhet, det arkeologiske materialet og samfunnene. Dette er for å skape en plattform for diskusjonen. I kapittelet om samfunnet har jeg lagt grunnlag for en diskusjon om forskjellsmetoden, og da jeg har tatt et samfunn med generelt lik kultur for å kunne vise til forskjeller. I materialkapittelet har jeg vist forskjellene i det arkeologiske materialet, for å kunne se den sosiale elitens forskjellige uttrykk. Ulikhetene består av hall/grav, haug/ikke haug, gravgods/ikke gravgods, mens likhetene består i at det i alle lokalitetene har blitt lagt ned store mengder tid og resurser, at alle var tydelige i terrenget og at de har blitt lagt innenfor samme kulturkrets, disse forskjellene utgjør forskjellsmetoden i diskusjonen. Kjellstadli (1992:268) argumenterer for at enkeltdelene av et samfunn ikke kan studeres løsrevet fra resten av samfunnet. I kapittelet om jernalderssamfunnet er det nettopp dette jeg prøver å unngå. For å kunne studere gravene og hallen som sosiale markører, må det sies noe om hvordan de ble oppfattet i samfunnet.

2.3. Oppsummering

For å kunne oppnå målsettingen med oppgaven, er analogi og komparativ metode de mest hensiktsmessige framgangsmåtene. Analogien gjør det mulig å trekke paralleller til fortidige samfunn, i lys av samfunn vi har lært mye om og skriftlige kilder, mens den komparativ metode kan benyttes til å belyse sosiale skiller i forhold til hvilket uttrykk som ble brukt. Metoden forutsetter en refleksjon over materialet, både de skriftlige og det arkeologiske materiellet. Fordi alt materiale kan tolkes forskjellig, diskuterer jeg også hvilke feilkilder det er ved arkeologisk- og skriftlig material. Kildene må sees i forhold til hverandre og kan ikke tolkes rett fram.

3. Det norrøne jernaldersamfunnet

Hvordan et samfunn tenker og oppfører seg speiles i hvordan bygninger og monumenter blir reist, og hvordan de brukte og orienterte seg i landskapet. For å kunne diskutere hva som gjør lokalitetene like og ulike er det viktig å ha kjennskap til samfunnet de ble til i. I dette kapitlet belyses derfor de sidene ved det norrøne samfunnet som er relevant for å kunne si noe om lokalitetene, altså de generelle trekkene ved jernaldersamfunnet. De generelle samfunnsforholdene er et hierarkisk samfunn bygget på makt og gavebytte. Også religionen og lokalitetens plassering i landskapet er tett knyttet gravene og hallen. De spesielle samfunnsforholdene for de fire lokalitetene vil diskuteres etter materialgjennomgangen for hver lokalitet i kapittel 4.

Jernaldersamfunnet var et lagdelt samfunn, og Services teori om samfunnsutvikling fra 1962 har vært sterk i norsk arkeologi. Denne teorien er derimot svak i analysen av jernaldersamfunnet da den baserer seg på et smalt materiale fra Polynesia. Jeg har derfor valgt å se på *Heterarchy*, et begrep som er mer i tråd med dagens demokrati. Hvor høvdingen i samfunnet kan ha blitt valgt og grupperingene ikke nødvendigvis var biologiske, men basert på lik ideologi (Olsen 2003:53). Skriftlige kilder, som klassiske skrifter, myter og sagaer, vitner om et lagdelt samfunn, disse vil bli diskutert, slik at jeg kan trekke analogier i senere diskusjoner. Grunnlaget for et lagdelt samfunn ble til gjennom at noen få hadde tilgang og kontroll over ressursene. Dette var en viktig del av en gavebytteøkonomi og alliansedannelse. Gavebyttet styrket relasjonene mellom alliansene, slik at de som satt på topp opprettholdt posisjonen. Den norrøne religionen var også et viktig ledd i opprettholdelsen av det lagdelte samfunnet. Mytene og ritualene i utøvelsen av religionen kan fortelle om hvilken oppfattning menneskene hadde om verdenen rundt seg.

To sider ved den religiøse praksisen er spesielt viktig for denne oppgaven. Først vil jeg se på betydningen av graver og ritualene omkring død og begravelse. Jeg har jobbet ut fra van Gennepes og Victor Turners teorier om begravelsen som en overgangsfase til de døde sfære. Hvor gravas innhold og morfologi en form for kommunikasjon (Gennep 1999 [1909]; Turner 1990). Grava var mer enn et sted hvor den avdøde skulle hvile, den var også et sted hvor de etterlatte kunne utøve kulten. I de tilfellene hvor det er en stor gravhaug har det også blitt diskutert om det kan ha vært et monument for å stadfeste sin

egen styrke (Skre 1998a). Den andre siden ved religionen som er viktig for oppgaven, omfatter *hov* og *horg*, som har vært hellige steder eller bygninger i kultutøvelsen. De er knyttet til hallen, hvor blant annet religion utøvd (Steinsland 2005:284). I kapittel 4.4 skal vi se at Borg har blitt knyttet til hallinstitusjonen.

3.1. Et hierarkisk samfunn

Det arkeologiske materialet i denne oppgaven, har blitt tolket til å være rester etter en overklasse. Videre vil jeg derfor diskutere hvordan det hierarkiske samfunnet har blitt oppfattet og hvilket grunnlag vi har for å kalle jernalderssamfunnet lagdelt. De siste 60 årene av norsk jernalderarkeologi har vært preget av begrepet *høvdingdømmer*. Begrepet ble opprinnelig introdusert i 1955 av Oberg, da som termen *chiefdom*, et begrep som Service (1962) videreutviklet. Påvirket av Stewards 1955 økologiske modell og Polanyis teori fra 1957, hvor de økonomiske fordelingsmodellene var påvirket av kulturelle og sosial faktorer (i B. Olsen 2002:124), mente Service at høvdingdømmet var mellomledet mellom et egalitært og et statssamfunn. I høvdingdømmet kunne en se etableringen av sentre som koordinerte de økonomiske, sosiale og religiøse aktivitetene. Dette var et resultat av et redistributivt system, som igjen var et resultat av spesialisering. Ved hjelp av denne modellen mente norske forskere at de kunne se et samfunnet som var gått fra å være enkelt til å bli kompleks. Høvdingdømmene ble definert der de fant store gårder og flotte gravgaver. Monumentale fornminner ble trukket fram som en indikator på makt og sentralisering. De omkringliggende forholdene ble derimot ikke ansett som viktige i forskningen (Dommasnes 2001:28). På det nordiske arkeologimøtet i 1978 ble de ulike samfunnsmodellene klassifisert ut fra økonomiske systemer, topografiske forhold, grad av sosialdifferensiering, og ut fra sosial, politisk og økonomisk organisering i samfunnet. Selv om synet på høvdingdømmet etter hvert endret fokuset fra å være natur- til menneske basert forskning, ble modellen beholdt uten at noen gikk inn på de problematiske sidene ved den.

Services (1962) teori har bakgrunn i et empirisk materiale fra Polynesia, hvor ressurser og ressurstilgang var avgjørende for om den sosiale eliten kunne skaffe seg makt. En slik økodeterministisk modell er det flere som har gått imot. Gjennom studier på Hawaii viser Peebles og Kus (1977) hvordan høvdingdømmene var lokalsamfunn som var selvforsynte med basisvarer, og legger vekt på høvdingens administrative og institusjonaliserte posisjon

i et sentralstyrt samfunn. Carnerio (1981) viser hvordan demografiske forhold og konkurranse mellom større og mindre grupper i Peru førte til samfunnsendringer og større koalisjoner. Han skriver at høvdingdømmer karakteriseres ved å være "an autonomous political unit comprising a number of villages or communities under the department control of a paramount chief." (Carnerio 1981:45). Dette viser at det er flere måter et høvdingsamfunn kan utvikle seg på, og hvordan enkelte medlemmer av samfunnet kan få makt over mange. Selv om det er flere forskjellige forklaringsmetoder for hvordan høvdingdømmet utviklet seg, har de visse likhetstrekk. Alle modellene forutsetter at utviklingen fram til høvdingdømmet, uavhengig av tid og rom, har foregått på lik måte. Samfunnet styres da av sentralstyrte høvdinger. I sagaene kan vi derimot lese at veiene til makt er mange. Ser vi dette i lys av hvor mange definisjoner det er på høvding og høvdingdømmer, indikerer det at det ikke er en lovmessig vei til samfunnsendringen som førte til et høvdingdømme (M. Olsen 2003:51).

I klassiske skrifter, som Jordanes og Tacitus, ble de germanske stammene beskrevet som større samfunn, styrt av en regent eller med oligarkisk styre, hvor lederen ble valgt på en folkeforsamling. Stammene var politiske enheter, som sosialt var konstruert av stammens lederskap. Det politiske styret definerer stammen gjennom sin selvforståelse og sitt samhold. Når dette opphører, opphører også stammens eksistens (Reinhard Wenskus, oversatt og tolket i Skre 1998a:258). En del av jernalderens styresett var altså folkeforsamlingen. Som en forlengelse av denne institusjonen er den norrøne tingordningen, slik M. Olsen (2003:54), Skre (1998a) og Storli (2006) legger den fram. Begge var arenaer for den sosiale elitens styre og kontroll, og fungerte som en ramme for maktutøvelsen. Disse institusjonene var motstykket til den sosiale elitens personrelaterte makt, som i jernalderen var representert ved hallinstitusjonen, som blir diskutert i kapittel 3.3.2 (M. Olsen 2003:52). At jernaldersamfunnet var lagdelt er forskere enig i. Men i stede for å bruke Services teori om et hierarkisk oppbygd høvdingdømme, kan Crumley (1995) begrep om *heterarchy* kaste lys over jernaldersamfunnet. Crumley definerer heterarchy som "the relation of elements to one another when they are unranked or when they possess the potential in a number of different to for being ranked in a number of different ways" (Crumley 1995:3). Dette er en samfunnsorganisasjon et sted mellom hierarki og en horisontal samfunnsstruktur. Høvdingen ble valgt, noe som betydde at menneskene ned i hierarkiet kunne påvirke samfunnet (M. Olsen 2003:54), og at menneskene kunne flytte

hvis de ikke var fornøyd med politikken i området (Baudou 1993:142). Jóhannessons (1969:33) argumenterer for at alltinget var et styringsorgan for høvdingsjiktet framfor en demokratisk institusjon for likestilte bønder. Som argumentasjon bruker han at alltinget ble opprettet etter initiativ av Þorsteinn Ingolfsson, som var giftet inn i den største høvdingætten på Island. Lovberget og lagretten var de to viktigste institusjonene på alltinget. På lovberget ble loven framsagt av en lovsigemann, mens i lagretten ble lovtvister avgjort. Lagretten fungerte også som Islands lovgivende forsamling, da den hadde ansvar for innføring og endring av lover, lovdispensasjoner, valg av lovsigemann og inngåelse av internasjonale avtaler (Jóhannesson 1969:40-41, 53-55).

Selv om samfunnet ikke var så låst som en tidligere har tross, har det vært regler for hvem som kunne sitte på toppen av hierarkiet, de skriftlige kildene vitner om dette. Mytene hadde som oppgave å legitimere og opprettholde maktgrunnlaget til bestemte slekter, dette kalles ideologisk kontroll og blir diskutert videre i kapittel 3.3. Rigstula forteller om hvordan de sosiale skillene i jernalderen oppsto. Vi får høre om guden Rig som vandrer på jorda og oppsøker tre par. Guden avler en sønn med hvert av parene, og sønnene blir opphavet til de tre samfunnslagene i jernalderen, trelen, bonden og storfolket. Ås og Edda (oldefar og oldemor), bor i skitne og fatteslige kår, og de spiser et tykt og klumpete brød. De får sønnen Trell som også er skitten og ustelt (Rigstula 2-7). Ave og Amma (farfar og farmor) er begge godt stelt. Ave har velklipt skjegg og pannelugg, samtidig som skorta sitter godt. Amma har tørkle rundt hodet og halsplagg (Rigstula 14-15). De får sønnen Karl, som gifter seg med Snor (svigerdatter), som blir ført til gården med nøkler i beltet. De blir opphavet til den frie bondestanden (Rigstula 19-21). Far og mor blir foreldre til Jarl (Rigstula 31). Han læres opp i idretter som forbindes med overklassen, og han lærer også å ri, jakte og bruke våpen. Jarl får besøk av Rig som lærer ham runer og gir ham jord. (Rigstula 37, 41). I mytene kan vi lese om hvordan menneskene ble født inn i et samfunnslag, uten mulighet for å komme ut av det. På denne måten fungerer myten som en herskermyte. Det er ikke stadfestet når Rigstula ble nedtegnet, og det derfor ikke lett å vite om den representerer det førkristne samfunnet eller den kristne middelklassen. Siden Rig kun vedkjenner seg Jarl som sønn, og det ikke er noen form for likeverd mellom de høyere og lavere klassene, mener Steinsland (2005:388) at myten er en kilde fra det førkristne samfunnet. Ved siden av det åpenlyse, at samfunnet er hierarkisk, beskriver Rigstula også

det fysiske utseende, og hver klasses enkelts arbeidsoppgave og etikette (Steinsland 2005:386-389).

I *Ynglinga saga* skriver Snorre om Ladejarlene i Trøndelag. Fjolne, som var den første av mange mektige ynglingekonger, var avkommet etter vaneguden Frøy og jotnekvinnen Gerd. I *Håleygjatal*, et dikt av skalden Eyvind Finnsson, får vi vite at stamfaren til den Håloygske ætta *Sæming*, er sønn av Odin og jotnekvinnen Skade. Skade var dyktig på ski, glad i å gå i fjellet og på jakt. Hun foretrakk fjellene, framfor Njords bosted ved strendene. Vekslingen mellom fjell og kyst som bosted sammen med gløden for jakt og ski, har gjort at forskere har regnet med at Skade var en representant for den samiske befolkningen. På denne måten har religionen definert hvem som er eliten. *Rigstula* og *sagaene* er eksempler på hvordan skriftlige kilder forteller om et hierarki. I kapittel 4 vil jeg diskutere det arkeologiske materialet som ligger til grunn for denne oppgaven. Her vil jeg også diskutere hvordan det arkeologiske materialet kan bekrefte de skriftelige kildene (Steinsland 2002:90).

Jernaldersamfunnet var hierarkisk innfor rammene av de lovene som eliten lagde. I et hierarkisk samfunn er det noen som har makt over mange. Mytene og ritualene bidro til å legitimere og opprettholde disse forholdene i samfunnet. Tidvis har de også bidratt til å endre rådende maktforhold. Mytene dannet grunnlaget for de sosiale skillene i jernalderen. På denne måten definerte religionen hvem som var eliten. I forbindelse med herskerens overtakelse av makten og ved hans død, foldes mytene og ritualene ut i stor stil (Steinsland 2005:393-394).

Tidligere hadde man en oppfatning om at makt var noe negativt, det var noe som ble tvunget på en gruppe med, ja nettopp, makt. På 1980-tallet snudde denne trenden og man begynte å se på makt som en nødvendighet, hvor makt var til for å opprettholde et område for at fienden ikke skulle ta det. Makt kan også bli brukt for å holde ro innad i samfunnet (Miller 1989:64). Fredrik Engelstad (2005:13) definerer makt som evnen til å få noe til å skje i samfunnet. Silje Hauge (2007:10) legger til at makt også er evnen til å forhindre at noe skjer. Trekker man ut essensen i definisjonen betyr det at om man skal forstå hvordan makt fungerer må man ta utgangspunkt i relasjoner mellom mennesker. Birgitta Berglund (1995:12-14) skriver at utgangspunktet for all makt, er økonomisk makt. Med dette mener

hun muligheten til å få og opprettholde økonomiske resurser. kan det være den som er best til å nedlegge et bytte som oppnår maktposisjon, mens i et jordbrukssamfunn er det god jord og evnen til å utnytte jorda mest effektivt det som er avgjørende. For å få tilgang til og opprettholde den økonomiske makten, var maktmidler som våpenstyrke eller ideologisk kontroll avgjørende. *Ideologisk kontroll* går ut på at noen kontrollerer hvilke myter og ritualer som angår samfunnet, og derfor har kontroll over samfunnet. Dette diskuteres mer inngående i kapittel 3.3. Hvis den ideologiske makten var sterk trengte ikke våpenmakten være sterk.

Gjennom herskerens opphav finner vi kildene til herskerideologien. I forbindelse med en herskers overtakelse av makten og herskeres bortgang har ritene vært viktige. Reiser til dødsriket og hellige bryllup er satt i sammenheng med herskermakten. Hellige bryllup blir beskrevet i mytene, og er bestemte slekters medfødte tilgang til makt. Her inngikk arvinger av to makter i den mytiske verdenen et bryllup (Steinsland 2005:93). Gullgubbene har blitt tolket til å være en del av et slikt hellig bryllup, da de var et husoffer, eller en dedikasjon til det rommet hvor kultaktiviteter fant sted. Dette er en av grunnene til at hallen i Borg blitt satt i sammenheng med kulten. Herskermakten hang sammen med den politiske og sosiale organisasjonen, da herskeren var avhengig av støtte fra folket. En god leder var en leder som var raus med gaver. Jernaldersamfunnet var preget av alliansedannelse som gaveutveksling var en del av. Dette blir imidlertid diskutert i kapittelet om "handel" og allianser (kapittel 3.2). Makten ble symbolisert gjennom praktfulle klær, smykker, hester og annet utstyr. Det økonomiske grunnlaget var plyndring av fremmede områder, skattlegging av undersåtter eller veitslesystemet². Herskermakten var tett knyttet opp til hallen og høysetet. Her ble ideologien rundt herskermakten utformet. Ved å holde gjestebud, gilder og seremonielle drikkelag, knyttet herskeren til seg en trofast flokk av krigere som avla ed til herren. Og en aristokratisk krigerideologi utviklet seg (Steinsland 2005:394-397).

3.2. "Handel" og allianse – en gavebytteideologi

Det sosiale hierarkiet må sees i sammenheng med gavebytteideologien i jernalderen. I *Håvamål* kan vi lese hvor viktig gavebyttet var.

² Et system hvor herskeren med følge ambulerte mellom ulike storgårder, som for en periode sørget for mat og drikke til herskeren.

Strofe 42.

Venen sin
skal ein vera ven
og løne gáve med gáve.
Til látt skal mann
med látt svara
og møte ljuging med lygn.

Strofe 145.

Betre enn ov-blót
ubedi er,
gáve krev gjeving att;
betre u-sendt
enn avstogga.
So Tund det sette,
fyrr tidi rann,
dá upp han reis,
dá att han kom. (Mortensson-Egnund)

Et gavebytte var en gjensidig utveksling av gaver, som hadde til hensikt å styrke de sosiale og/eller politiske alliansene (Hanisch 2001:38; Hauge 2007:20; Skre 1998a:18-19; Solberg 2003:33, 124; Steinsland 2005:395-397). Å kontrollere prestisjevarer betydde å ha makt over de båndene som holdt samfunnet sammen (Solberg 2003:90). En gave innebar at mottakeren måtte gi noe tilbake, helst mer enn vedkommende fikk. Ved å legge inn en forsinkelse i tilbakebetalingen av gaven ble det en interessefri handling. En skulle ikke gi tilbake noe med det samme, dette ville være som å avvise gaven (Hauge 2007:19). I dag betraktes det å gi en gave som en frivillig handling, men dette var ikke tilfellet i jernalderen. ”Forpliktelsen til å gi en gave kunne være så sterk at en unnlattelse kunne bety døden. Når mottakeren aksepterte en gave, aksepterte han også en slik forpliktelse, og avslo han, kunne han etablere et fiendskap.” (Skre 1998a:19). Videre fremholder Skre at gjenstanden i en gavebytterelasjon var et subjekt og ikke et objekt. Dette begrunner han med at når en person ga en gave, ga han også litt av seg selv. På denne måten redefinerte vedkommende seg selv når han endret eller opprettholdt relasjonen til mottakeren. Ved å godta gaven gjorde mottakeren det sammen, og gjenstandene inneholdt derfor en del av giveren som mottakeren tok imot. Gavebyttet var derfor en sosial hendelse og ikke bare et bytte av gjenstander, og kan ikke sammenliknes med salg. En handelstransaksjon har ikke konsekvens for forholdet mellom kjøper og selger (Skre 1998a:19-20).

I jernalderen var det viktig å opprettholde sin egen status. En måte å få til dette på var å danne allianser med likemenn, for blant annet gjensidig vern. Ved et gavebytte ble sosiale bånd skapt og forsterket. Når det ble inngått allianser mellom to parter som ikke tilhørte samme sosiale klasse, kunne vern mot fiender byttes mot arbeidskraft. Den svakere parten

kunne gi lojalitet, arbeidskraft, mat eller korn til mjød. I en slik situasjon ble det etablert et varig og symbolske dominansforhold. Et spørsmål om hjelp fra en svakere part kunne ikke avslås, da det ville svekke posisjonen til den sterkere parten. En svekket posisjon kunne føre til at noen trakk alliansen mens andre kanskje ikke var villig til å inngå allianser med vedkommende senere (Hauge 2007:19-22; Skre 1998a:18-19; Steinsland 2005:396). Det var som sagt ikke bare varer som kunne utveksles. En vanlig måte å styrke båndet mellom to ætter var ekteskapsinngåelse. Når en finner kvinnegaver med smykker som representerer et fremmedelement i den opprinnelig kulturen har det blitt tolket som ekteskapsallianser. Oppfostring av sønner hos noen du hadde dannet en allianse med, var heller ikke uvanlig (Solberg 2003:160).

Gaveutvekslingen startet en økende etterspørsel etter prestisjevarer, og fra romertid ser vi et økende antall artefakter som ikke er lokalprodusert i Skandinavia i det arkeologiske materialet. Dette kan forklares med to hendelser på kontinentet. For det første ekspanderte Romerriket stadig nordover og gjorde avstanden mellom Romerriket og Skandinavia kortere (Hårdh 1993, 112). Den andre grunnen er at hunerne invaderte romerske områder i 375 e.Kr., noe som førte til at germanske grupper ble presset vestover. Vinteren 406-407 krysser germanske vandaler, burgundere, svebere og andre folkegrupper Rhinen, og gikk inn i Gallia. Disse gruppene spredte seg over store områder, og da Vestromerriket falt 476 e.Kr. ble det åpent for germanerne. De germanske stammene opprettholdt kontakten på tvers av kontinentet og det dannet seg kompliserte sosiale nettverk, hvor det foregikk vareutveksling. Utover i jernalderen ble prestisjevarer viktige for å opprettholde samfunnsstrukturen, og i kontakt med romerne og andre germanske stammer var utveksling av prestisjevarer viktig, da det styrket egen posisjon (Solberg 2003).

Ikke alle prestisjegjenstandene som blir funnet har kommet direkte fra produsentstedet. De kan ha vært gjenstand for mange gavebytter og handler. Det går derfor an å snakke om en direkte og en indirekte handel. Storli (2006:90) skriver at på steder hvor en finner graver med mye gravgods har det vært en kontakt mellom produksjons- og funnsted. Men dersom det bare blir funnet én gjenstand, kan det være snakk om en indirekte handel. Eieren av den ene gjenstanden har ikke nødvendigvis vært på toppen av den sosiale rangstigen, men fått den som en gave for en tjeneste. Siden det hovedsakelig var eliten som handlet med

prestisjegjenstander, mener Storli (Storli 2006:98) at når en finner denne typen gjenstander i gravene kan en få en pekepinne på hvor eliten i samfunnet holdt til.

Både gravene og hallen representeres i alliansedannelsen, gravgaver ble gitt uten tanke på gjenytelse. Med dagens profane verdensbilde kan en gravgave være et siste farvel, men da religiøse tanker var vanlig i jernaldersamfunnet kan gravgaver ha hatt en helt annen betydning (Dommasnes 2001:37). Gravgaver var en viktig del av gravleggingen, og vil diskuteres i kapittel 3.3.1. I hallen forgikk gjestebud hvor allianser ble inngått. Disse kan også sees på som en gave (Hanisch 2001:38). Gjestebudet var en viktig del av livet i hallen, og vil derfor diskuteres i kapittel 3.3.2.

3.3. Religion og ideologi

I førkristne samfunn er det grunn til å tro at ideologi³ og religion⁴ var to sider av samme sak (Steinsland 2005:13). Näsman (1994) kritiserer arkeologer for å glemme det religiøse aspektet ved samfunnet, enda dette utgjorde en viktig del av hverdagen.”Utan att förstå sällhallets ekonomiska, sociala og politiska struktur kan man inte förstå bakgrunden för den givna religionen, och omvänt kan man aldri helt förstå ett samhälle utan att känne till den religion, som ingår i dess ideologiska uppbyggnad.” (Näsman 1994:73). Ved religiøse seremonier og ritualer har mytene forklart den sosiale ordenen og dens opphav, en teori jeg diskuterer i kapittel 3.1 (Geelmuyden 1989; Lévi-Strauss 1987; Tilley 1991). De kunne endres for å endre de sosiale forholdene (Shanks og Tilley 1987:76). Mytene var ikke en direkte avspeilinger av virkeligheten, men forklarte hvordan og hvorfor virkeligheten var som den var.

Religion blir definert som menneskets forhold til et forestillingsunivers, og kjennetegnes av kommunikasjon om og med hypotetiske guder og makter (Gilhus og Mikaelsson 2001:29). Verden ble delt inn i to ulike sfærer, en empirisk og en annen verden. I den andre verdenen levde gudene, demonene, åndene, forfedrene eller andre makter. Disse rommer et forestillingsunivers som ble fortalt i form av fortellinger. Det er som regel noen få hovedfortellinger som dukker opp i forskjellige former og utgjør kulturens myter. I dag ser

³ Når myter og riter tas i bruk av samfunnseliten for å fremme egeninteresse, blir mytologien en ideologi (Steinsland 2005:394)

⁴ Gudsdyrkelse; gudstro (www.ordnett.no)

vi gjerne ikke sammenhengen eller det logiske i mytene. For jernaldermennesket, var mytene og ritene en del av religionen og hverdagen. De hadde som funksjon å legitimere maktgrunnlaget til bestemte slekter.

Religion vil alltid være tett knyttet til samfunnet fordi ”alle former for menneskelig kommunikasjon skjer i en sosial og kulturell kontekst. Fortellingene og mytene har også med samfunnet å gjøre for i de hellige historiene ligger modellene som samfunnet er strukturert rundt.” (Steinsland 2005:30). I mytene kan vi lese om et tredelt kosmos, hvor gudene bodde i *Åsgard* og jotnene i *Uttgard*. I spenning mellom to disse to maktene bodde mennesket i *Midtgard*. Menneskene innrettet også gårdssamfunnet etter gudenes modell, som vi finner i mytene. Rundt et tuntre (Yggdrasil) var tunet, bolighus, fehus, stabbur og boder plassert. Høysetet, hvor husbonden og husfrua satt, fungerte som et sentrum for gårdens administrasjon og kan knyttes opp til *Åsgard* på grunn av de mange ritualene som ble utført her. På innmark og gårdstunet var menneskene i kontakt med ritualene og kan sammenliknes med *Midtgard*. I utmarka rådde fremmede makter, her var menneskene utrygge. Utmarka kan derfor sammenliknes med *Uttgard* (Steinsland og Sørensen 1994:28-34; Steinsland 2005:107-108). Mytene regulerte også forholdet mellom kjønnene. I kapittel 3.1 var jeg inne på hvordan *Rigstula* forklarte hvordan samfunnsskillet hadde oppstått. Vi kan og se hvordan kona i de to beste familiene hadde ansvar for husholdet, mens mannen hadde ansvar for arbeidet ute på gården (Steinsland 2005:390).

To sider ved religionen er viktig for oppgaven, begravelsen og utøvelsen. For utførelsen av kulten var hallinstitusjonen viktig. Her ble kulten opprettholdt og var stedet hvor ritene ble utført. Gravritualene er et samfunns måte å behandle den avdøde og er en stor del av religionen. Når en person i jernalderen døde var de overbevist om at personen gikk fra den dennesidige sfæren til en annen, og fortsatte å leve på lik linje med de levende. Det var viktig at de avdøde ble hedret og husket, for fra den andre verdenen kunne den avdøde hjelpe de gjenlevende, eller også hevne seg. Den avdøde ble hedret gjennom flere riter. Gravritualer diskuteres i kapittel 3.3.1.

3.3.1. Graver

Ei grav karakteriseres ved at det fungerer som et oppholdssted for en død person. Dette er derimot bare en liten del av det hele. Grava er like viktig for de som lever videre etter at en

person er avgått ved døden. I jernalderen ble gravene sett på som et fysisk oppholdssted for den avdøde, og graven var derfor utgangspunktet for en forfedrekult hvor det ble utført ritualer og lagt ned mat og drikke. Ved overgangen til yngre romertid begynner gravgaver å bli en markant arkeologisk kildekategori, og forskerne mener at skillet mellom klassene har økt. Ringstad (1987:73) skriver at i et lagdelt samfunn er status og sosiale posisjoner noen av de viktigste faktorene, noe som gjør at gravgodset eller gravas størrelse kan belyse dette. Storli (2006:76) mener at hvis det er flotte gjenstander i grava har det blitt antatt at den økonomisk, sosial og politisk stillingen til den gravlagte var høy, da dette krever stor midler. Gravgavene kan også si noe om menneskene rundt den døde, da gravgodset kan være deres siste farvel til et kjært familiemedlem. Selv om det ikke trenger å være den døde som har hatt høy status må likevel de som står personen nær ha økonomi til å kunne gi vedkommende den begravelsen den har fått. Antropologisk forskning viser en relasjon mellom mennesker og materiell kultur, hvor gravgodset ikke har en passiv birolle i et statisk sosialt samfunn. En skal derfor være forsiktig med å behandle de skandinaviske gravene og innholdet kun som en plattform for sosiale uttrykk (Ekengren 2006:109). Dommasnes (2001:37) mener derimot at gravgodset ikke automatisk bør bli oppfattet som et direkte uttrykk for grad av økonomisk, sosial eller politisk status hos avdøde og dennes ætt. Det kan være symboler i forbindelse med religiøse forestillinger, eller som del av kommunikasjonen av ideologi som skjer ved rituell utøvelse. Manglende eller lite gravgods trenger ikke å indikere lav status, siden nedleggelse av gravgods kanskje har vært ansett som uviktig eller t.o.m. uønsket. Gravgodset er et resultat av liberale og subjektive valg. Hvilke kriterier som lå til grunn for valg av nettopp det spesielle gravgodset er ikke lett å si noe om. Det kan være en religiøs eller rettmessig skikk og bruk som dannet bakgrunnen for skikken. Gravgodset er derfor et produkt av ritualets subjektive kontekst og den største utfordringen for en arkeolog er å tolke materialet. Gravritualer er formet av tanker, konsepter, ideer og intensjoner. Noe som gjør en direkte tolkning av materialet nesten umulig, da man ikke vet om gravgodset var et bevisst valg, eller bestemt av det rituelle samholdet (Härke 1997:23-24).

En begravelse er en del av et kompleks ritual som begynner når en person dør, fortsetter gjennom begravelsen og slutter etter sørgetiden. I dagligtalen blir rite og ritual brukt om hverandre, men egentlig er rite en enkelt handling, mens ritual er flere handlinger i en kjede (Steinsland 2005:261-262). I denne oppgaven vil begrepene brukes om hverandre da

vi ikke vet hvordan ritene og ritualene foregikk. Det finnes flere former for riter, overgangsriter, kalender riter og kriseriter. Når det kommer til gravforskning er det overgangsritualene som er det viktige ritualet (Kaliff 1997:6). Overgangsritualer kan sammenliknes med at individet befinner seg i forskjellige ”rom” i samfunnet, både synkront og suksessivt. For å bevege seg fra et rom til et annet, må individet gå gjennom visse ritualer hvor samfunnets kosmologi konsentreres og formidles. Ritualene symboliserer at man forlater sitt tidligere liv og starter et nytt (van Gennep 1999 [1909]:123, 127; Tsigaridas 1996:10). Det kan være snakk om fødsler, overgangen fra barn til voksen, gift til ugift og i dette tilfellet, fra levende til død. I overgangsritualet mente antropologen Arnold van Gennep å ha påvist en allmenngyldig strukturell tredeling: atskillelse, terskel (limen) og integrasjonen, som illustrer fasene før, under og etter overgangen (van Gennep 1999 [1909]:5-9). Ritualene knyttet til avdødes separasjon fra dette livet er gjerne få og mindre utbroderte enn de som knytter seg til selve overgangen.

Ritene er de måtene samfunnet prøver å beskrive den motsetningsfylte tvetydigheten i liminaliteten på, når man hverken er det ene eller det andre. Mennesket forsøker ikke bare å skape mening ut av livets absolutte uforutsigbarheter, men også på å bruke mulighetene som alltid vil finnes utenfor de kulturelle sirkler (Turner 1990). På denne måten danner gravskikken bindeleddet mellom den døde verden og de levendes, man kan si at de døde skal få sin plass i dødsriket og de gjenlevende skal sikres mot gjengangeri (Diinhoff 1997:115; Lillehammer 1985:102; Opedal 1997:91). Grava var derfor ikke bare bolig for den døde, men også et sted for kultutøvelse. Stelte en godt med de døde og skjenket dem gaver, ville de verne gården og folket der. Gravgaver og ekstravagant utforming av gravminnet var med på å sikre både avdøde og ætten ære og makt (Steinsland og Sørensen 1994:85, 89-90). Else Mundal (1974) henter eksempler fra sagalitteraturen på gjengangere som var verneånder for ætten, men de kunne også være farlige og onde gjenferd: ”I Eyrbyggja saga går heile flokkar av døde att og gjer sitt beste for å få dei levande over til seg, dei drep både folk og fe” (Mundal 1974:103). Ved gjengangeri måtte den døde nøytraliseres, gjerne ved å slå en stake ned i grava gjennom liket, eller ved å kappe hodet av det (Steinsland og Sørensen 1994:87). Ritualene representeres derfor ved gravgavene, som skulle være symboler for at overgangen fra livet til døden foregikk uten problemer (Huntington og Metcalf 1991 [1979]:32). Ritualene skulle styrke de vanlige idealene og verdiene, de gjenspeiler ikke virkeligheten, men tanken om hvordan samfunnet var (Härke

1997:22-23). I vår forståelse av grav og gravferd er den avdøde det sentrale, definerende elementet. Begravelsen er et ritual, hvor samfunn og slektning kan sørge over den døde, samtidig som det er en måte å kvitte seg med den avdødes kropp (Østigård 2003:25). Dette treneger ikke å være tilfellet i jernalderen.

I 921 skrev arabiske Ahmad Ibn Fadlán en reiseskildring. Fra Bulghar⁵ forteller han om en begravelse av en al-rúsíya⁶ stormann. Høvdingen ble lagt i en midlertidig grav mens skipet ble gjort i stand. Hadde det vært en fattig mann ville han blitt gravlagt i et lite skip. Derimot ble en stormanns formue delt i tre, hvor en del gikk til familien, en til likklær og en gikk til nabhid⁷. Dette viser at det var forskjeller i samfunnet, ikke bare når menneskene var levende, men også ved begravelse. Videre sa en trel eller tjener seg villig til å dø sammen med avdøde. Dette var et valg som ikke kunne endres. Vedkommende ”drakk hver dag og sang glad og fornøjet.” (Ibn Fadlán 2004:56). Da dagen for begravelsen kom ble en båt dratt opp på land. Menneskene gikk rundt den og sa en rekke ord som Ibn Fadlán ikke forsto. En gammel kone, dødsengelen, gikk til den midlertidige grava og ikledde avdøde likklærne. Sammen med våpnene, ble stormannen satt i teltet på skipet hvor han fikk med seg brød, kjøtt og løk. En hund, to hester, to kuer, en hane og en høne ble ofret og lagt i båten, tjenestepiken ble også ofret. I en seremoni gikk en av avdødes nærmeste naken baklengs med en fakkell, til han var rett under skipet, og det tok fyr. I restene etter skipet ble det reist en rund og høy stolpe hvor mannens navn ble risset inn. Ibn Fadlán (2004:59-60) ble fortalt at å brenne avdøde førte til at han eller hun rakst kunne tre inn i paradiset, slik at vedkommende slapp å vente på forråtnelsesprosessen. Som beskrevet i kapittel 2.1.1, må Ibn Fadláns reisebeskrivelse tolkes med tanke på at den ble skrevet med en hensikt, det kan være politisk eller religiøs.

Når det gjelder det ytre uttrykket på grava, mener Leif Grens (1994:87) at store monumenter reflekterer engstelse og uro i et område og ikke makt eller stolthet. De er et medium for en kommunikasjon som nærmer seg kollaps. Dette betyr at den som investerer i et monument sannsynligvis ikke hadde styrke til å få gjennom sine meninger verbalt. Gansum (1996:7) mener dette er en snever hypotese. I sin forskning på storhaugene i Vestfold har han sett på en økning i størrelsen på haugene fra eldre til yngre jernalder. Med

⁵ Bulghar er det arabiske navnet på Kashan, i Teheran.

⁶ Al-rúsíya er de arabiske geografers betegnelse for vikinger.

⁷ Nabidh er en arabisk fellesbetegnelse for alkoholiske drikker.

dette mener han at størrelsen på haugen ble viktigere enn innholdet og at meningsinnholdet bak gravleggingen har endret seg. Haugbygging trenger ikke være synonymt med begravelse, det finnes hauger uten tegn til gravgods og små graver med mye gravgods. Det kan være et uttrykk for en symbolsk makt utad. Gravlegging er en del av et seremonielt handlingsmønster, og haugbyggingen kan ha vært en av flere religiøse ritualer, som for eksempel at den kunne styrke ættens forhold til gudene (Gansum 1996:7-9). Han skriver videre at det er de sosiale forholdene og ikke fysiske grenser som definerer hva som er hvilke ættsens områder eller interessesfærer. Storhauger var til for å gjøre ætten mer tiltrekkende i mulige allianser. Gravhaugen var derfor et bevis utad på ættas makt og ikke som en markør innad (Gansum 1996:12).

Når en person dør, følger det naturlig at en annen person overtar. I sagaer og på Tunesteinen finnes tekster som hevder at hovedarvingen var den som måtte lede gravølet og holde det siste kvadet over den døde (Skre 1998a:200). I tillegg til at grava var en bolig for den avdøde, kan den også være et monument over den påtroppende lederens storhet. Ved å bruke midler på sin forgjengers grav, kan det ha indikert at den avdøde etterlot seg mye midler. Det kan også ha vært den nye lederen sin måte å stadfeste sin egen posisjon. Steinsland (2005:394) skriver at den avdøde kan ha hatt mer makt i døden enn i livet.

3.3.2. Horg og hov

I sagaene om jernalderkulten og i flere stedsnavn er det to begreper som ofte dukker opp, *horg* og *hov*. Begge referer til kultsteder, men det har blitt diskutert om de omfatter to forskjellige kultsteder, eller om det er to ord for det samme. Horg betyr steinsetting, haug eller røys, og har blitt tolket til å være en hedensk helligdom i Norden. Steinsland (2005:284) foreslår at det kan være en steinsetting hvor gudebilder var oppstilt, og at det foregikk ofringer her. I eddadiktet *Hyndluljod* leser vi om Frøya som roser Ottar fordi han dyrket henne trofast og reiste en horg for henne. Han hadde brukt rødfargede steiner med okseblod på, hvor det ble ofret. Olaf Olsen mener derimot at horgene var naturlige helligdommer på Island og i Vest-Norge, som mot slutten av den hedenske tiden ble overbygd. Dette har blitt forklart med at den skulle beskytte gudene mot kristendommen og mot vær og vind (O. Olsen:108-109).

Hov kommer av det tyske ordet hof som betyr bondegård (Steinsland 2005:284). I forskningen blir det diskutert om det er en egen bygning på lik linje med kristendommens kirke. I Magnus Olsen sitt studium av gårdsnavn, så observerte han at det i mange tilfeller var plassert gamle kiker på tomter eller nabotomter til gårder med navnet hov (M. Olsen 1926:236). Dette reiser en debatt om kirka ble plassert opp det gamle kultstedet med den hensikten å videreføre kulten. Olaf Olsen (1966:95-96) mener derimot at hovet heller kan ha vært gildehallen, og at gildet var en del av ritualene. Videre ser han ingen kontinuitet mellom de gamle hellige stedene og de ”nye” kirkene (O. Olsen 1966:178). Under en utgraving av Mære kirke i 1966-76, ble det avdekket to bygninger under gulvflaten. Det eldste ble datert til folkevandringstid, hvor det i et stolpehull ble det funnet 19 gullgubber (Lidén 1969:3, 12, 15). Som vist i kapittel 3.1 ble gullgubbene satt i sammenheng med hellige bryllup mellom guder og spesielle slekters opphav. Gullgubbene var derfor en bekreftelse for herskers makt, og ble nedlagt som et offer (Steinsland 2005:269). Funn av gullgubber under ei kirke kobler hallinstitusjonen sammen med kirka, og bekrefter at det i noen tilfeller har vært satt ei kirke på gamle kultplasser. På bakgrunn av forskning på stedsnavn og gårdsnavn som forteller om hedenske hellige steder og kultur, mener M. Olsen (1926:227-228, 230) at horg er det viktigste begrepet når det er snakk om en privat kultutøvelse, mens hovet er viktigst i den offentlig kulten. Horg forekommer alene i Eddadiktningen, mens hov omtales som et tilheng til horg. Og derfor mener han at horg er eldre enn hovet. O. Olsen (1966:179) mener at horgen fungerte samtidig som hovet, og ikke at horgene forsvant når hovet kom.

Øyrbyggenes saga fungerer som et eksempel på hvor viktig den hellige bygningen var i jernalderen. Selv om sagaen er fra 1200-1300-tallet, er den ikke uten kildeverdi. Torolf drar fra Norge fordi Harald Hårfagre krever store skatter. Og det første Torolf gjør når han kommer til Island er å bygge et hellig sted (Steinsland 2005:286).

”Ved Hovsvåg bygde Torolf seg en stor gård som han kalte Hovstad. Der lot han reise et hov, og det var et stort hus. Det hadde en dør på langveggen nær ved den ene tverrveggen, og innenfor sto høystolpene, og i dem var det noe nagler som kaltes ”gudenaglene”. Der inne var det fredlyst. Lenger inne i hovet var det et tilbygg som ligner på koret i kirkene nå, og der sto en stalle midt på gulvet.” (Steinsland 2005:287).

I Landnámabók er det flere glimt inn i hallen i langhuset. Dette var rommet som formet gårdsarbeidet i vikingtiden. Her ble arbeid planlagt og utført. Det forgikk også hvile, underholdning, banketter og festeligheter. Også i mange av sagaene finner handlingen sted i hallen. Gildet var viktig i hallen, her ble kontakter pleid og allianser opprettholdt. Heltediktene forteller om hallen som det sosiale og kulturelle senteret, mens i mytene er gudenes og jotnenes haller kosmologiske symboler. Skalden bruker hallen som en metafor for himmel og helvete, for havet og for flere aspekter ved menneskekroppen. Hallen representerer mange verdener. En litterær kilde alene har ikke en sikker kildeverdi. Men sammen med det arkeologiske materialet er det kilder til hvordan menneskene levde (Sørensen 2003:265-266).

Herschend (1993) skiller ut to typer hallkonstruksjoner, en som en frittstående bygning og en som en del av hovedbygningen på gården. Sistnevnte kjennetegnes ved at de takbærende stolpene er trukket inn mot veggen slik at rommet blir mer åpent. På større gårder i Sør-Skandinavia får vi i eldre romertid et bygg, i tillegg til hovedbygningen, hvor det er spor etter håndverksaktiviteter og rom som kan ha blitt brukt til lagring. Senere dukker det også opp en tredje bygning som skiller seg i struktur og gjenstandsfunn. Herschend (1993:182) fremholder at hallen har tilhørt de store gårdene, den har hatt et minimum av stolper, den skiller seg ut ved sin plassering på gården, ildstedene er ikke benyttet for mattilberedning eller håndverk og artefaktene i hallen er forskjellig fra resten av det som finnes i husets boligdel. Han mener videre at hallen også ble brukt som base for både økonomisk og militært lederskap. Ved å ha ett hus/rom som base for militær organisasjon, blir eieren en naturlig leder og hallen blir koblet sammen med lederskapet. Hallen blir et naturlig domene for muntlig tradisjon. ”Sitat, hva annet er det å gjøre enn å spise, drikke og sladre” (Herschend 1993:196).

Charlotte Fabech (1994) og Ulf Näsman (1994) mener å ha påvist en endring i offerpraksisen i Sør-Skandinavia. Fra 200 til 500-tallet mener de å se at offerseremoniene gikk fra å være store og kollektive ble en del av kulten som kan knyttes til herskerens bosted (Steinsland 2005:269). Ser vi denne teorien sammen Herschends (1993) forskning på bygninger støtter det opp om O. Olsens (1966) teori om at horget og hovet ikke fungerte samtidig. Etter endringen blir kulten utført gjennom nedleggelse av braktater og gullgubber. Gullgubbene blir satt i sammenheng med foreningen av Gerd og Frøy, og det

helligebryllupet, og er et offer rettet direkte mot herskeren og hans slekt (Steinsland 2005:269). Basert på strukturer og gjenstandsfunn fra utgravningen på Borg, mener Munch (1991:45) at hvis hovet ”forgikk inne i huset, er hallen det naturlig stedet.” På Borg ble det funnet fem gullgubber i den delen av huset som har blitt tolket til å være en hall. To av dem lå i den nordlige delen, men de tre andre ble funnet i det nordligste stolpehullet i gildehallen. Nedleggelsen av gullgubber er kjent som et intensjonelt nedlagt offer, og har derfor blitt satt i sammenheng med innvielsen av hallen (Munch 1991:45-46). Gjennom en allsidig bruk av hallen utviklet den seg til å bli en viktig del av høvdingens hverdag, fest og planlegging. Kriger ble planlagt, allianser opprettholdt og gilder ble holdt. På denne måten fikk herskermakten sin utforming i hallen (Steinsland 2005:396)

3.4. Landskap

Gansum (1995:90) stiller spørsmålet ”Hva er det som gir et sted eller en plass identitet? Er det grava som gir stedet identitet eller har stedet kvaliteter som gjør det egnet til gravplass?” Et sted kan ha fysiske kvaliteter som gjør det egnet til gravplass, men religiøse eller mentale årsaker kan ha vært en utløsende faktor i valg av et sted som gravsted eller til andre religiøse formål. Det kan også ha foregått hendelser på et sted, som har gitt det andre kvaliteter enn hva områdene rundt har. På denne måten blir stedene viktige for menneskene som bruker områdene, og de blir på den måten menings- og identitetsbærende steder (Østerdal 1999:74). Alle lokalitetene må tolkes i sammenheng med landskapet. Landskapsoppfattning er en kulturell betinget prosess og jeg vil komme inn på hvordan dette blir oppfattet på blir oppfattet på forskjellige måter i dag i forhold til i forhistorien.

Plasseringen av hallen og gravene har sannsynligvis vært et bevisst valg, der valget kan ha vært praktisk eller ideologisk. Så når vi analyserer en lokalitet må vi også betrakte landskapet. Det er like viktig å være kildekritisk i en landskapsanalyse, som når en leser en saga eller studerer arkeologisk materiale. Landskapet kan være mer vanskelig å tolke, da forståelsen av det ikke er nedtegnet. Utfordringen ligger i å se hva det forhistoriske mennesket så. Mennesker gjør selektive utvalg av det de ser i landskapet, og disse utvalgene tolkes og tillegges en betydning. Gansum et al. (1997:11-12) kaller dette *landskapsoppfattning*. Det betyr at det er mennesket som tillegger landskapet en mening. Når mennesker er involvert i en prosess blir tolkningen påvirket av individets bakgrunn, profesjon og kultur, og landskapsoppfattningen blir styrt av den kulturelle bakgrunnen og

alder. Dette gjør at mennesker ikke oppfatte landskapet likt over tid eller krysskulturelt (Tuan 1990:55-57, 61-63). Det går likevel an å fortolke landskapet med de kildene vi har. Ingold (2000:20-21) skiller mellom natur og miljø, hvor miljø er en relativ term. Det kan ikke være organismer uten miljø, eller miljø uten organismer. I dette miljøet blir den kulturelle kunnskapen om naturen overført og landskapsoppfatningen videreføres fra et miljø eller en generasjon til en annen. Det har lenge vært en grunntanke om at mennesker er territoriale vesener som vil ha kontroll og eiendomsrett til ressursområder. Dette er et resultat av vår moderne forestillinger om et klart avgrenset landskap. Rommet som en avgrenset og målbar dimensjon oppsto ikke før i middelalderen (Myhre 1990:125, 130). Landskapet skapes av mennesker i uavbrutt samarbeid og kultur. Landskapet bygges og opprettholdes innen rammene for tradisjonsbundne kulturelle mønstre. Dette gjelder *kulturlandskap*, på lik linje med de potensielle arkeologiske levningene.

For å forstå jernalderlandskapet, må vi igjen bruke mytene. Før renessansen opplevdes det som om de naturlige omgivelsene var besjelet med mytiske vesener. Gjenstandene og stedene fikk sin identitet gjennom hvordan de ble brukt, på samme måte som mytiske figurer fikk sin identitet gjennom hendelser eller handlinger. Landskapet var på denne måten knyttet opp til daglige hendelser (Geelmuyden 1989:31-33). I kapittel 2.3. viser jeg hvordan inndelingen av gudenes verden spilte inn på hvordan menneskene oppfattet landskapet. Åsgard som hallen og høvdingsetet, Midgard som tun og innmark mens utmarken symboliserte Utgard. Når en grav skulle graves, var det ikke uviktig hvor den ble plassert. Den måtte ikke plasseres i utmark, fordi det var jotnenes domene, men den måtte heller ikke plasseres så nært huset at den avdøde ikke fant hvile. Ved å ha grava nært har den gitt identitet og sikret samfunnet rett til å fortsette bo på og dyrke marka (Hodder 1982:141; Opedal 1997:88).

Gansum og Østigård (2004:65) legger fram tre måter å kunne se landskapet på. Hvis noe ligger *på toppen av en liten høyde* kan det karakteriseres som ekstrovert, offentlig og eksklusivt. Selv om monumentet i seg selv uttrykker dominans, har de som bygde monumentet materialisert egen posisjon i samfunnet ved å velge lokaliteten. Hvis gravhaugen *lå i nærheten til visuelle kvaliteter* som det øverste samfunnslaget verdsatte, slik som Raknehaugen som lå like ved veikrysset hvor det var stor ferdsel. Har det ment å styrke det sosiale hierarkiet i samfunnet. Til slutt tar Gansum og Østigård (2004:65) opp at

hvis en gravhaug har lite plass til rådighet, når den for eksempel er plassert på toppen av en nut, er det sannsynligvis ikke mer plass igjen. Det kan også være stedet er eksklusiv, fordi landskapet bare tillater en lite samling bygninger eller konstruksjoner rundt toppen.

3.5. Oppsummering

For å ha en forutsetning for å forstå gravene og hallen, må vi ha en viss kunnskap om samfunnet, og religionen som var gjellende i jernalderen. Jernalderssamfunnet var et lagdelt samfunn. Mytene og religionen var retningsgivende for hvordan samfunnet utspilte seg. De definerte fra hvilket samfunnslag mennesket kom fra, hvordan gudene skulle tilbes og hva som skjedde hvis en person ikke ble gravlagt på riktig måte. Dette skapte et samfunn hvor det var viktig å knytte mennesker til seg i allianser for å opprettholde egen status og posisjon. Selv om hierarkiet var strengt, var det likevel ikke fullstendig låst. Nyere forskning foreslår at høvdingen ble valgt og at de som var knyttet til høvdingen ikke nødvendigvis var slekt, men mennesker med samme politiske ståsted (Baudou 1993:142).

Grava var oppholdsstedet for den avdøde. For å unngå gjengangeri ble det lagt mat og helt drikke over grava. Dette viser at den var en del av forfedrekulten, og viktig for en positiv vekst på gården. Grava var derfor ikke bare et oppholdssted for de døde, men et sted hvor de etterlatte måtte gjennomføre ritualer. Materiellkultur ble ikke brukt til å endre avdødes identitet, men den symbolske meningen ble formet gjennom den rituelle bruken i assosiasjon med den avdøde. En gjenstands funksjon og mening avhenger derfor av konteksten. Gravhaugen var et kultsted og samtidig et rettsdokument som symboliserte kontinuitet med hensyn til makt og prestisje (Steinsland 2005:411). Hallen var en viktig institusjon. Den var så viktig at det var noe av det første som ble bygget da Torolf dro til Island (Steinsland 2005:286). Her ble kulten og religionen opprettholdt.

4. Materialet

Bø, Högom, Raknehaugen og Borg er fire svært forskjellige lokaliteter. En ting har de likevel til felles, de blir alle nevnt i diskusjoner omkring den sosiale eliten i jernalderen. Ettersom problemstillingen min omfatter hvordan sosiale forskjeller kan sees i det arkeologiske materialet, og om samfunnsmessige årsaker kan være grunnen til dette, vil jeg i diskutere de fire lokalitetenes visuelle uttrykk, beliggenheten, arkeologiske materialet og hvordan samfunnet på stedet kan ha vært.

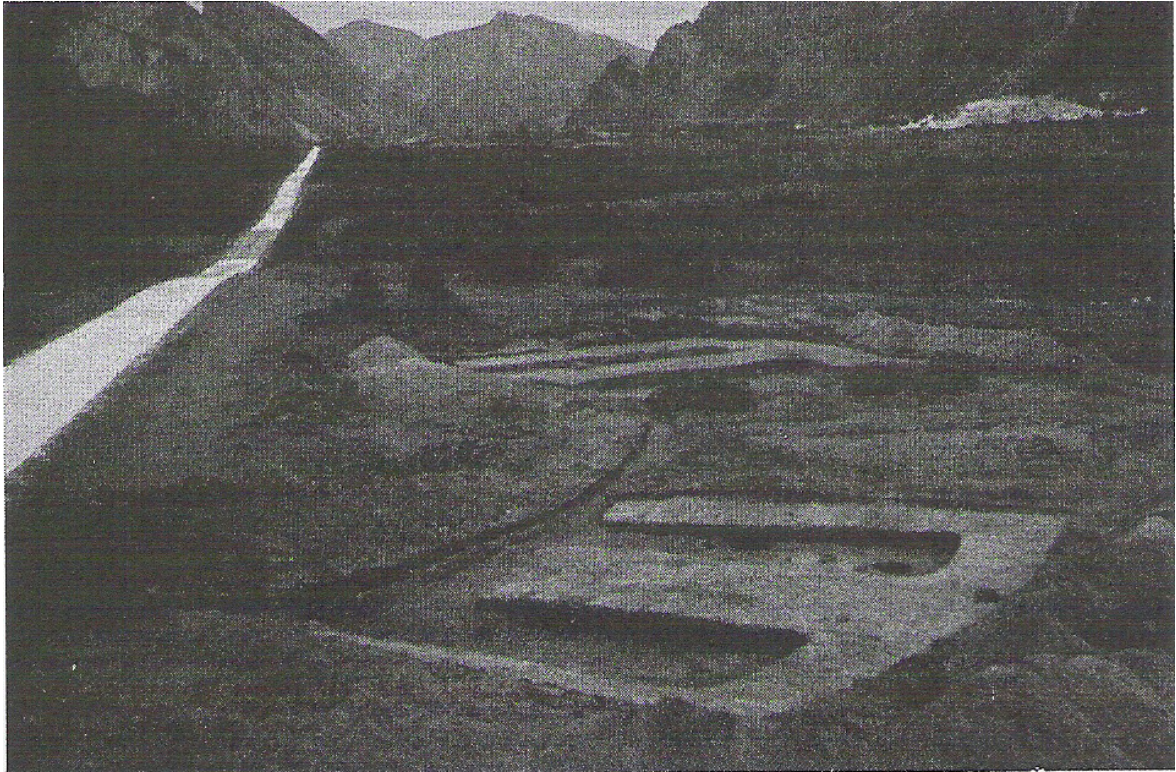
I Bø-grava ble det funnet levningene etter en mann og ei kvinne. I kvinnes grav ble det funnet ei fibulaspenne, mens i mans grav ble det funnet en påkledd mann begravd med fullt våpenutstyr, grava hadde en beskjeden haug (Slomann 1959:2). Högom grava hadde derimot en stor haug, samtidig som den var svært innholdsrik. Avdøde har blitt omtalt som ”høvdingen av Högom” og var lagt på et sengeleie. Med seg i grava hadde han våpen- og hesteutstyr, ekstra klær i tillegg til det han hadde på seg, redskaper for personlig pleie, kopper og kar som var fylt med mat, i tillegg til gullgjenstander (Ramqvist 1990:8; Ramqvist 1992:kap 4). Bø-grava og gravene i Högom står i kontrast til Raknehaugen som er Nord-Europas største gravhaug. I Raknehaugen er det ikke funnet noe gravgods. Borg skiller seg ytterligere fra materialet da det er Nordens største høvdinggård. Det er ikke bare husene som vitner om en stor husholdning, det er også funnet store mengder hverdagsartikler, som klebersteinsartefakter, slipestein, jern og keramikk, og prestisjejenstander som glass, perler, artefakter av gagat, rav, bronse, sølv og gull.

4.1. Bø

Engleøya i Steigen består for det meste av høye fjell og bratte lier. Rundt hele øya strekker det seg lave strandflater. På vest-nordvest siden, like ved en slik strandflate, ligger gården Bø. På 50-tallet utførte Harald Egenes Lund flere arkeologiske undersøkelser her, og det ble funnet et tunanlegg⁸ med tolv hustufter. Omtrent 30-40 meter fra tunanlegget ble det funnet 3 graver, som alle hadde en liten haug. To av gravene var nesten funntomme, med unntak av steinsettingen rundt grava, ei mannskiste og en steinring med et brent lag av jord under den andre (Slomann 1959:5, 7). I den siste grava ble det funnet to kamre hvor det var

⁸ For en definisjon av tunlagg, se kapittel 4.1.2.

gravlagt en person i hvert kammer. Den ene kammeret inneholdt noen få fragmenter av ei gravlagt kvinne og ei fibulaspenne, mens i kammeret ved siden ble det funnet rester av en mann som var lagt på never og bjørneskinn. Han var gravlagt med fullt våpenutstyr og ei lita keramikkpote (Slomann 1959:3).

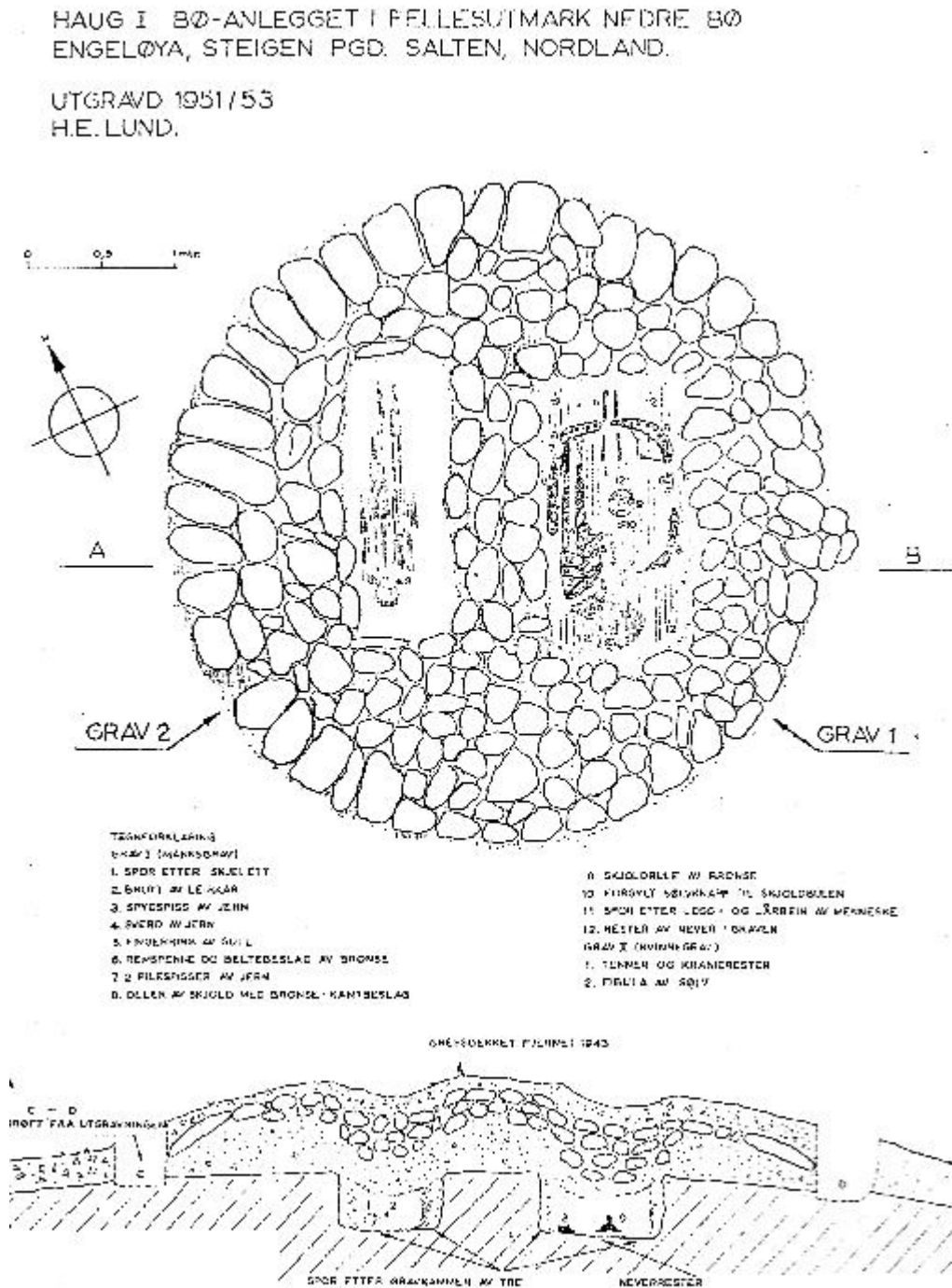
Figur 4.1. Østre halvdel av Bø-anlegget underutgravingen. (Foto Lund i Sloman 1959:4)

Gravene og tunanlegget på Bø ble undersøkt av Lund. Da han ikke fikk tid til å bearbeide materialet tok Wencke Slomann kontakt med ham og fikk overta det utgravde materialet, felt notater, tegninger og fotografier. Resultatet ble en fyldig materialpublikasjon hvor tunanlegget og grava blir presentert. Sjøvold (1962) presenterer gravfunnene i materialpublikasjonen, hvor han gikk gjennom jernaldermaterialet fra magasinene ved museet. En tendens i diskusjonen omkring grava på Bø er at tunanlegget er det definerende elementet og grava blir tolket i forhold til tunanlegget som liker ved siden.

4.1.1. Presentasjon av materialet

Da haugen ble gravd ut var den omtrent 4,5 meter i diameter og 0,4 meter høy, og hadde et markert lag av heller innover den nedre delen. Det har blitt antatt at den har seget sammen

noe i årenes løp, dette er derfor ikke de opprinnelige målene. Under torven var det et lag med skjellsand som var blandet med litt torv, og et noe uregelmessig lag stein. Skjellsanden forklarer de gode bevaringsforholdene, da et høyt innhold av kalsium skaper et godt miljø for bevaring. Parallelt i haugen var det to gravrom hvor det var ei trekiste i hvert rom. Disse var plassert i sørvest-nordøstlig retning, noe som synes på figur 4.2. Opprinnelig lå rommene antagelig 1 m under toppen, men haugen har sunket nedover gjennom årenes løp (Slomann 1959:2-3).

Figur 4.2. Tegning av gravkammeret i Bø-grava (Illustrasjon av H. E. Lund)

I det vestligste gravrommet ble det funnet tre tenner og noen fragmenter av et kranium, som trolig har tilhørt en kvinne i 25-35 års alderen. Like opptil hodets østre side ble det funnet en fibulaspenn (figu 4.3), hvor nålen fortsatt er intakt. ”Spennen fra Bø er enkel, og har ganske svak ornamentering med korte streker på skjeden, dels diagonalt. På toppen av bøylene har den en liten flate, som om det skulle ha sittet en eller annen utsmykning der, som nå mangler” (Slomann 1959:9). Over spiralen, der bøylene griper om spiralen, er det et ekstra hull, og det kan se ut som om spennen ble brukt annerledes enn andre spenner. I stede for å bruke den som en draktspenne, kan den ha vært båret i et kjede. I tillegg mangler parspenner som den ofte finnes sammen med (Bruun 2007:45).

Figur 4.3. Fibulaspennen i det vestlige gravkammeret (Foto:Sjøvold 1962:plate 36)

I det østlige kammeret ble det funnet fragmenter av skjelettet til en voksen mann. Noen knokkeldeler ble gravd ut, mens resten ble tatt på gips slik at resten av undersøkelsen og prepareringen kunne foregå ved Universitetet i Oslo. Over og under levningene og gravgodset, ble det funnet tykke lag med never. I samisk gravskikk var det vanlig å begrave den døde med et lag never. Neveren kunne dekke den avdøde helt, eller omgi enkelte sider. I enkelte områder fantes skikken i en viss form helt fram til 17/1800-tallet (Schanche 2000:193-195). Skikken er også kjent fra norrøne graver på Vestlandet. I Enebøhaugen, i Gloppen, Sogn og fjordane, var den avdøde også ”lagt til hvile i stasklærne innhyllet i tepper og på en bjørnefell som igjen lå på bjørkenever.” (Magnus 1978:167). Om skjelettgraver skriver Shetelig: ”Bunden har nesten alltid en fin brolægning av små runde sten og er derover dækket med næver, til dels baade med trø og næver, og derpå lagt på en skindfeld, bjørnehud, og tæpper” (Shetelig 1912:112). I grava ble det også funnet en mynt, en romersk solidus. Denne var preget for den østromerske keiseren Theodorisius II, som regjerte i Konstantinopel. Mynten er fra 425- 430 e.kr, og forteller at grava var fra perioden etter dette (Magnus 1978:173). På Bø ble det funnet rester etter en fell i

sammenheng med klærne (Slomann 1959:3-4). Det kan stemme godt overens med Sheteligs beskrivelse av Evebøhaugen.

Med sverd, to spydspisser, pilespisser, og et skjold er avdøde gravlagt med et komplett våpenutstyr (figur 4.4). Sverdet er av typen *spatha*. Denne typen sverd kjennetegnes ved at de er forholdsvis smale og lange, samtidig som de er tveegget, og har blitt brukt til både stikk og hugg i krig. Sverdtypen har en øvre og nedre hjalt, og i bunnen av sliren er det en og en u-fomet tupp. Et slikt sverd skal ikke henge i belte, men i en rem over skulderen (Ramqvist 1992:50-51; Selling 1952:355; Slomann 1959:9, 12). Klinge har ligget i en treskjede, som kan ha vært trukket med lær. Denne synes å være uornert og har et sømspor i læret. Av beslaget på skjeden finnes bare doppskoen av bronse. Denne består av to tynne og sirkelrunde plater, med et tynt U-formet bronsebikk som sidebeslag. Knappen på sverdhåndtaket er av bronse, den er rund og profilert. På sverdtangen har det trolig siddet en rund "underknapp" av organisk materiale. Slomann (1959:9) mener at siden tre, lær og hår var godt bevart i grava, kan denne ha vært av bein. Sjøvold (1962:172, 202) mener at bronseknappen har paralleller til både øst- og vestnorske funn fra 300-tallet.

De to spydspissene av jern var uornamenterte og av en enkel type, hvor den ene hadde mothake. Dette er vanlige funn i flere graver i Norge, Sverige og Danmark fra romer- og folkevandringstid (Slomann 1959:13-14). Pilsisser av jern er derimot sjeldne i norske romertidsgraver (Bruun 2007:44).

Av skjoldet ble det funnet en skjoldbule, et skjoldhåndtak og restene etter et skjoldbrett som har vært omtrent. Skjoldbrettet var laget av rektangulære treplater av or, med avrundende hjørner. Rundt kantene har det vært lær og beslag av bronse. På treet ble det funnet rød og blå farge, noe som antyder at skjoldet har vært malt (Slomann 1959:15). Det er snakk om "egyptisk" blått og at rødfargen er zinner. Skjoldbulen er av typen som blir kalt stangebule. Dette er en type skjoldbule som er kjent i Norge, Norden for øvrig og i det polske og tyske materialet fra 300- og 400-tallet. Om bulen fra Bø skriver Slomann (1959:16), at den "er av den yngre typen med temmelig bred stang, som er utvidet øverst, ikke tilspisset". Bremmen er nesten flat og har hatt seks nagler plassert to og to i tre grupper. Fem av de seks naglene ble funnet. Stangen har blitt produsert separat og senere naglet fast i bulen. Skjoldhåndtak av bronse var enkelt. Det har hatt et hult midtstykke, som

var utvidet i enden hvor det var festet med nagler. I midtstykket har det vært en trestang (Sjøvold 1962:179; Slomann 1959:17). Slomann (1959:19-20) skriver at våpenutstyret er ”helt internasjonalt, og på høyde med datidens krav.” At det kan spores til så mange steder, gjør det vanskelig å peke på ett enkelt produksjonssted.

Dels under skjoldet og dels under beltet ble det funnet noen rester av tekstil, men det var ingen store biter. Tekstilrestene er analysert av Ragnhild Trøtteberg. En av stoffprøvene var gode nok til å foreta en analyse. Denne prøven viste at han var kledd i plagg vevd av ull (Slomann 1959:Bilag II s. 26). Her har det blitt pekt på likheten til romerske legionklær, og det har blitt antatt at klærne var produsert i det nordlige Gallia (Jørgensen 1992:131, 133-134).

Figur 4.4. Våpnene, leirkaret og ringen som ble funnet i det østlige kammeret av Bø-grava (Figur: Sjøvold 1962; plate 1). 1. Keramikkaret, 2. Spydspisser, med og uten tange, 3. Pilspisser, 4. Sverd, 5. Skjoldbulen, med restene etter skjoldet. 6. Ringen, 7. Beltespenner

Mannens belte var svært ødelagt etter å ha ligget i jorda. Det var laget av lær, med en remspenne, beslag og nagler av bronse. Beltespenneren er D-formet. Den har halvrund ramme med en flat underside, og en svakt profilert overside. Rammens armer ender i to ringer, og gjennom dem går en bronsestang som nålen er festet til. Her er bare løkken bevart. Festeplatene er to brede og rektangulære plater av bronse med nagler langs

kortsidene. Dette er det eldste beltet som er funnet i Nord-Norge. Og på bakgrunn av beltebeslaget og spennen dateres beltet til 2. eller 3. århundre (Sjøvold 1962:189; Slomann 1959:17-18).

Like over hodet på mannen ble det funnet et lite leirkar av løsbrent, forholdsvis grovt og kvartsholdig gods. Da karet ble restaurert viste det seg at overflaten var brunlig og det var flere hull etter kvartskorn som har falt ut (Sjøvold 1962:192; Slomann 1959:19).

Ved sverdets klinge ble det funnet en ring av 22 karat gull. Denne var konkav på innsiden med fine fasetter på yttersiden. Denne typen ring har blitt funnet gjennom hele romertiden og sporadisk fra tidlig folkevandringstid. Dette har også vært typisk for resten av Norden (Slomann 1959:18).

4.1.2. Samfunnet på Bø

I Nord-Norge er det en dualitet i det arkeologiske materialet, her levd to folkegrupper, samer og germanere. Det har blitt diskutert om de har levd side om side eller om samfunnene har samarbeid. Ottars beretning kan fortelle om hvordan disse samfunnene levde. For den norrøne befolkninga var skattleggingen av samene, sammen med jordbruket en viktig del av økonomigrunnlaget. Engeløya kan ha vært et knutepunkt for de innerste fjordene, og det kan ha foregått et samarbeid mellom de samiske og den norrøne gruppene. Inga Marlene Bruun (2007) skriver ”Gravene på Føre og Engeløya ligger ikke bare i det som sees som typiske og mektige norrøne områder, men de tolkes nærmest som eksempler på norrøn kultur. Ser man grundig på materialet, finnes der imidlertid trekk som utydeliggjør slike tolkninger.” (Bruun 2007:63). Hun peker på bruk av never og fibulaspennen som typiske trekk for samiske graver, og mener derfor at grava på Bø er ei ”blandet grav”. Ei grav hvor vi finner både norrøne og samiske skikker. Never er en kjent både fra samiske og norrøne graver, men er mer vanlig i samisk skikk. Fibulaspenna mangler parspennen og har et hull slik at den kan bæres i kjede. Dette tolker hun dit hen at en østlig fibulaspenna har blitt brukt som et kjede. På denne måten kan kvinnen bruke sine gjenstander, men de er ”oversatt” til eller tilpasset de sammenhenger de skulle inngå i (Bruun 2007:63, 73-74).

Gravene på Bø må ses i sammenheng med tunanlegget som ligger like ved. ”Et tunanlegg er en samling hustufter beliggende rundt en oval eller halvsirkelformet åpen plass (tun). Veggene (de ytre) har vært bygd opp av stein og/eller gresstorv. Den gavlen som vender inn mot tunet er åpen” (Johansen og Søbstad 1978:55). I Norge finner vi tunanlegg fra Oddernes i Vest Agder, langs vestlandskysten opp til Bjarkøy i Nordland. Det har vært mye diskusjon omkring tunanleggenes funksjon. De ligger langt fra dyrket mark, det er ofte flere enn ett ildsted i hvert av husene, i tilknyttet høvdinginstitusjonen (Johansen og Søbstad 1978:51-53), samtidig som utforming kan likne på romerske amfiteatre (Armstrong 2000). De har blitt omtalt som et hus som fungerte som oppholdssted for høvdingens hird (Lund 1959), landsbyfelleskap (Rønneseth 1963), hovedgård (Berglund 1995:342-344), eller et hus som hadde til hensikt å huse menneskene som var tilknyttet høvdinggården gjennom det redistributivesystemet (Johansen og Søbstad 1978). Det har blitt diskutert om det var en samlingsplass for religiøse ritualer, som et tingsted (Urbańczyk 1992:183-185; Wik 1983) eller et sted for sverdleker (Armstrong 2000). I senere tid har det blitt pekt på tunanleggene som en møteplass på nøytral grunn hvor aristokratiet møttes i forbindelse med politiske, seremonielle og religiøse aktiviteter (Storli 2000:98-100). Morten Olsen (2003) argumenterer for at tunanleggene var en arena hvor sosiopolitisk virksomhet fant sted, men at de ikke var underlagt noen høvding. Videre framholder Olsen at tunanleggene er rester etter folkeforsamlings- og herredssamlingsplasser, som han ser i sammenheng med Alltinget og Vårtinget på Island (Olsen 2003:11, 126-127). Heller ikke Storli (2006:184-187) mener at tunanleggene var tilknyttet høvdingen, og identifiserer tre kanskje fire sentre i Hålogaland hvoran Steigener ett av dem. Videre mener hun at gullgubbene er en funnkategori som støtter opp om at det har vært høvdinge i Nord-Norge. De vitner om et helligbryllup mellom ei menneskeslekt og en gud (Storli 2006:186). Samfunnet på Bø var altså et sted hvor likestille mennesker kom sammen for å diskutere lover og regler.

4.1.3. Datering

På bakgrunn av fibulaspennen (figur 4.3.) som ble funnet i kvinnegrava, har Bø-grava blitt datert til 200-tallet. Fibulaspennen samsvarer med liknende spenner i området rundt (Storli 2006:63). Ved tunanlegget ble det funnet fire små potteskår. Disse stammer enten fra et spannformet leirkar fra tidsrommet 350-550 e.Kr., eller de kan være fra en type udekorerte potter fra 200-tallet (Sjøvold 1962:196). Fem ¹⁴C prøver fra tunanlegget daterer det til et

sted mellom 200 og 600 e.Kr. (Tabell 1.). Dette betyr at grava sammenfaller med tunanleggets tidlige fase og dermed kan ses i sammenheng med tunanlegget (Johansen og Søbstad 1978; Storli 2006).

	Prøve	Ukalibrert	Kalibrert 68,20%	Trekull
Tuft 4	Tua-2899	1530 ± 55 BP	450-610 AD	Bjørk
Tuft 5	Tua-2900	1675 ± 75 BP	260-435 AD	Bjørk
Grop 2	T-44	1980 ± 100 BP	120 BC-140 AD	Ukjent
Grop 3	T-45	1655 ± 175 BP	220-600 AD	Ukjent
Grop 5	T-48	1675 ± 125 BP	240-540 AD	Ukjent

Tabell 4.1. ¹⁴C dateringer fra tunanlegget på Bø. Konteksten til alle prøvene er uviss. Prøvene fra grop 2 og 3 ble utført av Johansen og Søbstad (1978) (Tabell etter Storli 2006:63).

4.1.4. Tolkning

Bø-grava er ei av de tidligste gravene med et germant uttrykk i Nord-Norge, samtidig som vi ser de samme artefaktene i nord som i sør (Slomann 1959:23). Grava fra 200-tallet blir derfor brukt til å vise omtrent når den germanske identiteten begynner å gjøre seg gjeldende i landsdelen. Det har vært debattert hvor de avdøde kommer fra og hvilken rolle de har spilt for tunanlegget. I denne oppgaven har jeg valgt å ikke ta opp denne debatten, da poenget er vedkommendes måte å kommunisere til de gjenlevende på. Hva har ei grav med en liten haug og masse gravgods ment å kommunisere?

Tidsmessig sammenfaller tunanlegget med grava og det er derfor en sammenheng mellom dem. Denne greier hun derimot ikke å finne (Slomann:1959:23). Solberg (2003:115-116) mener derimot at mannen i grava er den som bygde tunanlegget, og at kvinna var kona. Hun mener videre at mannen hadde lært organisering og kunsten å lede mange menn i Europa, og at han evt. var europeer. Han etablert seg på Engeløya med et eget mannskap, for å starte eller forlenge ei handelsrute. Storli (2006:86) mener derimot at det var "en lokal størrelse som hadde ervervet både klær og våpen på reiser eller i tjeneste i fjerne strøk." På grunn av våpenutstyret og tilknyttingen til tunanlegget, mener Storli (2006:84-86) at det må ha vært en militær leder med høy rang, og at det ikke trenger å være grunnleggeren av tunanlegget. Olsen og Hansen (2006:34, 36) bruker våpenutstyret, sammen med andre våpengraver for å vise overgangen fra et relativt egalitært samfunn, til å bli et hierarkisk organisert samfunn, hvor jordbruk og gårdsdrift blir et viktig økonomisk element.

”Analysen av draktrester og våpen kan tyde på at den gravlagte høvdingen (?) tidligere kan ha vært i den romerske hærtjenesten” (Hansen og Olsen 2006:35). Med dette mener de at det norrøne samfunnet utviklet seg til et mer aggressivt samfunn enn det samiske, og at de brukte gavebytte, fester, giftermål ol. i et spill av allianser. Hansen og Olsen (2006:36) mener dette var en intern utvikling, og at de kikket sørover for å finne en lignende samfunnsorganisasjon. Dette førte til at de kopierte kosmologi, gravskikk, våpen og smykker fra et samfunn som var mer likt deres enn det samiske samfunnet.

Tunanlegg blir satt i en sammenheng med den sosiopolitisk virksomhet i jernaldere. Selv om dette var ei tid hvor høvdingen hadde makten, var de ikke underlagt noen høvding. Både M. Olsen (2003) og Storli (2006) tolker dem til å være rester etter folkeforsamlings- og herredssamlingsplasser. Siden avstanden mellom grava og tunanlegget på Bø er liten (Slomann 1959:2), og de sammenfaller tidsmessig (Johansen og Søbstad 1978, Sjøvold 1962:196, Storli 2006:63) har disse blitt satt i sammenheng med hverandre. Dette gir grava en tilknytning til det norrøne i Nord-Norge. Våpenutstyret i grava støtter opp om dette. I Nord-Norge finner vi i jernalderen et samfunn med to folkegrupper, en samisk og en norrøn. Bruun (2007) bruker neverlaget og fibulaspenna om en indikasjon på at det ikke bare har vært en vestlig grav. Det ble tidligere vist at det på Gloppen ble funnet en person gravlagt i never. Men da eksemplene på liksvøping i never i germanske graver er få, er det nærliggende å tro at når det blir funnet personer svøpt i never så nært det som kjennes som samisk område, kan de ha hatt tilknytning til dem. Og om fibulaspennen skriver Bruun ”nye skikker og gjenstander har blitt tatt opp, men at de ved sin endrede bruk blir ”oversatt” til eller tilpasset de sammenhenger de skulle inngå i. Dette er en tydelig eksemplifisering av hvordan materialitet og kultur er forbundet, der materiell variasjon kan forstås som ulike måter og omgås ting på.” (Bruun 2007:74).

Hansen og Olsens (2006:34, 36) mener at det norrøne samfunnet utviklet seg til å bli mer krigersk enn det samiske. At Bø-grava bare hadde en 1 m stor haug, tyder på at det ikke har vært stridigheter mellom gruppene. I kapittel 3.3.2 viste jeg hvordan en stor haug har blitt satt i sammenheng med stridigheter mellom grupperinger, mens gravgodset har blitt satt i sammenheng med et behov for å vise seg innad i samfunnet. Personene i Bø-grava døde under en folkeforsamling. Dette har ført til at avdøde ikke ble gravlagt i nærheten av hjemmet, og de etterlatte hadde kanskje ikke så god tid som de ønsket på å gravlegge

vedkommende. Det har kanskje ikke vært så viktig hvordan grava ble sett på i ettertid. Men i et miljø hvor de ”viktige i samfunnet” var samlet på et sted, og kunne overvære begravelsen, var viktig å signalisere, der og da, at vedkommende hadde hatt stor makt. På grunn av at gravutstyret har blitt tolket til å være delvis romersk og delvis samisk, kan det ha vist til allianser utover det germanske samfunnet.

4.2. Högom

I et åpent landskap, mellom flere fjell ligger Högom. Det er Norrlands største gravfelt med 10 gravhauger og en runestein. Opprinnelig har det nok ligget minst 17 gravhauger her, men pga. nyere bebyggelse og odlingsvirksomhet er bare 10 av haugene bevart. Noen av de resterende haugene er skadet, for eksempel var et hus bygget inn i den ene kanten av haug 2, 5 og 11. Og i den siste haugen var det også bygget en vei (Ramqvist 1990; Ramqvist 1992).

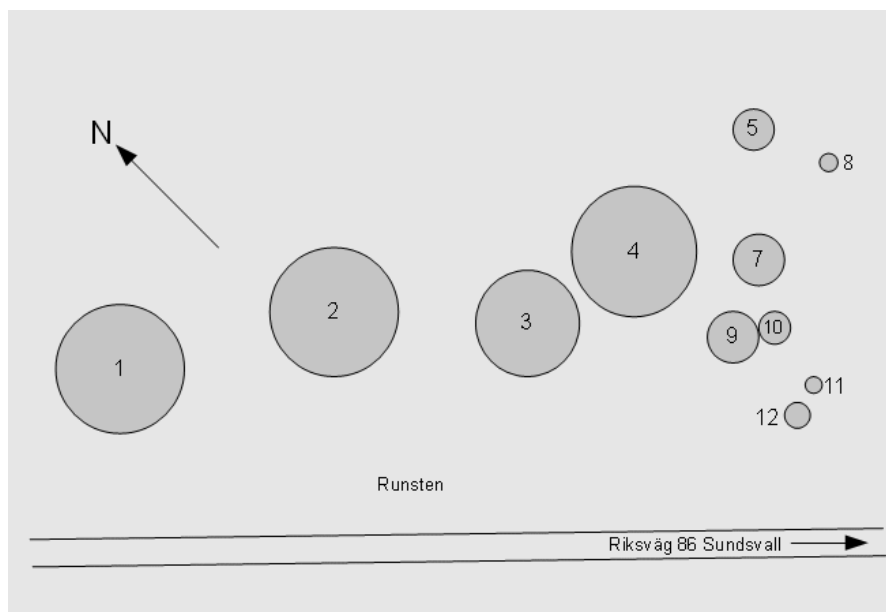

Figur 4.5. Gravfeltet i Högom, sett fra øst (Foto: S. Hallgren i Ramqvist 1992:17).

Det som blir omtalt som haug 2 i dette gravfeltet, er ei rik grav i en stor haug. Denne skiller seg fra de resterende gravhaugene på grunn av gravgodset. I Norrlands sure jord er det uvanlig at gravgodset er bevart når arkeologer åpner gravene. Derfor var det et unikt

funn da arkeologene fant en sengekonstruksjon, fullt våpenutstyr, hesteutstyr til hverdags og kamp, klær med tilbehøret, et belte, personlig utstyr, kopper, kar og gullgjenstander.

I 1949 og 1950 hadde Statens Historiska Museer på utgravingen av haug 2 i Högom. Da gravkammeret hadde kollapset under vekten av haugen, var det vanskelig å fortsette utgravingen i feltet. Gravkammeret ble flyttet til Stockholm, hvor utgravingen fortsatte i et laboratorium på Historisk museum. I 1984 foretok Ramqvist en utgraving av jorda under haug 2 hvor han fant spor etter vanlig jernalderbosetting (Nockert 1991:5; Ramqvist 1990:29; Ramqvist 1992:147,149). Av publikasjoner om utgravingen og funnene er Sellings artikkel om sverdet (1952), en upublisert rapport om beinbestemmelsene fra grava, (Gejvall 1956, I Ramqvist 1992:17), glassene (Ekholm 1967) og klærne (Nockert 1991). I 1990 kom en populærvitenskapelig bok av Ramqvist, som gir en bred beskrivelse over funn i en kulturhistorisk kontekst, etterfulgt av en mer omfattende materialpublikasjon av Ramqvist i 1992 Etter dette har Högom blitt satt i et internasjonalt perspektiv (Müller-Wille 1992), og blir regnet som en viktig grav for å forstå de sosiopolitiske strukturene i det Norrlandske samfunnet i tidlig jernalder.⁹

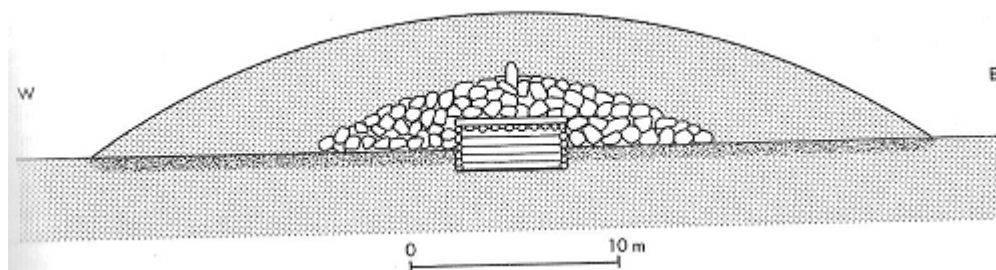

Figur 4.6. Oversikt over gravhaugene i Högom (Illustrasjon Eklund og Magnusson i Ramqvist 1992:19)

⁹ At det gikk så lang tid fra den første utgravingen til hovedmaterialpublikasjonen kom i 1992, skyldes blant annet at Dagmar Selling, som hadde utgravingen av kammeret i haug 2 og deler av rapporten, fikk hjerneblødning i 1984. Hun ble ikke frisk før hun døde i juli 1987. Selv om utgravingen var godt dokumentert, var det enkelte av Sellings notater som var blitt borte. Disse ble heldigvis funnet i 1990 og inkorporert i utgravingsrapporten (Ramqvist 1992:29).

4.2.1. Presentasjon av materialet

Haugen 2 var skadet på grunn av senere bebyggelse og bruk av jorda. Den hadde likevel en diameter på 40 meter og var 5 meter høy. Som vist i figur 4.7 var haugen bygd opp av flere lag. Fra toppen gravde arkeologene seg gjennom et 3 meter dypt lag med grå sand og ei 3 meter dyp steinrøys. Steinrøysa var bygget opp slik at de minste steinene lå øverst, for så å øke i størrelse nedover. Ramqvist (1992:35) mener at det kan ha vært profesjonelle gravbyggere som bygde konstruksjonen. Dette fordi steinene er så jevnt fordelt, og fordi det ble brukt lik teknikk på flere graver i området. Ramqvist (1992:46) har regnet ut at det må dreie seg om 3200 kubikkmeter med masse. Sandmassen var tatt fra den umiddelbare nærheten, og Ramqvist (1992:46) mener at en mann har brukt en dag, for å flytte en kubikkmeter sand til grava. Dette betyr at det har blitt brukt 2400 dagsverk på sandmassen. Steinene i de samme lagene var jevnt over like store, og var hentet fra et steinbrudd minst 500 meter fra gravplassen. Det har vært tyngre å flytte steinen og Ramqvist (1992:48) mener derfor at det var brukt 2400 dagsverk også på å bygge opp steinrøysa. Til sammen mener han at det har tatt 80 menn omtrent to måneder å bygge haugen.

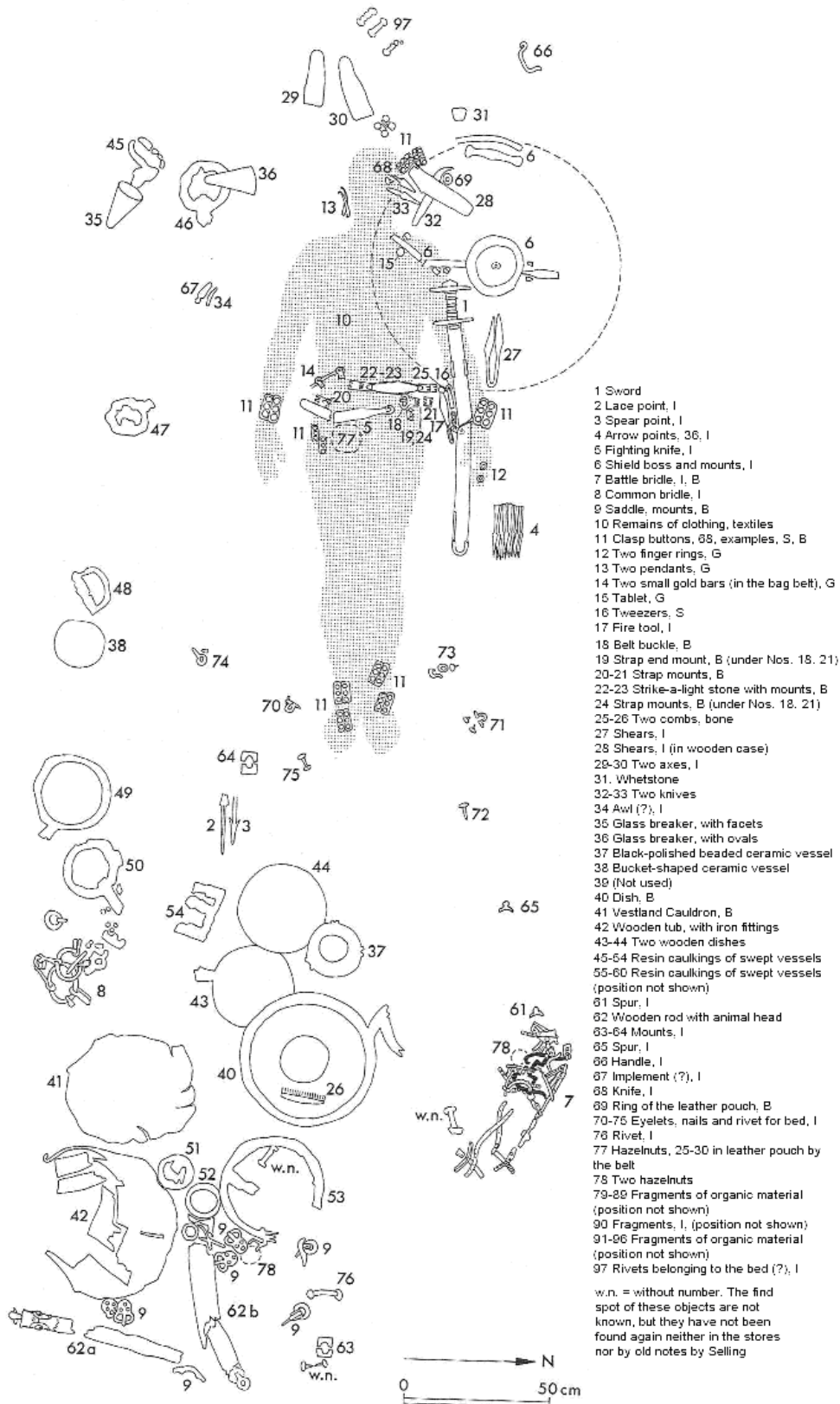

Figur 4.7. Haug 2's lagvise oppbyggingen. Stein og jord (Tegning av Selling, fra Ramqvist 1992:47).

Den avdøde var lagt på en sengelignende konstruksjon. I Skandinavisk folkevandringstid er senga et unikt funn. I Europa og England er det funnet noe lignende, men Ramqvist (1992:49) mener at konstruksjonene er ment å være et siste hvilested og ikke ei seng. I merovingertid mener Ramqvist (1992:49) at det er ni sikre påviste graver med en sengekonstruksjon. Han nevner den vel bevarte grava i Oberflacht i Tyskland¹⁰, og funn av

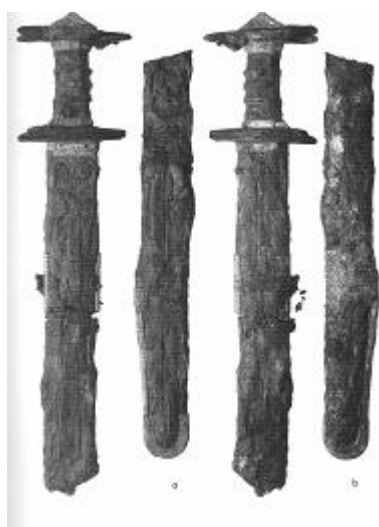
¹⁰ I Oberflacht i Tyskland er det et særdeles godt bevart gravfelt fra merovingertid. 50 av hvert fall 220 undersøkte graver inneholder tremøbler, hvorav 30 av de 50 inneholder en sengekonstruksjon (Ramqvist :49)

ei seng fra en gutts grav under katedralen i Cologne, men disse er senere i tid enn senga fra Högom (Ramqvist 1992:49).

Figur 4.8, På bakgrunn av røntgenbildene, ble det laget en funnplan av gravkammeret i haug 2. Numrene indikerer det tallsystemet Ramqvist brukte i materialpublikasjonen. I = jern, B = bronse, S = sølv og G = gull. (Figur av Selling i Ramqvist 1992; plate 11).

Sverdet (figur 4.9) som ble funnet i grava lå like til venstre for mannen og er av typen *spatha*. Dette er samme type sverd som ble funnet i Bø-grava. Selling mente også å ha sett spor etter reima som skulle henge over skuldra (Ramqvist 1992:50-51; Selling 1952:355). Hjaltene er laget av horn, men Ramqvist (1992:50) er ikke sikker på hvilke dyr det er hentet fra. Liknende sverd har hjalt laget av støttenner av hvalross. Sliren var sølvforgylt i åpningen, i kanten hvor beltet ble festet og i bunnen av skjeden. Kanten var relativt enkelt dekorert, mens åpningen var rikt ornamentert. Fronten besto av to rektangulære felt, hvor det øverste besto av tre triangulære figurer i tynt gull med et symmetrisk spiralmønster ornamentert på hver side. I det nederste rektanget var det avstøpt to firebente dyr som åpnet munnen mot et menneske ansikt eller ei maske (fig. 10. del b) (Nockert 1991:7; Ramqvist 1992:50-53; Selling 1952:355). Selling (1952:358) mener sverdet kan ha blitt produsert flere steder. Bladet kan være fra et romersk område, mens hjaltene kan være produsert i det som i dag er Norge. Kantene i slira kan være produsert i Sør-Skandinavia, mens selve slira kan ha vært lokalprodusert. Hun har to teorier om hvordan dette kan ha foregått. Enten kan delene ha blitt produsert på forskjellige steder, for så å bli satt sammen til slutt, eller så kan delene ha blitt byttet ut etter hvert.

Figur 4.9 Sverdet som ble funnet i haug 2.
(Foto i Ramqvist 1992:Plate 16)

Figur 4.10 Ornamenteringen på a) knappene og b) sverdet. Begge i stil 1 (Illustrasjon av Selling i Ramqvist 1992:145).

Skjoldet lå på den avdødes venstre side, like over skulderen. Bare skjoldbullen, deler av kanten rundt og håndtaket med naglene ble funnet i grava. I tilknytning til håndtaket og naglene ble det også funnet spor av tre og lær. Fra lansene og spydene var det bare jerntuppene som var bevart. Disse har ligget langs den avdødes høyre side. Lansene var

svært tæret, men hadde opprinnelig en glatt tupp med en stjerneformet krysseksjon, mens spydet hadde mothaker. Dolken var enegget med et håndtake av tre med sølv ornamenter på (Ramqvist 1992:59). Sliren av lær var stukket ned foran i beltet, og vil bli beskrevet senere i kapittelet. Ved siden av sverdet ble det funnet et kogger av bjørkebark med ett dusin piltupper. Av våpen hadde den avdøde også to kampøkser. Disse var lokalisert over hodet til mannen (Ramqvist 1992:64).

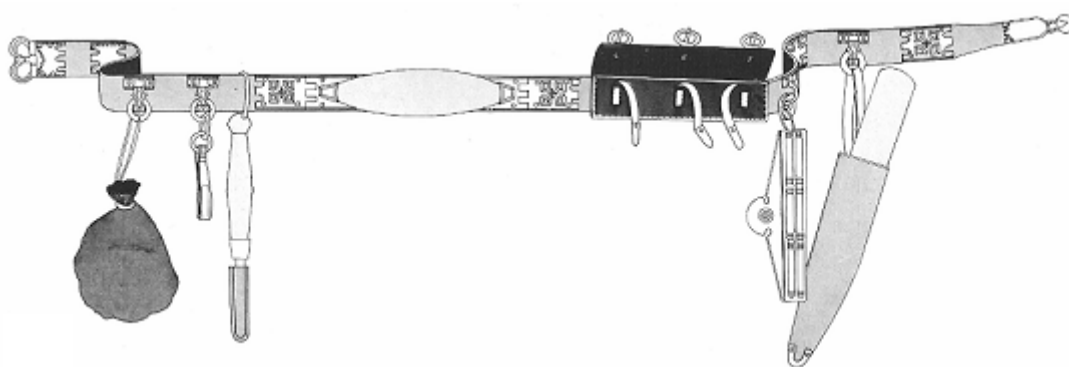
Hesteutstyret som ble funnet i grava besto av to bissel og en sal som hadde hatt fire søljer. Søljene var sannsynligvis festet på remmene (Ramqvist 1990:40). Bislene hang opprinnelig på hver sin side av gravkammeret og sadelen lå nede i høyre hjørne av gravkammeret. Det ene bisselet hadde vært til bruk i kamp, og besto totalt av 26 fragmenter. Tøylerelementene var av jern, mens kjevedelen var S-formet og avsluttes i to bronseinnbindinger prydet med fugler. Den ene tømme endte i et forgyllt dyrehode av bronse, denne var og ornamentert. Det andre bisselet er et såkalt *ring-bissel* uten noen spesiell design. Salen var veldig godt bevart og er av typen *ring-sal*. Denne besto av en fremre og en bakre bue, som i sin tid har vært forbundet med salbrett (Ramqvist 1992:83).

Avdøde ble begavet i tunika, bukser og kappe. Under hodet lå det et ekstra klesplagg som var så sammenbrettet at det ikke gikk an å se hva det var. Tunikaen, av ull, rakk avdøde litt under beltet. På bunnen og ytterst på ermene var det vevd figurborder. Ermene ble holdt sammen av 12 knapper med bjørnemotiv i stil 1 (som beltespenna og sverdet, figur 4.10) ornamentert på. Tunikaen ble også holdt sammen med knapper i siden, men disse hadde en enklere ornamentering. Det var ikke mye av buksene som var bevart, men på bunnen av buksebeinet ble det funnet to sett med knapper på hvert bein. Det øverste settet med knapper var mer forseggjort enn de nederste. Selling mente at de nederste knappene kunne høre til et par sko. Dette mente Ramqvist (1990:54) kunne være en fornuftig tolkning. Nockert (1991:35) mener derimot at det kan ha vært en splitt i bukse kan ha blitt holdt sammen med to sett knapper. I materialpublikasjonen heller Ramqvist (1992:35) mer mot denne teorien, da det ville vært lær og ikke stoff rundt knappene hvis det var skotøy.

Tunikaen og buksene var røde, mens de resterende klærne har vært grønne med røde og gule bånd. Rødfargen har vakt oppsikt da den kommer fra et krepsdyr som bare finnes sør i Estland. Tunikaen var lagt ut etter at den var sydd, og selv om stoffet var litt grovere, så

hadde det samme farge som resten av plagget (Nockert 1991:109). Kappa var så sterkt forvitret at bare noen få fragmenter var bevart av den. Vevinga av stoffet skilte den fra tunikaen (Nockert 1991:29). Omkring hodet på avdøde var det to typer knapper, de som alle var festet til et vevd bånd. Nockert (1991:35) mener disse kan ha vært festet til tøy som den avdøde hadde under hodet.

Rundt mannens liv ble det funnet rester av et lærbelte, hvor det har hengt flere gjenstander (Ramqvist 1992:99-100). Beltespenna var hjerteformet og slipt på utsiden, mens innsiden hadde en svak skråning. I enden av beltet hadde det vært en bronseplate som var ornamentert med tynne linjer. Beltet var dekorert med tre identiske bronseplater, som var i samme stil som beltespenna og endestykket, disse var en del av festemekanismen til beltet (Ramqvist 1992:100). I midten bak var beltet delt i to av en oval beltesten av blek kvartsitt. Ramqvist (1992:103) diskuterer om den kan ha blitt brukt som en motpart til ildredskapet, men han fant ingen bevis for dette. Beltestenen var innrammet i bronse og holdt beltet sammen. Til venstre for beltestenen hang det et redskap til å lage ild med. Det var et treskaft med en rund jerntupp, en erodert pinsett i sølv. Det var også en kam av bein som lå i et etui av lær. Noen steder hang kammen fast i etuiet. Det er derfor vanskelig å si noe om den, men det ser ut som om den har vært satt sammen av 4-5 deler med små nagler. Helt til høyre i beltet hang det en dolk og ei veske med 25-30 hasselnøtter i. I posen ble det også funnet to små gullbarrer, som blir beskrevet i avsnittet med gull. Belteveska på den andre siden av beltesteinen var naglet fast til beltet med 6 eller 8 nagler. Det har blitt funnet tre beltespenner og tre endestykker til reimer, noe som antyder at den ble holdt sammen med tre reimer (Ramqvist 1992:106-107).

Figur 4.11. Rekonstruksjon av beltet til Högomhøvdingen (illustrasjon av Selling i Ramqvist 1990:49)

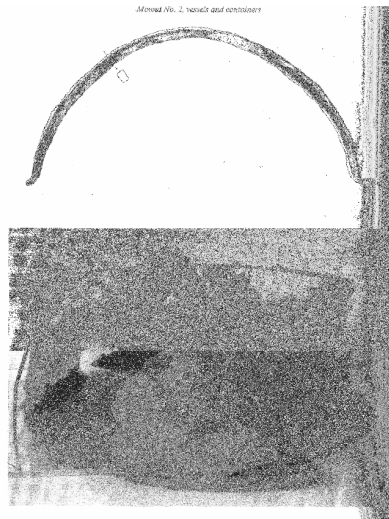
Til venstre for mannens hode lå en slipestein av kvartsitt og ei saks i ei lita trekasse. Kassa var dekorert på tre av sidene med løpende hunder og parallelle linjer. Dekoren var i samme stil som sverdet og knappene (stil 1, fig. 4.10). Kista var opprinnelig rød og var blitt holdt sammen med sølvbeslag (Ramqvist 1992:119). Kammen var trykt inn i trekassa slik at det ikke gikk an å skille dem.

Like ved eller oppå skjoldet ble det funnet en samling med redskaper. Det ble funnet en ring, som i andre tilfeller har blitt tolket til å ha blitt brukt til å snurpe sammen poser med. Ramqvist (1992:119) mener derfor at redskapene lå i en lærpose, og at disse fungert som klippe og barberutstyr. Redskapene inkluderte ei lita forvitret trekasse som inneholdt ei saks, to små kniver og et annet fragmentert redskap som man ikke vet hva har blitt brukt til. Den ene jernkniven var brukket i to, og hadde en oval krysseksjon. Den andre kniven kan bare ses på røntgenbildet, da den forvitret når den kom i kontakt med luft (Ramqvist 1992:120-121).

I fotenden av grava ble det funnet omtrent 20 kopper og kar. Det er ikke lett å anslå hva de har blitt brukt til, men Ramqvist (1992:137) mener at de har inneholdt mat og drikke. Av eksklusive gjenstander, ble det funnet 2 glass (figur 4.13), en vestlandskjele (figur 4.12) og et bronsefat. De to glassene var nesten identiske. Sokkelen er så tynn at glassene ikke kan ha stått uten støtte. Det ble funnet to barkekopper ved siden av glassene, disse kan ha fungert som støtte eller beholder. Innsiden av glassene var dekket med sølvbeslag, mens utsiden var dekket av et bronsebeslag. Det blir antatt at glassene ble laget nord for Svartehavet omkring slutten av 300-tallet eller begynnelsen av 400-tallet. Dette gjør dem eldre enn resten av grava og var gamle da de fulgte Högom høvdingen i grava (Ramqvist 1990:54; Ramqvist 1992:127-129).

Det har blitt antatt at vestlandskjelen ble laget i Belgia. Men da dette er et funn som stadig dukker opp på vestlandet av Norge, blir den kalt vestlandskjele. Før konserveringen kunne Selling se spor av innsekter på innsiden av gryta, noe som betyr at det må ha vært mat i den da den ble lagt i jorda. Ramqvist (1990: 54) mener det kan ha vært kjøtt. I bornsefatet lå en kam, noe som tyder på at personlig hygiene og stell av skjegg var viktig også i jernalderen. Det ble også funnet to keramikkbeholdere, hvor den ene er spannform og den andre er en svart-polert krukke. Flesteparten av beholderne var svøpt i bark og kunne derfor ikke

gjenskapes, men 10 av karene har blitt kalkulert til å ha vært mellom 7 og 25 cm i diameter. Ellers ble det funnet avtrykk av flere tallerker i grava, men disse var ikke bevart når grava ble åpnet (Ramqvist 1990:56; Ramqvist 1992:130).

Figur 4.12. Vestlandskjelen som ble funnet i haug 2 ble satt sammen (Ramqvist 1992:plate 92).

Figur 4.13. Glassene som opprinnelig var fra Svartehavet (Ramqvist 1992:plate 92).

Det ble til sammen funnet 7 gullgjenstander; to gullringer, to smykkeanheng, to gullbarrer og en gullplakett. Tiltross for at den ikke er helt sirkulær er gull plaketten blitt tolket til å være en mynt. Mynten hadde blitt plassert rett over avdødes hjerte, noe som er et Skandinavisk fenomen og har blitt koblet til en religiøs kult. Mynten ble datert til 500-tallet eller tidligere (Ramqvist 1990:58). Ringene ble funnet under avdødes venstre hånd og det har blitt anslått at de satt på henholdsvis lillefinger og peke- eller langefingeren, da størrelsen varierte kraftig. Ingen av ringene er ornamentert. Anhengene er nesten identisk formet som avlange blad og er av lett hamret gull. Ramqvist (1990:58) skriver at det kan ha vært anheng på skulderpartiet, eller at de har blitt brukt som øredobber. De to gullbarrene ble funnet i lærposen i beltet sammen med hasselnøttene, og har form som to tannpikere (Ramqvist 1992:123-124).

Figur 4.14. Gullfunnene i Haug 2. i Högom. Fra venstre til høyre: To gullringer, to anheng, enten til kjede eller skuldre, en mynt? og to gullbarrer (Ramqvist 1992:plate 85)

4.2.2. Samfunnet på Högom

I Norrland skiller det seg ut fire svært forskjellige områder. I mellom-Norrland er de arkeologiske funnene og fornminnene like. Sjørover likner de arkeologiske funnene mer på de i Sør-Sverige, mens nordover finner vi en kultur som har kontakt østover. Lappland er et eget område bebodd av fangstgrupper med en samisk etnisitet. Högom er sentralt plassert i Mellom-Norrland, og er et av områdene som tidlig begynte å dyrke mark (Ramqvist 1990:13,15). Ved å se Norden under ett mener Ramqvist (1992:22) at det kan skilles ut 15 høvdingdømmer, et av disse er Mellom-Norrland. Og han velger å bruke begrepet "petty kingdom of Central Norrland", framfor regionen, kulturell provins eller bare småkongedømme (Ramqvist 1992:22). Dette var uavhengige samfunn med variabel kontakt med andre. Sentral-Norrland grenser i nord mot et samfunn hvor det samiske er representert, mens det i sør og vest grenser til områder som ikke har masse funn. Videre deler Ramqvist opp Sentral-Norrland i seks regioner som han kaller *folkeland*, et begrep som han mener ble brukt om oppdelingen av større enheter i Uppland i middelalderen. Dette er steder hvor det finnes konsentrasjoner av mennesker, men som blir delt av skog eller sjøer (Ramqvist 1990:21, 1992:22). Det var en kontakt mellom disse grupperingene, og de sosiale funksjonene var foranderlige. I dette politiske dynastiet mener Ramqvist (1992:22) at Högom hadde en avgjørende rolle i tida da haug 2 ble til. Baudou (1993:141) mener at denne teorien ikke holder hvis det er krav omskriftlige kilder som støtter opp om den. Men ved å bruke antropologi modeller, analogiske slutninger sammen med det

arkeologiske materialet, ”så nærman man sig en form av historieforskning med en något annorlunda definiton än den vanliga. De arkeologiska resultatene i Mellannorrland är inte bara interessanta ur norrländsk synpunkt, de leder också över till en djupare diskussion om skillnader och likheter mellan arkeologisk och historisk forskning.” (Baudou 1993:141).

4.2.3. Datering

På bakgrunn av landhevninga ved Högom kan gravene gå så langt tilbake i tid som 200 f.Kr. Men det er ikke logisk å tro at gården ble opprettet på et så tidlig tidspunkt da kun bakkekammen ville ha vært synlig. Dessuten er det funnet bearbeidet jord under haugen, noe som tyder på at den har blitt til etter at det ble drevet gårdsdrift på området. Ramqvist (1992:223) mener at jordbruket kan ha startet omkring de første århundrene etter Kristus. Det foreligger en ¹⁴C-dateringen fra Högom, denne er fra et stykke tre fra gravkammeret i haug 2. og ble foretatt av Selling, og er kalibrert til 380 ± 70 e.Kr. Det ble funnet artefakter som har vært gamle da ble lagt i grava. Av disse kan glassene fra 300-tallet nevnes sammen med bollene som er noe yngre. Ramqvist (1992:223) mener de yngste artefaktene er knappene på skjorta og endestykket til slira. Disse er ornamentert med dyreornamentikk i stil 1, som er fra 500-tallet e. Kr. og er derfor veiledende for når grava ble laget. På Ross i Sæbø, i sør Hordaland, ble det funnet en gravhaug med en kjele som er lik vestlandkjelen fra Högom. Kjelen daterte grava til omkring 350-450 e.Kr., men på grunn av små artefakter som viste seg og være yngre måtte dateringen endres til 500-tallet e. Kr. også her.

4.2.4. Tolkning

I kapittel 3.1 definerer jeg en høvding ut fra et samfunnsmessig system, og ikke etter høvdingmodellen som tidligere ble brukt i Norge, som var et resultat av Services (1962) definisjon av samfunnets utvikling. I Högom har de hatt en omgangskrets utover sine egne grenser, til og med utenfor den norrøne kulturen. Enkelte av kontaktene kan ha vært opprettholdt ei stund, dette synes for eksempel på klærne som ble farget med krill fra Baltikum. Siden klærne ble sydd ut og farget med samme type krill, har kontakten vært opprettholdt. Sverdet er også produsert flere steder, bladet er romersk mens hjaltet er norsk og andre detaljer er svenske, vestlandskjelen fra Belgia og glassene fra Svartehavet er alle gjenstander som støtter opp om dette. At avdøde har hatt økonomi til å opprettholde

kontakt med alliansene betyr at han har hatt betydelige resurser og anledning til å bruke dem.

Ornamenteringen av gjenstandene vitner om stor kunnskap, da det er brukt forskjellige teknikker på flere av gjenstandene. Slag ornamentering var brukt på hesteutstyret og glassene, mens filigran¹¹ i kombinasjon med en prikking av gjenstanden ble brukt på endestykket til beltet. Flere av bronsegjenstandene og baksiden av ende stykket hadde vært gravert, mens det ble brukt nielloteknikk¹² på sverdet og knappene. Teknikkene og gjenstandene kan ha gått i arv fra en generasjon til en annen, samtidig som de har utviklet eller tilegnet seg ny kunnskap på en annen måte.

4.3. Raknehaugen

I Ullensaker, Akershus ligger Raknehaugen. Med en diameter på 95 m og en høyde på 15 m har den vært godt synlig i det som tidligere var et landbruksområde. Haugen er den største i Nord-Europa, men det er få funn i den.

Figur 4.15. Raknehaugen sett fra Ljøgodttjernet (Foto: Hagen 1997:8)

¹¹ Filigran er en håndverkstradisjon hvor mange små deler blir loddet sammen til en helhet. I dag finnes tradisjonen spesielt søljer til bunader.

¹² Nielloteknikk er en form for ornamentering som er gravert inn på metall og fylt med svart emalje.

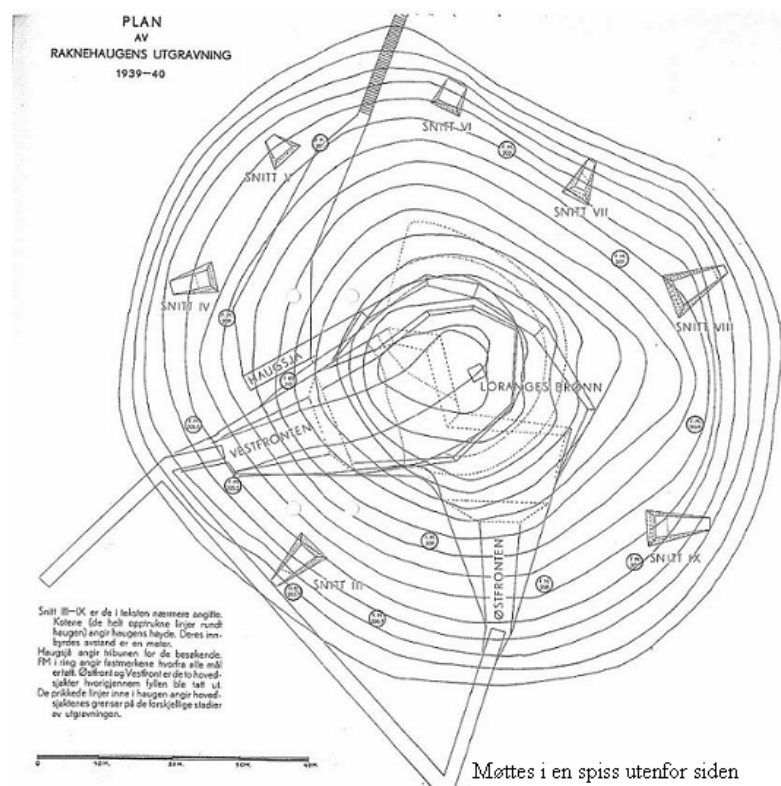
På grunn av få rike funn har det vært få utgravinger på Romerike. Som en konsekvens har det rådet en oppfatning om at området ikke var bebodd like tidlig som områdene rundt. Skre (1998b:51) skriver at arkeologene registrerte seg ferdig i Romerike, for så å dra på utgraving til de bygdene rundt som hadde rikere funn. Teorien har i senere tid blitt motbevist, og en økende arkeologisk interesse har oppstått.

Raknehaugen er kjent i kilder så langt tilbake som 1743, hvor sorenskriver Werners omtaler haugen i *Ullensaker beskrivelser*. Den blir også nevnt i Moer Kroens dagbøker i 1808-09 og av N. Nicolaysen i 1862-66 (Grieg 1941:1). Den første arkeologiske undersøkelsen ble foretatt av Andres Lorange i 1869 og 1870. Lorange hadde hørt et sagn om et stor slag på Steinsjordet på 500-tallet. Der falt kong Rakne og fire av sønnene hans. Rakne ble hauglagt i full rustning, mellom to hvite hester, mens sønnene ble gravlagt ved Hovin kirke. Lorange hadde derfor forventninger til hva han kom til å finne. Resultat var en større forståelse av haugens oppbygging, men det ble ikke funnet artefakter eller rester av levninger (Lorange 1871). Det har vært snakk om at det ble funnet en gullring. Denne er i så fall mistet eller forlagt. Lorange fant også et hesteskjelett i grava, men ble funnet nær kanten og trenger ikke ha noen tilknytning til selve grava. Grieg (1941:2) skriver at det var vanlig å gravlegge selvdøde hester i graver, noe hesteskjelettet kan være et tilfelle av. Som en konklusjon av utgravningene, mente Lorange at haugen hadde vært utsatt for gravplyndring. Da haugen ikke hadde ytre tegn på dette og den indre oppbygginga fortsatt var inntakt, er nok ikke det tilfellet (Myhre 1992; Skre 1998b).

I 1917 diskuterte Brøgger opphavet til navnet Raknehaugen. En teori er at navnet er en avstamning av folkevandringstidens sjøkonge *Rakni*. Dette er noe han selv ser som utenkelig da Romerike er en innlandsbygd (Brøgger 1917:11). I stede for dette mener Brøgger at Rakne var navnet på den som var gravlagt i haugen. Dette er en teori også Lorange var enig i (Brøgger 1917:13).

I 1938 og 1939 foretok Grieg utgravinger av haugen. Det ble funnet fire ildsteder eller kokegroper som var nedskåret i grunnen under haugen, hvor av ett av ildstedene var anlagt på den opprinnelige marken. Han fant også flere stolpehull, et brannflak og noen gjenstander som ikke kan assosieres med bygginga av haugen, som to flasker hvor den ene var full av øl og den andre hadde åtte sølvmynter fra tidsrommet 1727-1870 (Grieg

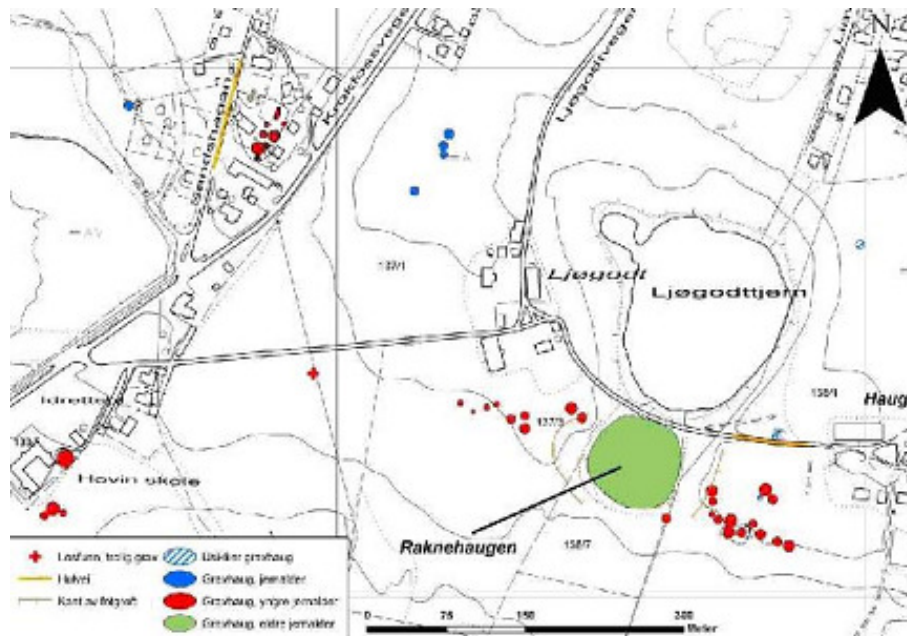
1941:9). Konklusjonen av utgravingen ble, at brannflakene har blitt til etter at arbeidet på haugen startet (Grieg 1941:16). I tilknytning til brannflaket fant Grieg en spredt ansamling av brente bein. Disse var for små og brent til at noen på dette tidspunktet klarte å artsbestemme dem. På grunn av funntomheten forkastet Grieg (1941:24-26) gravteorien. I stedet diskuterte han hvorvidt det hadde vært en tinghaug eller en æreshaug. Han mente at det mest sannsynlig hadde været en æreshaug. I haugen fant Grieg kultivert matjord, noe som betyr at haugen har blitt lagt på områder med dyrkbar mark (Grieg 1941:14). Dette kan ha betydd at store gravhauger kan ha vært et stort offer i magre tider da det gikk ut over områder med dyrket mark (Helliksen 2006; Skre 1998b).

Figur 4.16. Oversikt over Loranges og Griegs utgravninger av Raknehaugen. Illustrasjon (Grieg 1941:Plan VIII, Plan av Raknehaugens utgravninger).

I 1998 fikk Dagfinn Skre publisert sin doktorgradsavhandling (1998a). Her bruker han Raknehaugen for å kunne klarlegge utviklingen av forhistorien til middelalderens aristokratiske samfunnsorden og jordegodsbesittelsen. Her antar han at det har vært et aristokrati som har hatt jord i eie i hele perioden (Skre 1998a:1). Mer spesifikt undersøker han hvilke ressurser som har blitt brukt for å bygge haugen. Han setter den i sammenheng med andre hauger på Romerriket og tilsvarende store hauger i Mellom- og Sørskandinavia.

Han vil med dette si at avdøde i Raknehaugen sannsynligvis hadde herredømme over hele Romerike. Det er ikke snakk om et småkongedømme, da dette ikke inntreer før Harald Hårfagre begynner sin samling av Norge omkring 870 e.Kr. Men det kan ha vært en høvding med store landområder.

Figur 4.17. Bevarte og slettede gravhauger i området rundt Raknehaugen. (Illustrasjon av Gaut 2008)

4.3.1. Presentasjon av materialet

Det er få funn i Raknehaugen, men haugen i seg selv er et flott kulturminne. Videre vil jeg presentere haugens oppbygging, sammen med de få funnene fra Griegs utgraving, brannflaket og beinrestene. Stolpehullene og hesteskjelettet kan ikke assosieres med selve grava, og vil derfor ikke bli med i presentasjonen.

Lorange gir en god førstehåndsbeskrivelse av haugens oppbygging:

”En indre Kjæren af en omtrent atten Fod høi halvkugleformet Sandhaug er først bleven dækket helt over af Furubar, hvoriblandt jeg ogsaa fandt enkelte Tømmerstokker, som sandsynligvis skulde tjene til ved sin Vegt at holde Furubaret paa sin Pladts inntil det var bleven tildækket med omtrent 1 Fod sand. Derover er atter lagt Furubar som ogsaa er bleven dækket med 1 Fod sand. Ovenpaa alt dette er opstabet med stor Omhyggelighed et mangedoblet Lag af Birkestammer og kløvede Furustokker, hvis Længde i Almindelighed var sex Fod og Diameteren ved Toppen sex Tommer. Alt Tømmer var ubarket og i Almindelighed ufuldstændig kvistet. Det var

fældet ved Viknklehaug fra to Sider og de meget kraftige Øxehugg var endnu ganske glatte. Ovenpaa dette Tømmer var atter ophobet tre Fod Sand og saa et nyt Tømmerlag, ikke fuldstændig saa svært som det første, men bygget paa samme Maade.” (Lorange 1871).

Ifølge Grieg har tykkelsen på tømmerlagene variert, men Skre (1998a:318-319) har anslått at den totale mengden tømmer i haugen er nærmere 4000 m³. For å få til dette på en vinter, eller fire måneder har det vært 30-60 personer engasjert i hogst og kjøring av tømmer til enhver tid. Ved hjelp av dendrokronologi kan det fastslås at mellom 87 og 98 % av tømmeret har blitt felt samme vinter. De siste trærne har blitt hugget 1-5 år tidligere, og kan ha vært resttømmer etter andre byggeprosjekter. Tømmeret er verken råtnet eller sprukket, noe som kan bety at haugen har blitt bygget på mindre enn 3 sesonger. Sammen med det faktum at det overveldende flertallet av trær som er hugget samme år, er det mest sannsynlig at haugen ble planlagt litt utpå vinteren, da trærne ble hugget. Videre ble den bygget den påfølgende våren og sommeren (Skre 1998a:318-320).

Figur 4.18. Noe av tømmeret som ble gravd ut av Grieg (Foto: Hagen 1997:195)

Omkring haugen var det to store grøfter. Mesteparten av sanda som ble brukt i bygginga av haugen må ha kommet derfra. Myrjorda som ble brukt i bygginga av haugen kommer fra et område ca 300 m sørvest for haugen. Dette er en jernholdig type sand, som oppfører seg litt som leire. Den er smidig å bearbeide når den er fuktig, men blir fast når den tørker. Det

ytterste laget på haugen var også av denne typen sand, og har antageligvis blitt brukt for å holde haugen på plass. Skre (1998a:319) beregner at det har blitt brukt 83.000 dagsverk på å bygge haugen. Dette tilsvarer at 450-600 personer har jobbet med haugen til enhver tid fra mai til slutten av oktober, og er bare de som var direkte involvert i bygginga av haugen.

Det som skulle vise seg og være det viktigste funnet i Raknehaugen var et bål, hvor det ble funnet brent bein. Da knoklene fra brannflaket ble analysert i 1992, stilnet diskusjonene omkring Raknehaugen. Berit Sellevold fastslo at det var dyrebein der, men at det også var rester av menneske bein. De hadde tilhørt en person i 20-årsalden, hvor kjønnen ikke kunne bekreftes (Sellevold 1992:11). Resultatet ble bekreftet av professor Ludvig K. Haugen og tannlegen Sigrid Kvaal, som mener alderen er mer ubestemmelig og skriver at de kan ha tilhørt en ung, voksen person fra 20-30/45 år (Haugen og Kvaal 1993:41). Når det blir funnet menneskeknokler i et brannflak i bunnen av en haug, er det en gravhaug (Myhre 1992; Skre 1998a:315). Og de seneste diskusjonene heller mot at Raknehaugen er en gravhaug og ikke en tinghaug (Skre 1998a; Skre 1998b).

4.3.2. Samfunnet ved Raknehaugen

Landskapsnavnet Romerike kommer av det gamle Raumaricii. Navneendelsen forteller oss at dette var et småkongedømme i folkevandringstid og merovingertid. Lederen bestemte over resten av befolkningen mot at han opprettholdt lov og orden og sørget for beskyttelse, Skre (1998a:320) har derfor som utgangspunkt at Raknehaugen har stått for en regional overhøyhet. Det er ikke snakk om et stabilt herredømme over flere generasjoner, da dette ikke forekommer før senere i jernalderen. Raknehaugen var antagelig den første gravhaugen i et gravfelt på Ljøgodt. Gravfeltet fortsatte å være i bruk utover i jernalderen, og når vi kommer til vikingtid, var det et vanlig gårdsgravfelt. Dette kan indikere at herredømmet som den avdøde i Raknehaugen hadde, sannsynligvis ikke varte mer enn en ganske kort tid, og deretter ble fordelt på flere. Dette kan ha vært ”mer eller mindre lokale herrer med skiftende allianser seg imellom” (Skre 1998a:321). 6 av de 9 funnene fra den midtre delen av merovingertid, er funnet i nærheten av Raknehaugen. Skre (1998a:321) skriver selv at dette er få funn å basere en analyse på, ”Men når konsentrasjonen av funn faller sammen med Raknehaugens beliggenhet, og et av funnene kommer fra samme gravfelt som Raknehaugen eller et annet gravfelt like ved, er det temmelig åpenbart at

konsentrasjonen må ha en forklaring.” På bakgrunn av denne forklaringa konkluderer Skre (1998a:322) med ”at det fornemste aristokratiet i denne perioden har sittet på Jessheim, og at de har hatt herredømme over hele Romerike.”

Det er ikke lett å si noe om hvor lenge det regionale herredømmet har vart, i andre områder i Øst-Norge har det ble oppført flere store gravhauger i generasjoner. Det faktum at det bare er en gravhaug som Raknehaugen, tilsier at herredømmet kan ha forlatt Ljøgdødt relativt fort. I etterkant kan landet for eksempel ha blitt delt mellom flere. Ved å se på andre områder på Østlandet, diskuterer Skre utpregede store hauger som er fra omtrent den samme perioden. Ved å bygge en så stor haug som Raknehaugen har det betydd at det ligger en stor person i den, med en kanskje enda større etterfølger, som hadde evnen til å lage den. For å ta over et herredømme måtte etterkommeren vise styrke og mot for å holde på de alliansene de hadde. Hvis de ikke klarte dette var det alltid andre, av gudeætt, som sto klar til å ta over makta. Når vi bare ser en stor gravhaug på et sted, etterfulgt av flere yngre gravhauger, mener Skre (1998a:25-26) at slekten sloss om overherredømme. Den rivaliseringen som hadde vært mellom stammene hadde blitt mindre krigersk. Det hadde blitt et mer tydelig skille mellom overklassen og resten av befolkningen. Som vist i kapittelet om hierarki i jernalderen, ble mytene brukt for å stadfeste overklassens makt, da de var gudenes avkom. Begivenhetene i de fremste slektene ble begivenheter i kulten. Dette kan sees i lys med at hallen blir en arena for kulthandlinger. Hvis en herre virkelig oppnådde å bli ansett som stammens leder, må en herres død ha fortonet seg som en stor begivenhet for hele stammen.

Mangel på hauger trenger ikke å bety at det ikke har vært en elite der. Ettersom det hadde vært flere skifter av Herrer, blir det flere som sloss om stillinga som etterkommer. Dette kan ha resultert i at det ikke blir bygd hauger. Det kan også være flere grunner til at det ikke ble bygd hauger (Skre 1998a:320).

4.3.3. Datering

Botaniske undersøkelser har slått fast at haugen ble laget i løpet av en sommer (Helliksen 2006:251), og ikke over 3 sommere slik som Grieg (1941:15) mente var tilfellet. ¹⁴C-dateringer fra brannflaket plasserer den i tidsrommet 521-551 e.Kr. (Skre 1998b:28-32). Med de byggeteknikkene de hadde da må dette ha krevd en enorm arbeidsinnsats. Skre

mener at dette har krevd en arbeidsstyrke på opp til 600 mann og anslår at det har blitt brukt 83.000 dagsverk (Skre 1998a:319).

4.3.4. Tolkning

Da beinfragmentene ble osteologisk bestemt til å være menneskeknokler, ble det konstatert at Raknehaugen var en gravhaug. Den har, fra den ble bygget, vært en viktig del av landskapet i Ullensaker og demonstrerte en politisk, sosial og økonomisk overlegenhet i forhold til menneskene og bygdene rundt. Skre (1998a) skriver om Romerrike som samfunn med småkongedømmer, og at avdøde i Raknehaugen har vært en stor person, i et samfunn som var preget av uroligheter. Området var et knutepunkt for flere veier, og det er sannsynlig å anta at grava har blitt plassert der er, for at de skulle bli sett av folk som gikk forbi. Gansum og Østigård (2004:65) setter dette i forbindelse med et behov for å styrke det sosiale hierarkiet i samfunnet. Dette betyr at den store haugen har vært en måte å bekrefte sin egen posisjon utad i samfunnet. Mens innad kan det ha vært en konsensus om hvem som hadde makten, da det ikke er noen form for gravgods. Dette trenger ikke være tilfellet. Mangelen på gravgods kan like gjerne være en tradisjon eller ikke bli ansett som viktig i samfunnet.

Gravhaugen lå i krysset mellom hovedveien fra Viken (Oslo) til Mjøsbygdene og tverrveien fra øst til vest. Dette betyr at den lå midt i Romerike og har blitt satt i sammenheng med et ønske om å kommunisere til forbipasserende at her bor noen med en høy posisjon i samfunnet. Noen av veiene rundt Raknehaugen kan fortsatt benyttes som turstier. At haugen ble bygget ved siden av gården Ljøgodt og Ljøgodttjernet, et navn som forskere mener stammet fra det gammelnorske ordet *ljodgata* eller *tjodgata* som betyr veien (Brøgger 1917:9), støtter opp om teorien om veiene.

I området rundt Raknehaugen ligger flere yngre graver (figur 4.17). Bare på gården Ljøgot er det tydelige tegn etter 9 andre hauger, Skre (1998a:194, 196) mener det sannsynligvis har vært flere. En spydspiss fra merovingertid og 6 glassperler, plasserer gravhaugene i merovinger- og vikingtid. Gravene ble derfor til etter at Raknehaugen ble anlagt. Skre (1998a:196) fremholder at dette er en periode hvor det ble etablert flere nye gravfelt i området, da graver gjerne ble plassert i tilknytning til gårdstun. Når de skulle anlegge et gravfelt kan Raknehaugen kan ha vært et naturlig samlingssted, da det allerede lå en grav

der. Det kan også ha vært status i seg selv å bli gravlagt nært en tidligere storhøvding, dette kan ha markert tilhørighet til en stolt ætt.

4.4. Borg

På Borg i Lofoten ble det på 1980-tallet foretatt utgravinger av noe som skulle vise seg å være Nordens største høvdinggård. Strategisk plassert omtrent midt på Vestvågøy, kan huset, i kraft av sin lokalisering og beboernes sosiale stilling, tolkes som et sentrum på Vestvågøy. På et 2000 km² stor område ble det funnet rester etter flere bygninger fra romer- til vikingtid. Under utgravingen ble det fokusert på utgravingen av Borg 1:I, som er plassert på toppen av lite høydedrag i et område hvor det er flere rester av bosetning fra jernalderen. Det største av husene var et 83 m langt og 9 m bredt treskipet hus. Det hadde vegger av tre og en isolerende torvvoll rundt. Det er ikke funnet spor av veggene, men på grunn av gjenstandsfunn og ildsteder går det an å se en romfordeling. Lengst sørvest i huset var det en boligdel, deretter fulgte et inngangsrom med dør i begge ender av langveggen, og en gildehall. Det var også et mulig lagerrom og en fjøs del. Under dette huset ble det funnet et litt mindre hus. Dette ble sannsynligvis revet før det nye og større huset ble bygget på grunnvollen til det gamle (Herschend og Mikkelsen 2003:47). Før husene ble reist var det spor etter arding, parallelle grøfter og grunne groper fra et tidlig jordbruk i området. Etter at det siste huset ble revet har det vært drevet jordbruk på området. Dette har gjort at det er vanskelig å si om artefaktene ligger *in situ* (Herschend og Mikkelsen 2003:47; Johansen et al. 2003b:41-43).

Både husene og gjenstandene som ble funnet på Borg var av en slik karakter at de må diskuteres. Huset, som har ligget strategisk til midt på øya, vitner om et sentrum som kunne sees fra lange distanser. Jeg går inn på byggestil, hva som er vanlig for jernalderhus, og hvordan Borg skiller seg ut. Når det kommer til gjenstandsmaterialet har jeg valgt å presentere både hverdags- og festgjenstander, fordi hverdagsgjenstandene sier like mye om hvilket stort apparat det må ha vært behov for å få Borg til å fungere.

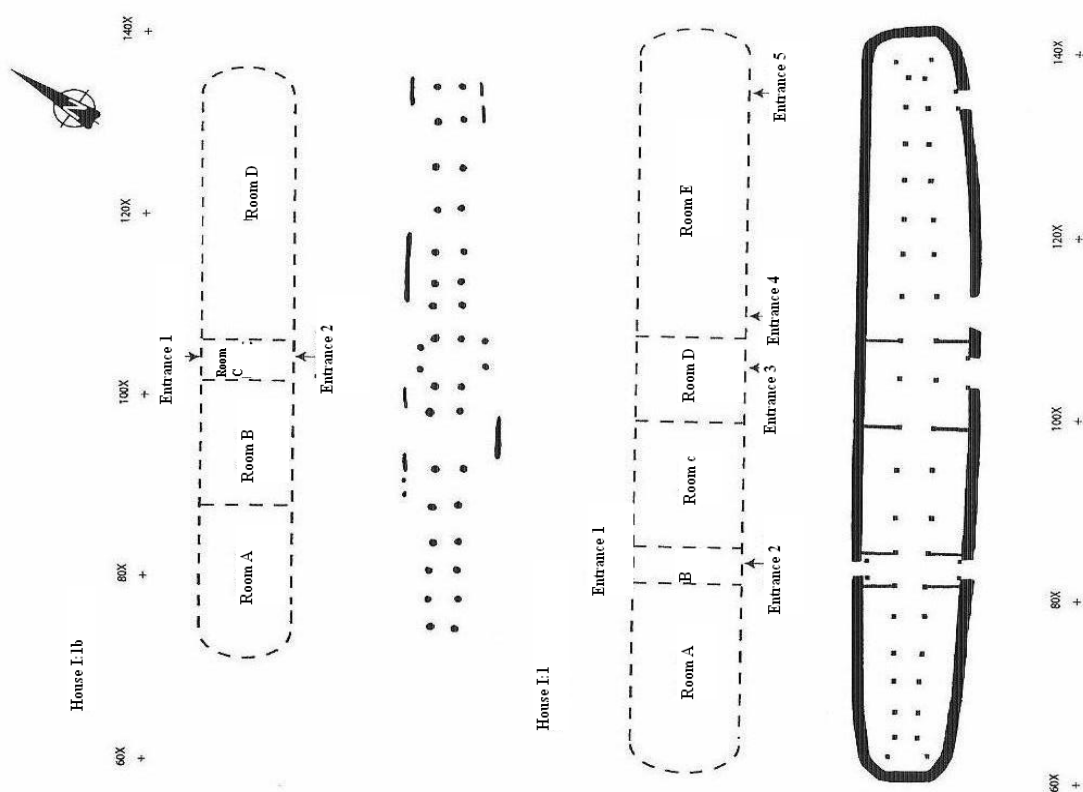

Figur 4.19. Rekonstruksjon av langhuset på Borg (Foto Ukjent).

En dag i september 1981 pløyde en bonde i Lofoten en artefakt opp av jorda. Tromsø museum ble tilkalt, og etter en befaring ble det funnet spor av minst ett fundament av en bygning. Dette var starten på Borgprosjektet. Våren 1982 slo Olav Sverre Johansen og Gerd Stamsø Munch fast at i tillegg til det ene fundamentet kunne det skimtes to andre strukturer. På bakgrunn av dette foretok Johansen og Munch prøveutgraving i 1983 og 1984. Målene med prøveutgravingen var å grava en grøft gjennom den første strukturen, slik at en kunne kaste lys over området og identifisere hvor huset lå. Utbredelsen og dybden på kulturlagene ble også kartlagt. Dette gjorde de ved å grava prøvestikk på 1x1m. Prøvestikkene viste seg å være for små til å kunne skille stolpehull fra ildsteder. I 1984 ble prøvestikkene utvidet til 6m² i de områdene som ble sett på som lovende. Under prøveutgravningen ble det totalt avdekket 80 m², og Johansen og Munch mente de hadde funnet spor av 6 eller 7 hus fra både eldre og yngre jernalder (Munch 2003a:21-22). Prøveutgravningene viste at en av strukturene vitnet om et fundament til et hus som ikke bare var eksepsjonelt i norsk sammenheng, men også i Skandinavia. Planen om å grava ut flere av strukturene endret derfor karakter til å fokusere på Borg I:1, da dette ville kreve enormt med tid (Munch 2003a:23). Forskningsutgravningen ble utført i sesongene 1986 til 1989. Resultatet av disse blir framstilt i kapittel 4.4.2. Etter utgravningen dukket Borg opp i bosetningsanalyser og diskusjoner om religion. Det er ikke bare fra Nord-Norge publikasjonene kommer, men huset vekker interesse i Skandinavia.

4.4.1. Presentasjon av materialet

Det ble funnet rester av to store strukturer på Borg. Disse var bygget opp av en ytre dreneringsgrøft, en isolerende torvvegg og ei grøft som skulle støtte den indre treveggen. På bakgrunn av et ujevnt mellomrom mellom stolpehullene, generell arkeologisk kunnskap og alminnelig fornuft, har Herschend og Mikkelsen (2003:59-60) foretatt en inndeling av rommene (figur 4.20). Ved å studere *in situ* artefaktene og konstruksjonsdetaljene kom Herschend og Mikkelsen (2003:63) fram til en funksjons inndeling av husene. Husene vil bli omtalt som hus 1:1a og 1:1b etter som hvilket lag de ble funnet i under utgravingen. Ut fra et typologisk studie representerer husene samme type. Fordi midtskipet i huset 1:1b var noe større enn i hus 1:1a, mener Herschend og Mikkelsen (2003:47) at 1:1b eldre enn 1:1a.

Figur 4.20. Plantegning av hus I: 1a og I:1b på Borg.

Også inngangspartiene er markert (Herschend og Mikkelsen 2003:43).

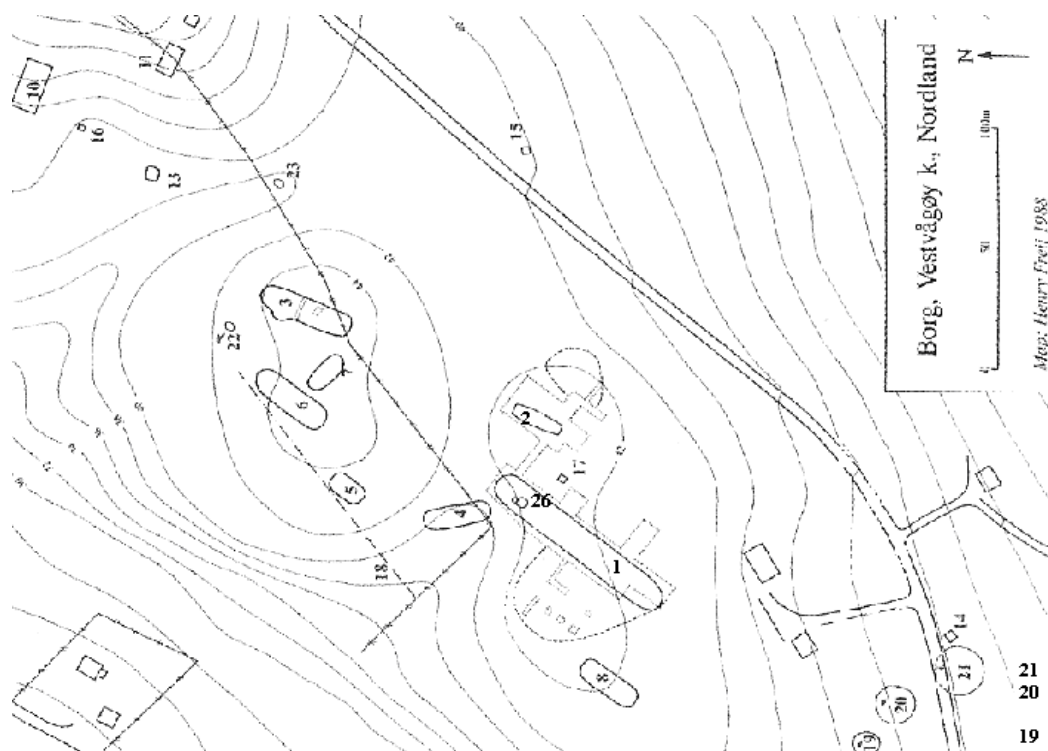
I hus 1:1b ble det funnet spor etter 16 stolpehull, en indre vegg-grøft, og en dreneringsgrøft utenfor. Grøftene og sporene etter vegger tyder på at huset var 6-8 meter bredt. Lengde er det ikke lett å estimere da det ikke var noen tydelig ende. Herschend og Mikkelsen (2003:47) mener at det kan ha vært omtrent 64 meter langt, med til sammen fire rom. Det ble funnet fem artefakter som kan sies å være *in situ*. Det er snakk om to potteskår, et skår

av kleberstein, skiferbryne og noe brent leire som kan kobles til rom C og ildstedet i rom B. I rom A og B ble det funnet hvert sitt ildsted (Herschend og Mikkelsen 2003).

Med fem rom, fem innganger og 19 par stolpehull mener (Herschend og Mikkelsen 2003:59) at hus 1:1a kan ha hatt indre mål på 7,5 til 9 meter bredt og 80 meter langt, og at det var 12 meter bredt og 83 meter langt utenfor. På det nordvestlige hjørnet av langveggen var det plassert en inngang, mens de andre fire lå spredt på den sørlige langveggen (se figur 4.20). Det ble lokalisert tre ildsteder i huset, et i rom A og to i rom C. I sammenheng med de to ildstedene som ble funnet i rom C var det en avlang grop som var fylt med skjørbrent stein og rent kull. Herschend og Mikkelsen (2003:61) mener dette var et ildsted som ikke var blitt ryddet før de dro.

I hus 1:1a ble det funnet gjenstander i stolpehullene og i grøftene som kan tilfises til tida etter at huset ble revet. Noen av artefaktene kunne relateres til de delene av gulvet som ikke var ødelagt. Fire biter hvalbein og 14 skår brent leire ble funnet i rom A. Øverst i stolpehull 1 i rom C ble det funnet ti fragmenter fra tre forskjellige glass, et skår av tatingerkanne¹³, tre gull gubber, ei mulig bakstehelle lagd av glimmerskifer, et bryne, et fragment av et klebersteinskar og to fragmenter av jernslag. I andre stolpehull i rom C ble det funnet fragmenter av vekter til veven, skår av kleberstein, tre bryner, en pimpstein med slipespor, en spiker og en smie-stein. I rom D ble det funnet en vekt til en vev, mens det i rom E ble funnet potteskår og ei øks. Øksa ble funnet i ei grop ved den indre veggen i rom E, og Herschend og Mikkelsen (2003:63) mener den har vært en gave til gudene. På grunn av gjenstandene i stolpehullene mener Herschend og Mikkelsen (2003:51, 53) mener huset ble revet like etter at en voldelig episode hadde forkommet, da det ble funnet knust glass i et stolpehull.

¹³ den fineste keramikken som var tilgjengelig i det nordvestlige Europa i perioden fra 770 til 825.

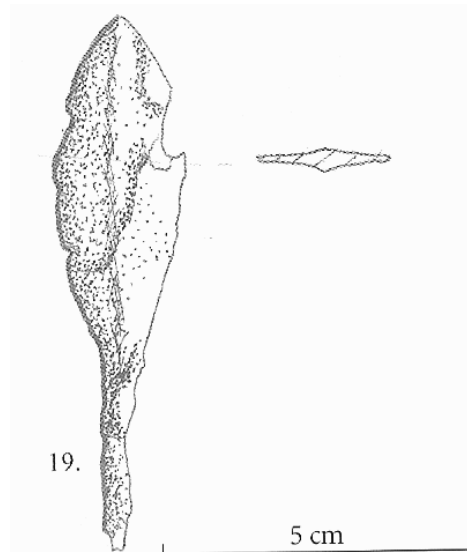

Figur 4.21. Oversikt over området rundt Borg. Nr. 1. fundamenteringen til Borg I, nr. 2. fundamentet til Borg II, nr. 19-21 graver og nr. 26, de to barnegravene som ble funnet inne i huset (Illustrasjon:Johansen et al. 2003b:14).

Det ble funnet stor mengder hverdagsartefakter på Borg, blant annet kleber- og slipestein hvor hovedandelen av artefaktene (52,9 %) kommer fra kar, boller eller beholdere, noe som er en tendens fra andre hus i vikingtiden. I hovedsak kan klebersteinsartefaktene assosieres med matlaging, vi ser også produksjon av forskjellig slags håndverk. Johansen et. al. (2003a:157) mener at klebersteinen antagelig ankom Borg fra andre deler av Nord-Norge som ferdige produkter. (Johansen et al. 2003a:141). Et stort antall slipestein vitner om at det har vært mange redskaper på Borg som måtte slipes. Dette sees i gjennomgangen av jerngjenstandene. Som med klebersteinen, mener Johansen et. al. (2003a:157) at det også ble importert slipestein. Den lyse skiferen er opprinnelig fra Telemark, mens den mørke skiferen er fra den norske kaledonske fjellkjeden. De spraglete slipesteinene mener Johansen et. al. er fra Hedeby, men at de ble formet på Borg.

Av til sammen 1092 jerndele som ble funnet på Borg ble det identifisert 33 kniver, 2 pilespisser, 3 sverd, 3 nåler, 15 håndtak, 1 jerngryte og flere forskjellige typer verktøy. Arrhenius og Muyingo (2003:170) mener at flere av knivene kan ha blitt brukt til lærarbeid, da de har blitt brukt og slipt så mye at kniven har blitt konkav. Det ble også

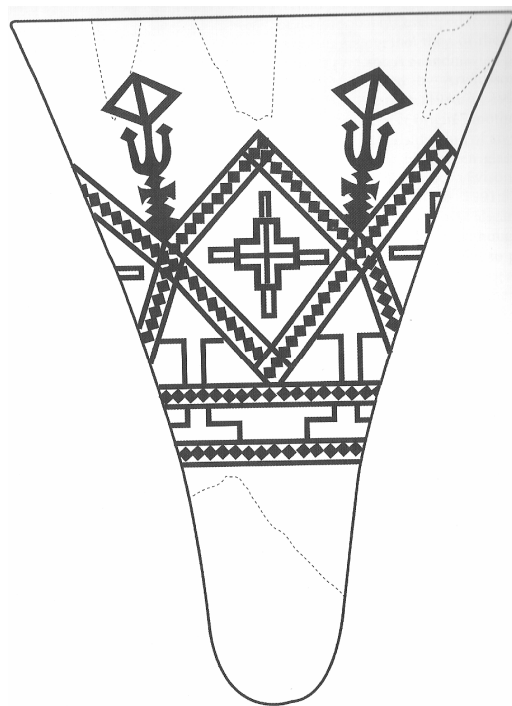
funnet rester av to trehåndtak til kniver. Hvorav to av dem kan være av ask, en tresort som ikke vokser så langt nord som Lofoten (Arrhenius og Muyingo 2003:171). Den ene av pilespissene kunne ikke identifiseres. Den andre (figur 4.22) minner derimot om en pilspiss som ble funnet i Birka (Arrhenius og Muyingo 2003:171). Det ble funnet tre forskjellige sverd på Borg, noe som er svært uvanlig i et bosetningsmateriale. En nedre parerbøyle og en sverdknapp har antakeligvis tilhørt samme sverd. Parerbøylene var lett kurvet og krysseksjonen var oval. Under prøveutgravingen i 1982 ble det funnet en nedre parerbøyle med en triangulær sverdknapp. Avleiring i området tyder på at resten av sverdet kan ha erodert bort. Disse to sverdene kan ha vært av samme type, og Arrhenius og Muyingo (2003:171) daterer dem til tidlig vikingtid. I jordhaugen etter utgravingen av rom C i hus I:1a ble det funnet et sverdblade som er dekorert med striper i et fiskebeinsmønster som følger bladet helt ned til tuppen. Som følge av at tangen er en motvekt mot kanten har, Arrhenius og Muyingo (2003:171) datert sverdbladet til merovingertid.

Figur 4.22, pilspissen som ble funnet på Borg (Arrhenius og Muyingo 2003:170, figur 9D.19)

På Borg ble det funnet 117 glasskår fra jernalderen, de representerer 15 eller 16 glass. Hoveddelen av glasskårene ble funnet på Borg I:1a (Holand 2003:211). To av glasskårene kan tidfestes til vikingtiden på grunn av et høyt innhold av kalium, mens resten besto av en blanding av natrium og kalsium hydroksid, en blanding som ble brukt gjennom hele jernalderen. På bakgrunn av typologisk analyse mener Holand (2003:211) at det jevnlig ble knust glass. Hun peker på at det sannsynligvis ble knust omtrent ett glass i hver generasjon, og mener derfor at det må ha vært en jevn import. I forhold til den kjemiske

sammensetningen mener Holand at det bare har vært ett eller to nye glass om gangen, noe som styrker teorien om en jevn import. Tre av glassene var av engelsk opprinnelse, ett fra Rhinområdet og to var fra andre steder på kontinentet (Holand 2003:211). To kobolt blå boller, dekorert med gulestriper, likner på funn fra England, Frankrike, Holland, Danmark og Sverige. Men Holand (2003:213) peker på at fargen og ornamenteringen på bollene fra Borg skiller seg fra de andre karene. 23 klare skår med et lite grønnskjær i, representerer et unikt glass i norsk historie (figur 4.23). Ved hjelp av de få bitene som var klare forskerne å gi et omtrentlig bilde av hvordan glasset har sett ut. Med en smal bunn kan det ikke ha stått av seg selv, men har blitt satt i en beholder. Inni glasset var det rester etter tynn gull folie. Foruten Borg er det funnet liknende glasskår i Belgia, Holland, Tyskland og Sverige. Hvor et av fellestrekkene er at mønsteret i glasset er tydelig selv om gullfolien er borte (Holand 2003:219).

Figur 4.23, etter måling av glasskårene, ble det laget en tenkt utgave av hvordan glasset har sett ut (Holand 2003: 218, figur 9F.6)

Det ble funnet 36 perler på Borg, 1 av sølv, 1 av rav, 4 av stein og 30 av glass. Ravet kom antagelig fra Baltikum, mens utformingen var rund og avlang og er skandinavisk. En rund perle med konkave ender var av karneol, som er en vakker rødfarget variant av kalsedon hvor fargen skyldes jernoksid. Denne steinen har sitt opphav fra Iran eller India. Det var seksten ensfargede glassperler, hvorav alle var fra Nord-Europa. Det ble også funnet flere

perler med dekor. Ei gul og tønneformet perle hadde linjer som dekor, og denne har blitt produsert i Vest-Europa eller Skandinavia. Tre perler var smykket med såkalt øyne, og disse var i et svart og ugjennomsiktig materiale, og kjennes fra ungarske områder i Volga-Kama regionen. Glassperlene stammer sannsynligvis fra knust glass som har blitt omsmeltet. Dette trenger ikke betyr at det har foregått glassproduksjon på Borg (Näsman 2003).

Det ble funnet to artefakter av jet. Munch (2003b:241) mener at råmaterialet antagelig kom fra området rundt Whitby i Yorkshire. Det er snakk om en diskformet perle og $\frac{1}{3}$ av en ring som har hatt en diameter på omtrent 3,2 cm. Munch (2003b:241) skriver videre at i den store sammenhengen har ikke disse jetartefaktene hatt en stor betydning. Ringen har antakelig brukket under produksjonen.

I tillegg til perla av rav, ble det funnet en klump med råmateriale og en liten fugl av rav. Fuglens hodet var bøyd bakover slik at det dannet en sirkel mellom nakken om kroppen. Dette kan bety at den har blitt brukt som et anheng, noe som var vanlig for slike små figurer (Munch 2003b:242). Det er ikke lett å anslå hvilken fugl den kan ha forestilt. Munch (2003b:242) nevner svane på grunn av den elegante kroppen, men hun mener at det også kan være snakk om ei gås eller andre fugler med svømmeføtter. Da den ble funnet sammen med en klump med råmateriale, mener Munch at den kan ha blitt produsert på Borg. Utenom denne fuglen har det bare blitt funnet en annen rav figur i Nord-Norge. En liten bjørn ble funnet i ei grav i Øyesund, Meløy i Nordland. Også denne har blitt brukt som smykke da den skjuler potene bak nakken, slik at det danner seg et hull. Munch (2003b:250) mener det kan være snakk om en lykkeamulett.

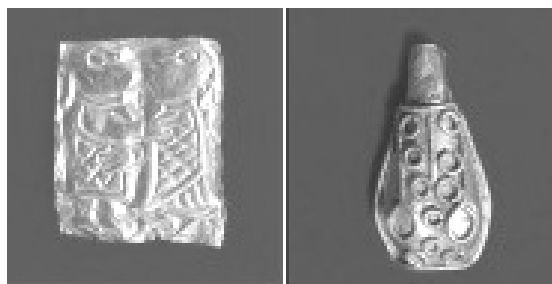
Det ble også funnet gjenstander av bronse, to av dem var i tilknytning til Borg I:1b. Ei brosjé fra 600-tallet var brukket slik at den var vanskelig å kategorisere. Den indikerer ikke noe form for status. Det gjør imidlertid et firkantet forgyllt bronsebeslag til hodelaget på en hest. Denne er pyramideformet med fire trinn. På toppen var den flat, og det var festet en grønn halvedelstein på med en stift i hvert hjørne. Disse var formet som blader på toppen. Borden rundt var delvis ødelagt, men en kan se tegn til en rombisk bord, hvor det er brukt hammerteknikk. Det er få av disse i Norge, og den som likner mest finner vi i ei rik båtgrav i Uppland, Sverige. Disse blir datert til merovingertid, eller den siste perioden

av det 6. århundret. Det ble funnet flere fragmenter av ei bronseskål, hvor to av skårene opprinnelig var fra kanten av skåla. De viser at kanten var bøyd innover, før den bøyd utover. Dette var ment å skulle styrke skåla. Det finnes en lignende skål fra Birka i Sverige som har blitt datert til det 8. århundret. En siste bronseartefakt er uidentifiserbar, da alle fire sidene er brukket (Munch 2003b:243-244).

Det var til sammen fem sølvfunn på Borg. Et strøfunn fra Borg II, en ring, ei perle, et fragment som nesten er en ring og et stykke sølvslagg fra Borg I. Munch (2003b:245) mener at strøfunnet fra Borg II kan ha vært en del av et armbånd, da det delvis var kurvet i den langsgående retningen. Fragmentet var ornamentert med slagteknikk, en rad med triangler og over den var det en rad med sirkler. De fire resterende gjenstandene er fra Borg I (2003b:245). En ring av to tynne tvinede sølvpinner, et fragment av et irregulært sølvbånd som nesten har blitt bøyd til en ring, en spiralformet perle, og en klump med slagg (Munch 2003b:245).

Det ble funnet åtte gullartefakter som alle kan knyttes til hus I:1a. I solda fra rom C ble det funnet ei lita perle. Det ble også funnet en artefakt som kan ha vært et feste til ei perle eller et smykke. Det ble funnet et lite og pæreformet objekt som var formet av gullflak. Artefaktet hadde en sokkel i den smale enden. Rundt kanten var det en gulltråd som en ramme rundt artefaktet. Den samme typen tråd var også brukt til å ornamentere forsiden, hvor denne tråden danner sirkler og linjer i et mønster som kan likne et ansikt. Denne teknikken er også kjent fra Birka i Sverige. Det ble diskutert om det kan ha vært et anheng på en hårnål, men etter forslag fra Else Roesdahl har Munch (2003b:247) kommet fram til at det kan ha vært toppen på en peke pinne som har vært brukt i hellige skrifter. Dette har blitt støttet av forskere som Cormac Bourk, Ulster og Niamh Whitfield, London. De legger også til at den er av anglosaxisk opprinnelse (Munch 2003b:246-247). De resterende fem artefaktene er gullgubber. Alle ble funnet i det nordlige hjørnet av rom C i hus 1:1a. De har en rett kant, og fire av dem er av den vanlige typen med to figurer på. Steinsland (1990:78) skriver at de skiller seg ut fra det vi finner sørover ved at de har rundere hoder og at figurene på en av dem står i halv-profil. Det kan være en lokal produksjon eller så var ikke personen som laget dem bevisst at moten hadde endret seg. Hodene er runde med tydelige øyne og nese, og de varierer med måten de står på. På noen av gullgubbene holder mannen med en arm rund kvinnens liv, men på de andre bruker han begge hendene. Hodene er også

i forskjellige retninger på noen, mens de ser i samme retning på andre. Den femte gullgubben er større enn de andre og her mangler en liten bit av det venstre hjørnet (Munch 2003b:249). Gullgubbene har i stor grad blitt knyttet opp til den religiøse troen i jernalderen. Funnet av disse gjør at rom C i huset har fått to funksjoner. Til vanlig har det blitt brukt som et vanlig oppholdsrom, mens det i enkelte tilfeller har blitt brukt som en hall, hvor høvdingen kunne holde gilder.

Figur 4.24, en av gullgubbene og gullgjenstanden som det ble antatt at har vært toppen av en pekepinne til hellige skrifter (Munch 2003b:149 figur 9H.8; Munch 2003c:254, figur 10.1).

Selv om det ble funnet en gravpass med 11 hauger 300 m nordvest fra Borg I, ble de ikke prioritert i utgravingen, da det var tegn av gravplyndring. På grunn av den elliptiske formen daterte Johansen og Munch (2003a:15) gravene til merovinger- og vikingtid. Dette knyttet dem opp til Borg I. (Johansen og Munch 2003a:15). I en tidligere publikasjon pekte Johansen (1982) på at det er få store graver på Vestvågøy, og han mener at gravene som lå nært Borg tilhørte odelsbønder fra området rundt, som ble gravlagt nært maktkjernen.

To graver, lokalisert under det store huset på Borg, var derimot et spennende funn. Om disse skriver Holand og Hood (2003:103) ”They were found inside both phases of the house [...] and are therefore thought to be older than the first erection of the house, possibly dating to the Roman period”. Et keramikkskår, funnet mellom gravene og en ¹⁴C-datering under husets vegg, plasserer gravene til et sted mellom 255-410 e.Kr. Den ene grava var for ødelagt av senere bruk til å bli gravd ut, mens det i den andre grava ble gravd ut to kvadrater. Levningene som ble funnet, var for små til at det kan ha vært et voksent menneske. Siden gravene stammer fra den tidlige bruksperioden da huset ikke var så stort, er det trolig barn som har blitt gravlagt rett utenfor huset, for at de skulle være nær familien også etter døden.

4.4.2. Samfunnet på Borg

På Vestvågøy har forskningen fokusert på bosetting, som til å begynne med dreide det seg om registreringer. Nicolaisen, Havnø og Lund fant flere hustufter. Lund registrerte også de første gårdsanleggene på øya på 1950 og 60-tallet (Sørum 2002:13). Ikke før på 1970-tallet ble en omfattende registrering gjort, i forbindelse med registreringene for Økonomisk kartverk og seinere registreringer (Johansen 1979:96-97). Basert på historiske kilder kartla Alf Ragnar Nielssen (1977) effekten som svartedauen hadde på Vestvågøy, og fant ut hvilke gårder som eksisterte i høymiddelalder. Olav Sverre Johansen (1982) kom fram til at bosettingsbildet i yngre jernalder stort sett var det samme som i høymiddelalder. De sosiale skillene i yngre jernalder ses på bakgrunn av at trellgårdene hadde dårlige vilkår i en jordbrukssammenheng. Johansen sammenligner dem med husmannsplasser, og mener de viser sosiale forskjeller mellom høvding, bonde og trell (1982:163-166). Også Reidar Bertelsen (1985:126) forsøkte å rekonstruere bosettingsbildet på Vestvågøy. Han trakk konklusjonen om at samfunnsutviklingen i jernalder gikk fra et samfunn av likestilte til et samfunn hvor høvdingene hadde tatt over fordelingsoppgavene. Videre trekker Bertelsen opp grenser for mulige høvdingdømmer i Lofoten. Sørum (2002:13) mener det er problematisk at samfunnsmodellen kun får to lag, høvdingene og fiskerbønder. Bertelsen tar heller ikke stilling til hvordan samfunnet så ut under høvdingene (Sørum 2002:12-14). Sørum mener at et generelt trekk ved forskningen av samfunnet på Vestvågøy er at de sosiale aspekten rundt samfunnet ikke var viktige i analysen. Både Johansen (1982:163-164) og Bertelsen beskriver et høvdingsamfunn uten å gå inn på de problematiske sidene ved denne modellen som jeg beskriver i kapittel 3.1. Skre (1998a:4) argumenterer for at det tradisjonelle synet på samfunnet i yngre jernalder bør revurderes og at slike revurderinger bør ta et oppgjør med høvdingbegrepet.

Utgravingen av Borg førte med seg en materialepublikasjon, hvor Borg blir beskrevet som en høvdinggård på bakgrunn av de store mengdene med hverdagsartefakter. I hallen ble det funnet flere artefakter som knyttes opp mot den norrøne kultutøvelsen, og Borg blir satt i sammenheng med hallfunksjonene og horget. (Johansen et al. 2003b). I 2002 kom Geir Sørum med en hovedfagsoppgave, hvor han så på ” Hus og bosetting på Vestvågøy: gården som symbol på sosial status i yngre jernalder”. I denne oppgaven viser han hvordan ulike grupper innen samfunnet kan ses i bosettingsmaterialet. Han konkluderer med at størrelsen på husene, beliggenheten og ressurspotensialet kan si noe om den sosiale sammenhengen.

Og han kom fram til at det har eksisterte minst tre ulike sosiale lag: trellene, bøndene og eliten. Trellene bodde hvor potensialet for ressurser var dårlig, eller i tilknytting til bøndenes eller elitens hus. Sørums (2002:121-122) mener å se at bøndene hadde bedre tilgang til resurser, da disse gjerne lå i nærheten av kysten og hadde muligheter for både jordbruk og fiske. Elitens gård fungerte som mer enn en funksjonell gårdsbygning. De var et symbol på makt og status, og knyttet til seg andre funksjoner ut over næringsgårdsdrift og fiske. Sørums bruker Borg som eksempel og skriver ”Det er lokalisert på en annen måte enn både trellgårder og bondegårder. ”Høvdinghuset” ligger så å si i sentrum øya, hvilket er det strategiske og kommunikasjonsmessige knutepunktet” (Sørums 2002:122).

4.4.3. Datering

Bosettingen på Borg strekker seg fra romertid (200-400-tallet e.Kr.) til tidlig middelalder (1100-1300-tallet). ¹⁴C-dateringer fra hus 1:I viser en variasjon fra tida før 200 e.Kr. til godt opp på 1000-tallet. Gjenstandsfunn viser derimot at det har vært en hovedbosetting der fra folkevandrings tid til merovinger-/vikingtid. De prøvene som ligger utenfor dette blir forklart med at det er resirkulert tre eller rester etter bosetningen nærmere vår tid. Den tidlige fasen av bosettingen tyder på at huset var mer av det ordinære slaget, men omkring 600 ser vi at standarden på artefaktene øker og huset kan måle seg i størrelse og interiør med flere av de store husene i Europa (Johansen og Munch 2003b:34). Funn fra denne perioden tyder på at beboerne i huset regelmessig drev med vareutveksling mot kontinentet (Johansen og Munch 2003a:13). Det kan se ut som om bosettingen ble mindre igjen omkring 800-tallet. Nielsen (1997:42) mener dette kan være en konsekvens av at mange nordnorske bønder dro til Island og bosatte seg der. Men Johansen og Munch (2003b:33) mener det er nærliggende å tro at det har vært en kontinuitet i bosettingen fram til i dag.

4.4.4. Tolkning

I et samfunn hvor det er tydelige spor etter en sosial lagdeling, har Borg vært et sosialt og religiøst sentrum (Sørums 2003:122). På bakgrunn av den store mengden hverdagsartefakter som ble funnet under utgravinga, er det logisk å tro at Borg har fungert som et hjem for en sosial elite. I følge Gansum og Østigård (2004:65), betyr plasseringen av Borg, at det har vært et offentlig og eksklusivt monumentet, og må sees i sammenheng med datidens religiøse ideer og tanker. Da det ble funnet gullgubber i stolpehull i det ordlige hjørnet av

det ene rommet har Borg blitt satt i sammenheng med hallens funksjoner. Den norrøne litteraturen forteller om hallen som et allsidig sted. Her ble det holdt gilder hvor de sosiale båndene ble opprettholdt, og nye allianser ble dannet, militære strategier ble lagt og det ble brukt til hverdagssysler når det ikke var festeligheter der (Steinsland 2005:269-270, se kapittel 2.3.1). Johansen (1982:164) mener at det er få graver i Lofotområdet med stor dimensjon som kan indikere en høvdingklasse, og at de gravene som finnes heller representerer odelsbønder. Men hvorfor har odelsbøndene blitt gravlagt ved Borg og ikke ved sin egen gård? Dette kan bety at huset i seg selv må ha vist makt, og det å begraves ved huset har betydd mer enn det å bli begravd ved sin egen gård. Her har det altså ikke vært nødvendig å demonstrere sin egen posisjon i "etterlivet".

Størrelsen og plasseringen på Borg indikerer at dette var et sted med hatt sosial, politisk, religiøs og/eller økonomisk velstand. Munch (2003b:241) argumenterer for mengede med gatat-, rav-, bronse-, sølv- og gullgjenstandene, sammen med glassene, "tating ware" muggene og noen av perlene, tyder på at borg har vært mer enn bare en jernaldergård. Med dette som grunnlag skriver hun videre at medlemmene av Borgfamilien har vært del av en den høyeste klassen i Nord-Norge, både sosialt, økonomisk, politisk og religiøst.

Omkrin 600-tallet e.Kr. ble Borg bygget ut, det kan bety flere ting. En befolkningsøkning kan ha krevd en større gilde hall, som igjen har krevd flere til å jobbe der og derfor har de bygd ut. Det kan også være en konsekvens av bedre økonomiske vilkår, eller mer stridighet innad slik at behovet for å markere seg økte.

For å få et videre perspektiv på Borg I:1, ble det, i 1989, gravd ut et større område, omtalt som Borg II. Her ble det funnet fire konstruksjoner; et langhus (II:1), to mindre hus eller skjul (hus II:2 og II:3) og et gjerde. Borg II:1, var 20,9 x 6,3 m, og hadde en boligdel i sør og en fjøsdel i nord. På bakgrunn av typologi ble hus II:1 datert til det 10. århundre. Norr og Fewster (2003:109) mener huset ble tatt i bruk like etter at Borg I:1 ble fraflyttet. ¹⁴C-dateringene fra hus II:1 (se tabell 3) stemmer ikke overens med den typologiske dateringen som tilsier at huset ble bygd i vikingtiden. Norr og Fewster (2003:117) forklarer dette med at brenselet som brukt var rester av Borg I:1. Selv om bygningen Borg II:1 er mindre enn I:1, mener Norr og Fewster (2003:109) at Borg fortsatt har hatt en økonomisk og politisk

innflytelse. Dette fordi noen ble igjen og opprettholdt sentrumet, om enn i en mindre form enn tidligere.

Hus II:2 og II:3 kan assosieres med I:1. Ei grunn grop indikerte at det hadde vært et skille i bygningen, og da huset manglet stolper i den østlige veggen, mener Norr og Fewster (2003:110-111) at rommet kan ha vært åpent mot øst, og at det har fungert som ett vedskjul. Den andre delen av bygningen kan ha vært oppbevaringssted for redskaper. I det minste av husene II:3, ble det funnet et ildsted. Det har blitt foreslått som ei smie, noe som ikke er sikkert (Norr og Fewster 2003:110). Utgravingen av Borg III, IV og V avslørte at gårdsbruket på Borg fortsatte i middelalderen og over i moderne tid. Etter hvert ble det også bygget kirke på stedet.

Den tingen som skiller Borg fra de andre lokalitetene er at det er et hus, og at gravene i området ikke har blitt ansett som interessante. Gravene er der, og om det er høvdingens odelsbønder, som Johansen (1982:164) mener, eller kan Borg har vært så tydelig i terrenget at høvdingen ikke hadde behov for å markere sin egen død? Den siste påstanden vil da bety at makten i livet var større enn den i døden, som kanskje kan ha vært tilfellet på de andre lokalitetene.

4.5. Oppsummering

I dette kapittelet har vi sett hvordan mennesker som lever med den samme kulturen etterlater seg forskjellige spor etter sitt eget samfunn. Paret i Bø ble gravlagt med et gravgods fra romerriket, de samiske områdene og vest-Norge, mens haugen ikke var særlig stor (Slomann 1959). Høvdingen fra Högom hadde flere hundre år gammelt arvegods med seg i grava og det var gjenstander fra Norge, sør Skandinavia, området rundt Svartehavet, romerriket, mens klær var farget med krill fra Estland. De hadde også brukt store ressurser på å lage haugen, da denne ruvet i terrenget (Ramqvist 1992:48). Raknehaugen ble konstruert på ett år, noe som betyr at mange mennesker har vært med byggingen. Ikke bare direkte med å lage haugen, men det har vært et apparat rundt som har sørget for at arbeidet fungert (Skre 1998b). På Vestvågøy ble det reist en stor hall som var synlig fra land og fra havet. Huset ble utvidet en gang på 600-tallet, noe som forteller om en økning i hushold eller område de var sentrum for. Gravene i området har ikke blitt utforsket noe særlig, da det var tegn etter gravplyndring, og de ikke ble ansett som viktige.

Når det gjelder samfunnene på de forskjellige stedene, kan vi se at tre av kulturminnene, Bø-grava, grava på Högom og Borg ligger i områder hvor det er flere folkegrupper, den norrøne og den samiske. Selv om det har vært to folkegrupper, trenger det ikke å bety at det var konflikter mellom dem. Det kan derimot ha vært viktigere å holde på sitt eget, noe vi kanskje kan se i Bø-grava. I Ullensaker og i Norrland har det vært stridigheter mellom flere grupperinger med en germansk kultur. Flere stammer kjempet om makten. Selv om dette er forskjellige lokaliteter har de likheter. De som var knyttet til den hadde et ønske om å signalisere sin egen status i samfunnet ved å vise en økonomisk overlegenhet. Mottakerne er derimot forskjellig i hvert samfunn. Videre vil jeg derfor vise hvordan den indre samfunnsstrukturen kan forklare forskjellene. Det flotte innholdet i Bø- og Högomgravene, sammen med den store haugen på Högomgrava og Raknehaugen.

5. Diskusjon

Etter å ha gjennomgått fire ulike kulturminner i fire forskjellige samfunn er det på tide å se på likheter og ulikheter, og trekke noen drøftende konklusjoner om hvordan og hvorfor det er slike forskjeller.

Arkeologisk materiale som har blitt knyttet til en sosial, politisk og kulturell elite, har blant annet vært graver og hus hvor det har blitt lagt ned tid og ressurser. I kraft av størrelse, innhold og plassering i landskapet har det blitt avtegnet som monumenter. Påfølgende konklusjon blir derfor å knytte personene som har bodd eller vært gravlagt på stedet opp mot samfunnet de levde i. Selv om ikke alle lokalitetene er like store, er de plassert tydelig i terrenget, noe som har blitt satt i sammenheng med behovet for å stadfeste sin egen posisjon. Når det har blitt brukt tid og ressurser kan man trekke konklusjonen om, at noen har hatt bedre tilgang til dette enn andre, utover det kan ikke arkeologiske materialet i seg selv forteller lite om et klasseskille. Grunnen til å velge overklassen sitt materiale er at dette ofte er materialet vi finner, da ikke alle fikk store graver eller hadde store hus. Dette er også gjenstandene som er utsmykket og forteller om samfunnet og tradisjonene. Gullgubbene på Borg er nettopp slike gjenstander som forteller om hellig bryllup. Uten de skriftelige kildene, som nedtegnede myter, kunne det like gjerne være en avbildning av ekteparet på borg. Ved å komplettere de arkeologiske kildene med myter, sagaer og utenlandske tekster fra jern- og middelalder, kan vi få et innblikk i hvordan samfunnet var bygget opp. Utenlandske kilder, som Tacitus og Ibn Fadland forteller om et hierarkisk samfunn, hvor hver enkelt kjente sin plass. Mytene bekrefter denne rangordningen i samfunnet, her kan vi lese hvordan klassene var skapt av gudene og vi kan derfor snakke om en herskerideologi. Videre går det an å studere hvordan samfunnet utspilte seg i sagaene.

Religionen kan vanskelig skilles fra det germanske jernaldersamfunnet. Den har vært retningsgivende for hvordan menneskene som levde i jernalderen oppfattet ting rundt dem gjennom religionen. Som beskrevet i kapittel 3.1 og 3.3 var blant annet mytene konstituerende for hvem som var født inn i hvilke roller i samfunnet. I materialet jeg har studert, er det i all hovedsak gullgubbene fra Borg som er et resultat av mytene. Det betyr ikke at ikke alle lokalitetene har vært et uttrykk for eliten. Borg fungerte som høvdingens

hus og hall, et sted hvor eliten var samlet til krigsråd, fest, alliansedannelse og ritualer. Dette er hendelser som var viktige for at det kosmologiske verdensbildet ikke skulle forstyrres. Gravene ritualene har vært tett knyttet til kosmologien. Ved å bygge store hauger eller ha gravgods i grava, ble den avdøde hedret og det ble forhindret at avdøde ikke gikk igjen og lagde trøbbel på gården. Mens størrelsen på Högom og Raknehaugen er graver som skulle bekrefte høvdingens makt, ved å ligge i nærheten av bostedet til de pårørende. Gravene var avdødes bolig, og når en person har fått en stor haug, kan det sammenliknes med et stort hus. Bø skiller seg ut ved å være samlingsstedet hvor lovene og reglene ble til, også grava skiller seg ut, da den er mindre, men den har ett rikt innhold. Et rikt innhold har også haug 2 i Högom, dette

En annen ting lokalitetene har til felles er at de har tilknytning til utlandet. Gjenstandene vitner om en handel med mennesker langt utover landegrensene. Det har blitt påpekt at hvis det er flere gjenstander av samme sort, har personene sannsynligvis hatt kontakt med område varene kommer fra, men hvis det bare er en av gjenstandene, kan den ha blitt tilegnet gjennom alliansedannelse (Storli 2006:90). Våpenutstyret og klærne til mannen i Bø-grava minner om gjenstander av romersk opprinnelse, noe som har gjort at han blir oppfattet som en person som har vært i den romerske hæren (Slomann 1959). Det har derimot blitt antatt at kvinnen er av samisk opprinnelse, da hun har ei fibulaspenne som har blitt brukt som smykke eller medaljong. Ramqvist (1990:25) peker på at haug 2 i Högom likner i utforming de vi finner på kontinentet og at mange av gjenstandsfunnene er importfunn. Dette mener han vitner om en overklasse. Det artefaktet som tydeligst viser at Högom ikke bare var en del av en allianse er den rødfargede tunikaen. Når tunikaen ble sydd ut, var stoffet av en annen kvalitet, men fargen den samme, rød krill fra Baltikum (Nockert 1991:109). Raknehaugen inneholdt ikke importerte gjenstandsfunn, men Skre (1998a:318-319) har målt den til å være den største i Nord-Europa. For å finne liknende gravhauger må vi til Sør-Europa. I Bø-grava er klærne like de som ble brukt av romerske legionærer. Borg er derimot en vanlig hall i Skandinavia, selv om den er bygget litt senere enn de lenger sør, så er det den største i Norge (Munch 2003a:23). Kobling mellom lokalitetene og verden omkring vitner om midler til å reise ut i verden, noe ikke som var alle forunt. Storheten i utforming og innhold gjør dem til en form for monumenter, og har ment å kommunisere til omverdenen at her var mennesker med makt og styrke. Når noen har brukt mye tid og ressurser på et hus eller en grav må en regne med at vedkommende

har ønsket å formidle sin posisjon i samfunnet til andre. Det er ikke først og fremst snakk om de som var under eliten i rang, da gjerne ble holdt på plass i hierarkiet med andre midler, slik som våpenmakt, sosiale myter og lignende. Det har heller vært en påminnelse til de i samme samfunnsklasse, om at dette var et sted hvor mennesker med mulighet til å forsvare egen posisjon bodde. Dobbelgrava på Bø ønsket å kommunisere til de som var på tinginget, da grava hadde et flott gravgods mens haugen ikke var stor. Etterkommerne av den avdøde i Raknehaugen på Ullensaker ønsket å formidle makt og styrke til forbipasserende, da haugen er stor mens det ikke var noe gravgods i haugen. Høvdinggrava i Högom og høvdinghuset på Borg er eksempler på konstruksjoner som viste sin posisjon ved å være store og innholdsrike. De kunne begge sees på lang avstand. Innholdet i grava var rikt, slik at de som vitnet begravelsen også viste hvilken slekt som var rikest. Borg var også stor innvendig, sammen med prestisjegjenstandene og det store husholdet må det ha vært en opplevelse å være der.

I forhold til synlighet i landskap skiller Bø-grava seg ut, ved at den bare har vært 1 meter (Slomann 1959:2). Sammen med tunanlegget kan den ha forsvunnet litt. Sett i lys av teorien om at det har vært et allting på Bø, kan det ha vært slik at de som var viktig i samfunnet var tilstede under begravelsen, og det derfor ikke var nødvendig med stor haug. Men i kraft av å bli begravd så nært maktens sentrum forteller oss at paret hadde en høy status. De andre lokalitetene har derimot vært svært synlige. Ved å se de ytre trekkene i forhold til plasseringen i landskapet, vil vi kunne trekke slutningen at Borg og Högom er plassert på et høydedrag, med tanke på en markering av sin egen makt og styrke. Noe av det samme gjelder for Raknehaugen. Den var plassert i veikrysset hvor to hovedfartsårer, fra sør mot nord og øst mot vest, møttes. Ut fra Gansum og Østigårds landskapsteori (2004:65), kan dette ha vært en måte å stadfeste det sosiale hierarkiet i Romeriket på.

Lokalitetene er alle knyttet til en sosial, politisk og militær elite. I denne likheten er det derimot individuelle forskjeller. Forskjellene kan si noe om samfunnet de ble til i, da ulike konflikter håndteres ulikt. En stor haug har blitt satt i sammenheng med ytre fiender og et behov for markere sin egen posisjon i forhold til andre grupper med mennesker som ikke bor på samme sted. En liten haug trenger derimot ikke å bety at det ikke var konflikter mellom ulike grupperinger. Har det vært mye gravgods i haugen, kan det bety at konfliktene har vært innad i samfunnet og ikke med andre grupper. Den som holdt gravølet

og det siste kvadet over avdøde, var den rettmessige arvtakeren, å holde en stor begravelse kan ha vært en måte å sikre sin egen posisjon som overhode. I teoretiseringen av begravelse må en ikke glemme det religiøse aspektet ved ritene. Å bli gravlagt med våpenutstyr, smykker eller gjenstander som glass, kjeler eller hesteutstyr styrker teoriene om troen på at menneskene fortsatte å leve etter døden, men i en annen sfære parallelt med denne.

Ut fra diskusjonen omkring samfunnet på de lokalitetene og diskusjonen omkring hver lokalitet, kommer det fram at Bø er stedet som skiller seg ut. Der de andre er hjemstedet til en høvding, er Bø stedet hvor høvdingene møttes. Bø er også det minst prangende kulturminnet på yttersiden. På grunn av innholdet i grava kan personene oppfattes som en del av eliten, men om de døde da det var allting på Bø, eller om hendelsen fant sted utenom alltinget vet vi ikke. Men siden grava ligger i tilknytning til tunanlegget er det ikke sikkert at vedkommende har trengt å ha en stor haug, da plasseringen gir en status i seg selv. Bø-grava ligger i mellom to kulturer, det er derfor interessant å se at de som bodde nært en annen kultur ikke hadde behov for å stadfeste sin egen plass i samfunnet. Dette står i sterk kontrast til Raknehaugen og haug 2. i Högom hvor en stor haug skulle vitne og rikdom, makt og styrke. Noe som styrker Hansen og Olsens (2006:36) påstand om en fredelig tilværelse mellom samer og germanere. Innholdet i gravene kan også være nyttig når vi studere overklassen. I motsetning til Raknehaugen, hvor det ikke var noe gravgods, hadde Bø-grava og haug 2. i Högom et flott innhold.

5.1. Oppsummering

I denne oppgaven har vi sett at forskjellig utforming av graver og hus kan ha vært påvirket av samfunnet de ble til i. Der hvor det har vært flere grupperinger av mennesker som har ønsket å ha en overordnet kontroll, var husene og gravene store i utforming slik at de som var i området tydelig kunne se at det var rike mennesker som bodde i området. Der hvor det blir funnet prydgjenstander inne i graven, mener forskerne at motstanden mot en person eller familie har kommet innenfra. Ved å utstyre den avdøde skal de som er tilstede ved begravelsen

Kort oppsummert kan vi trekke konklusjonen at Bø-grava har ment å fortelle de som var tilstede ved begravelsen at dette var en mektig person. Om det var samtidig med alltinget

eller ikke vet vi ikke, men i et skriftløst samfunn kan historien om begravelsen ha spred seg når det var ting. Videre kan vi se at på Högom kan det ha vært stridigheter både innad i samfunnet og utover. Ser vi dette sammen med de kulturelle forskjellene i området som jeg beskriver i kapittel 4.2.2(Ramqvist 1990:13, 15), kan det bety at de 15 grupperingene som Ramqvist (1992:22) mener er en del av den samme kulturkretsen ikke kom overens. Innholdet kan bety at også de nære gruppene stridet seg i mellom. Det er ikke sikkert om Raknehaugen er en gravhaug, men i dag er den gjellende oppfatningen at den er det. Det betyr at en person har betydd veldig mye på Romerike, og at den har hevdet sin rett også etter sin død. Borg skiller seg litt ut ved å være et hus. Gravene i området har ikke blitt gravd ut eller forsket på, utover det at de sammenfaller tidsmessig med huset og at det kan ha vært odelsbønder som har blitt gravlagt i nærheten av sentrum. Huset i seg selv viser at det har vært stor rikdom på Borg. Den hastige flyttingen kan derimot bety at andre har overtatt styringen etter ei stund.

Litteraturliste

- Armstrong, Niall John 2000. Tunalneggene og Amfiteatre - Hypotese om Tunaleggenes Opprinnelse. *Primitive Tider*, (3), 102-118.
- Arrhenius, Birgit og Helena Fennö Muyingo (2003). Chapter 9D. Iron Artefacts, in *Borg in Lofoten. A Chieftain's Fram in North Norway*, eds. Olav Sverre Johansen, Gerd Stamsø Munch og Else Roesdahl Arkeologisk Skriftserie 1, Lofotr - Vikingmuseet på Borg. Tapir Academic Press, 167-197.
- Baudou, Evert 1993. *Norrlands Forntid: ett Historiskt Perspektiv*, [Höganäs] ,: Wiken.
- Berglund, Birgitta 1995. *Tjøtta-riket: en Arkeologisk Undersøkelse av Maktforhold og Sentrumsdannelse på Helgelandskysten fra Kr. f. til 1700 e. Kr*, UNIT, Vitenskapsmuseet, Fakultet for arkeologi og kulturhistorie, Arkeologisk avdeling
- Bertelsen, Reidar 1985. *Lofoten og Vesterålens Historie. Fra den eldste tida til ca. 1500 e. Kr*, Kommunene i Lofoten og Vesterålen: Nordland Boktrykkeri.
- Bruun, Inga Malene 2007. *Blandede Graver - Blandede Kulturer?: En Tolkning av Gravskikk og Etniske Forhold i Nord-Norge Gjennom Jernalder og Tidlig Middelalder*, Masetergard, Instituttet for arkeologi, Universitetet i Tromsø
- Brøgger, Anton Wilhelm 1917. *Raknehaugen-Ravenna*, Oslo.
- Carnerio, R. L. (1981). The Chieftain: Precursor of the State, in *The Transition to statehood in the New World*, eds. Grant D. Jones og Robert R. Kautz Cambridge: Cambridge University Press, ix,254 s.
- Crumley, Carole L. (ed.) (1995). *Heterarchy and the Analysis of Complex Societies*, Arlington, Va.: American Anthropological Association.
- Diinhoff, Søren (1997). The Custom of Sacrifice in Early Iron Age Burial Tradition, in *Burial & society: the Chronological and Social Analysis of Archaeological Burial Data*, eds. Claus Kjeld Jensen og Karen Højlund Nielsen Aarhus: Aarhus University Press, 111-116.
- Dommasnes, Liv Helga (2001). Tradisjon og Handling i Førkristen Vestnorsk Gravskikk II. Fra Vereide til Vikingtid, in *Arkeologiske Avhandlinger og Rapporter fra Universitetet i Bergen*. -5- Arkeologisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Ekengren, Fredrik (2006). Performing Death. The Funktion and Meaning of Roman Drinkingvessels in Scandinavian Mortuary Practices., in *Old Norse Religion in Long-term Perspectives: Origins, Changes and Interactions. An International Conference in Lund, Sweden, June 3-7, 2004*, eds. Anders Andréén, Kristina Jennbert og Catharina Raudvere Lund: Nordic Academic Press, 109-113.

- Ekholm, Gunnar 1967. Glasbägarna av Högom-typ. *Tor*, (11), 9-14.
- Engelstad, Fredrik 2005. *Hva er Makt*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Fabech, Charlotte (ed.) (1994). *Society and Landscape. From Collective Manifestations to Ceremonies of a New Ruling Class*, Berlin: Walter de Gruyter.
- Gansum, Terje 1995. *Jernaldergravskikk i Slagendalen: Oseberghaugen og Storhaugene i Vestfold: Lokale eller Regionale Symboler?: en Landskapsarkeologisk Undersøkelse*, Oslo: [T. Gansum].
- Gansum, Terje (ed.) (1996). *Storhauger i Vestfold-Myter, Politikk og Arkeologiske Tolkninger*: Fellesnordisk Råd for Arkæologistuderende.
- Gansum, Terje, Gro B. Jerpåsen og Christian Keller 1997. *Arkeologisk Landskapsanalyse med Visuelle Metoder*, Stavanger: Arkeologisk Museum i Stavanger.
- Gansum, Terje og Terje Østigård 2004. The Ritual Stratigraphy of Monuments that Matter. *European Journal of Archaeology*, 7(1), 61-79.
- Gaut, AFK/Bjarne (2008). ed.
http://www.akershus.no/index.php?page_id=3409&article_id=24052.
- Geelmuyden, Anne Katrine 1989. *Landskapsopplevelse - en Planfaktor i Norsk Skogbruk Gjennom Tidene*, Ås: Norges landbrukshøgskole. Institutt for landskapsarkitektur.
- Gennep, Arnold van 1999 [1909]. *Rites de Passage. Overgangsriter* Pax forlag.
- Gilhus, Ingvild Sælid og Lisbeth Mikaelsson 2001. *Nytt Blikk på Religion: Studiet av Religion i dag*, Oslo: Pax.
- Gren, Leif 1994. Petrified Tears: Archaeology and Communications Through Monuments. *Current Swedish Archaeology*, 2, 87-110.
- Grieg, Sigurd 1941. *Raknehaugen*, Oslo: Norsk arkeologisk selskap.
- Hagen, Anders 1997. *Gåten om Kong Raknes Grav: Hovedtrekk i Norsk Arkeologi*, [Oslo]: Cappelen.
- Hanisch, Morten 2001. *Gravritualene - Fortellinger om Ære? -et Nytt Perspektiv på Vestnorsk Gravmateriale fra Romertid og Folkevandringstid*, Bergen: Universitetet i Bergen.
- Hansen, Lars Ivar og Bjørnar Olsen 2006. *Samenes Historie Fram til 1750*: Cappelen akademisk forlag.

- Hauge, Silje 2007. *Symbolisk Alkymisme, Maktrelasjoner i Bronsealderen i Farsund og Lyngdal*, Mastergrad ved instituttet for Nordisk arkeologi, Universitetet i Oslo
- Haugen, Ludvig og Sigrid Kvaal 1993. Knokkelflisene fra Raknehaugen. *Nicolay*, 2(62), S. 20-27.
- Helliksen, Wenche (2006). Raknehaugen: et Verdifullt Kulturminne og Kulturmiljø i Lokal Planlegging, Oslo: Norsk Institutt for Kulturminneforskning, 249-257.
- Herschend, Frands 1993. The Origin of the Hall in Southern Scandinavia. *Tor*, (25), 175-200.
- Herschend, Frands og Dorthe Kaldal Mikkelsen (2003). Chapter 6A. The Main Building at Borg (I:1), in *Borg in Lofoten. A Chieftain's Fram in North Norway*, eds. Olav Sverre Johansen, Gerd Stamsø Munch og Else Roesdahl Arkeologisk Skriftserie 1, Lofotr - Vikingmuseet på Borg. Tapir Academic Press, 41-76.
- Hodder, Ian 1982. *The Present Past an Introduction to Anthropology for Archaeologists*, London: Batsford.
- Hodder, Ian og Scott Hutson 2003. *Reading the Past: Current Approaches to Interpretation in Archaeology*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Holand, Ingegerd (2003). Chapter 9F. Glass Vessels, in *Borg in Lofoten. A Chieftain's Fram in North Norway*, eds. Olav Sverre Johansen, Gerd Stamsø Munch og Else Roesdahl Arkeologisk Skriftserie 1, Lofotr - Vikingmuseet på Borg. Tapir Academic Press, 211-229.
- Holand, Ingegerd og John S. R. Hood (2003). Chapter 6D. Graves Below Borg I:1, in *Borg in Lofoten. A Chieftain's Fram in North Norway*, eds. Olav Sverre Johansen, Gerd Stamsø Munch og Else Roesdahl Arkeologisk Skriftserie 1, Lofotr Vikingmuseet på Borg. Tapir Academic Press, 103-104.
- Huntington, Richard og Peter Metcalf 1991 [1979]. *Celebrations of Death: the Anthropology of Mortuary Ritual*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Härke, Heinrich (1997). The Nature of Burial Data, in *Burial & Society – The Chronological and Social Analysis of Archaeological Burial Data*, eds. Claus Kjeld Jensen og Karen Højlund Nielsen Aarhus: Aarhus University Press, 19-27.
- Hårdh, Birgitta (1993). Grunddragen i Nordens Förhistoria, University of Lund, Institute of archaeology, report series No 47.
- Ibn Fadlan, Ahmad 2004. *Vikingerne ved Volga: Ibn Fadlans Rejsebeskrivelse*, Resumeret, deloversat og kommenteret af Jørgen Bæk Simonsen, Højbjerg: Wormianum.

- Ingold, Tim 2000. *The Perception of the Environment: Essays on Livelihood, Dwelling and Skill*, London: Routledge.
- Jóhannesson, Jón 1969. *Islands Historie i Mellomalderen: Fristatstida*, Oslo: (Oversatt av Magerøy, H.) Universitetsforlaget.
- Johansen, Olav Sverre (1979). Jernaldergården i Nord-Norge, in *På Leiting Etter den Eldste Garden*, , eds. Rolf Fladby og Jørn Sandnes Oslo: Universitetsforlaget, 95-116.
- Johansen, Olav Sverre (1982). Den Eldste Bosettinga i Borge og Valberg, in *Borge og Valberg Bygdebok*, ed. Magne Krogtoft Bodø: Borge og Valberg Bygdeboknemd, 95-173.
- Johansen, Olav Sverre, Karsten Kristiansen og Gerd Stamsø Munch (2003a). Chapter 9B. Soapstone Artefacts and Wheatstones, in *Borg in Lofoten. A Chieftain's Fram in North Norway*, eds. Olav Sverre Johansen, Gerd Stamsø Munch og Else Roesdahl Arkeologisk Skriftserie 1, Lofotr - Vikingmuseet på Borg. Tapir Academic Press, 141-158.
- Johansen, Olav Sverre og Gerd Stamsø Munch (2003a). Chapter 1. Introduction and Summary, in *Borg in Lofoten. A Chieftain's Fram in North Norway*, eds. Olav Sverre Johansen, Gerd Stamsø Munch og Else Roesdahl Arkeologisk Skriftserie 1, Lofotr - Vikingmuseet på Borg. Tapir Academic Press, 11-18.
- Johansen, Olav Sverre og Gerd Stamsø Munch (2003b). Chapter 5. 14C-dates, in *Borg in Lofoten. A Chieftain's Fram in North Norway*, eds. Olav Sverre Johansen, Gerd Stamsø Munch og Else Roesdahl Arkeologisk Skriftserie 1, Lofotr - Vikingmuseet på Borg. Tapir Academic Press, 33-40.
- Johansen, Olav Sverre, Gerd Stamsø Munch og Else Roesdahl (eds.), (2003b). *Borg in Lofoten. A Chieftain's Fram in North Norway*: Tapir academic press.
- Johansen, Ole Sverre og Tom Søbstad 1978. De Nord-Norske Tunanleggene fra Jernalderen. *Viking 1977*, XLI, 9-56.
- Johnsen, Harald og Bjørnar Olsen 1992. Hermeneutics and Archaeology: On the Philosophy of Contextual Archaeology *American Antiquity*, 57(3), 419-436.
- Jørgensen, Lise Bender 1992. *North European Textiles: Until AD 1000*, Aarhus: Aarhus University Press.
- Kaliff, Anders 1997. *Grav och kultplats: Eskatologiska Föreställningar Under Yngre Bronsålder och Äldre Järnålder i Östergötland*, Uppsala ,: Department of Archaeology.

- Kjellstadli, Knut 1992. *Fortida er Ikke Hva den en Gang Var*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Krogh, Thomas, Rolf Theil og Trond Egeland 2000. *Historie, Forståelse og Fortolkning: Innføring i de Historisk-Filosofiske Fags Fremvekst og Arbeidsmåter*, Oslo: Gyldendal akademisk.
- Lagerlöf, Agneta Bennett (1988). Gravmaterialet som Källa för Kunskap om Människans Livsvillkor, Religiösa och Sociala Värderingar, in *Gravfältundersökningar och Gravarkeologi: Rapport från Riksantikvarieämbetets Seminarium om "Gravmaterialet som Källa för Kunskap om Människans Livsvillkor, Religiösa och Sociala Värderingar"*, 26-27 oktober 1988, ed. Agneta Bennett Lagerlöf Stockholm: Riksantikvarieämbetet, 14-21.
- Lévi-Strauss, Claude 1987. *Det Vilda Tänkandet*, Lund: Arkiv.
- Lidén, Hans-Emil 1969. Utgravningen av Mære kirke. *Norwegian Archaeological Review*, (2), 3-21.
- Lillehammer, Grete 1985. *Død og Grav. Gravskikken på Kvalheimfeltet Hå i Rogaland*, Upublisert Magistergrads Avhandling i Nordisk Arkeologi, Universitetet i Bergen,
- Lorange, Anders 1871. *Fra Raknehaugen: antiqvarisk meddelelse*, [Christiania: Videnkabs-Selskabet].
- Lund, Harald Egenæs 1959. *Håløygske høvdingeseter og tun-anlegg fra eldre og yngre jernalder : resymé av hovedreslutatene 1949-1958*: Svorkmo Prenteverk - svorkmo.
- Magnus, Bente (1978). De eldste tider i Gloppen og Breim, in *Soga om Gloppen og Breim. Frå dei eldste tider til om lag år 1800*, ed. Per Sandal Gloppen Sparebank, 103-197.
- Miller, Daniel (1989). The Limits of Dominans, in *Domination and Resistance*, eds. Daniel Miller, Michael Rowlands og Christopher Tilley London: Unwin HymanLtd, 63-79.
- Mortensson-Egnund, Ivar Håvamål, eds.
http://no.wikisource.org/wiki/H%C3%A5vam%C3%A5l#Strofe_42 og
http://no.wikisource.org/wiki/H%C3%A5vam%C3%A5l#Strofe_145 Lest 10.02.2009.
- Munch, Gerd Stamsø 1991. Høvdinggården "Borg i Lofoten". *Ottar*, (187), 43-48.
- Munch, Gerd Stamsø (2003a). Chapter 3. The Borg Project, in *Borg in Lofoten. A Chieftain's Fram in North Norway*, eds. Olav Sverre Johansen, Gerd Stamsø Munch og Else Roesdahl Arkeologisk Skriftserie 1, Lofotr - Vikingmuseet på Borg. Tapir Academic Press, 21-24.

- Munch, Gerd Stamsø (2003b). Chapter 9H. Jet, Amber, Bronze, Silver and Gold Artefacts, in *Borg in Lofoten. A Chieftain's Fram in North Norway*, eds. Olav Sverre Johansen, Gerd Stamsø Munch og Else Roesdahl Arkeologisk Skriftserie 1, Lofotr - Vikingmuseet på Borg. Tapir Academic Press, 241-252.
- Munch, Gerd Stamsø (2003c). Chapter 10. Borg as a Pagan Centre, in *Borg in Lofoten. A Chieftain's Fram in North Norway*, eds. Olav Sverre Johansen, Gerd Stamsø Munch og Else Roesdahl Arkeologisk Skriftserie 1, Lofotr - Vikingmuseet på Borg. Tapir Academic Press, 253-263.
- Mundal, Else 1974. *Fylgjemotiva i Norrøn Litteratur.* , Oslo/Bergen/Tromsø.: Universitetsforlaget, .
- Myhre, Bjørn (1990). Hvor Gamle er Gårdsgrensene?, in *Namn og Eldre Busetnad: Rapport frå NORNA's Femtande Symposium på Hamar 9.-11. juni 1988*, ed. Tom Schmidt Uppsala: NORNA-förlaget, 293.
- Myhre, Bjørn 1992. Raknehaugen - Likevel en Gravhaug? *Nicolay*, 4(60), 4-9.
- Müller-Wille, Michael 1992. Monumentale Grabhügel der Völkerwanderungszeit im Mittel- und Nordeuropa. Bestand und Deutung. *Mare Baltikum. Beiträge zur Geschichte des Ostseeraums im Mittelalter und Neuzeit. Kieler Historische Studien*, (36), 1-20.
- Nielsen, Karen Høilund (1997). From Society to Burial and from Burial to Society?, in *Burial & Society – The Chronological and Social Analysis of Archaeological Burial Data*, eds. Claus Kjeld Jensen og Karen Høilund Nielsen Aarhus: Aarhus University Press, 103-110.
- Nielssen, Alf Ragnar 1977. *Ødetida på Vestvågøy Bosetningshistorien 1300-1600*, Hovedfagsoppgave, Instituttet for historie, Universitetet i Tromsø
- Nockert, Margareta 1991. *The Högom Find and Other Migration Period Textiles and Costumes in Scandinavia*, 9, University of Umeå, Department of Archaeology
- Norr, Svante og Derek Fewster (2003). Chapter 7. Borg II, in *Borg in Lofoten. A Chieftain's Fram in North Norway*, eds. Olav Sverre Johansen, Gerd Stamsø Munch og Else Roesdahl Arkeologisk Skriftserie 1, Lofotr - Vikingmuseet på Borg. Tapir Academic Press, 109-118.
- Näsman, Ulf (1988). Analogislutning i Nordisk Jernalderarkæologi, in *Fra Stamme til Stat i Danmark. 1 Jernalderens Stammesamfund*, eds. Peder Mortensen og Birgit M. Rasmussen Århus: Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter, 123-140.

- Näsman, Ulf (1994). Liv och Död: Sydskandinaviska Grav- och Offerriter Från 200 till 1000 e.Kr, in *Myte og Ritual i det Førkristne Norden: Et Symposium*, ed. Jens Peter Schjødt [Odense]: Odense Universitetsforl., S. 73-94.
- Näsman, Ulf (2003). Chapter 9G. Beads of Amber, Cernelian, Glass, Jet, Rock-Crystal and Stone, in *Borg in Lofoten. A Chieftain's Fram in North Norway*, eds. Olav Sverre Johansen, Gerd Stamsø Munch and Else Roesdahl Arkeologisk Skriftserie 1, Lofotr - Vikingmuseet på Borg. Tapir Academic Press, 231-240.
- Olsen, Bjørnar 2002. *Fra Ting til Tekst. Teoretiske Perspektiver i Arkeologisk Forskning.*: Universitetsforlaget.
- Olsen, Magnus 1926. *Ættegård og Helligdom: Norske Stedsnavn Sosialt og Religionshistorisk Belyst*, Oslo: Aschehoug.
- Olsen, Morten 2003. *Den Sosio-politiske Organiseringen av Jæren i Eldre Jernalder: et Tolkningsforsøk med Utgangspunkt i Skriftlige Kilder og Tunanleggene*, Tromsø: [M. Olsen].
- Olsen, Olaf 1966. *Hørg, Hov og Kirke: Historiske og Arkæologiske Vikingetidsstudier*, København: Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab: I Kommission hos Lynge.
- Opedal, Arnfrid (1997). Båtgraver – rituell kommunikasjon som politisk strategi? Et eksempel fra Karmøy på 800-tallet. , in *Rikssamlingen – Høvdingmakt og kongemakt. Karmøyseminaret 1996*, ed. J.F Krøger Stavanger: Dreyer Forlag, 88-106.
- Peebles, Christopher S. og Susan M. Kus 1977. Some Archaeological Correlaters of Ranked Societies. *American Antiquity*, 42(3), 421-488.
- Ramqvist, Per H. 1990. *Högom*, Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Ramqvist, Per H. 1992. *Högom: the Excavations 1949-1984*, Umeå: University of Umeå. Department of Archaeology.
- Ringstad, Bjørn 1987. De Store Gravminnene - et Maktideologisk Symbol. *Viking*, (L), 65-78.
- Rønneseth, Ottar 1963. Gard og garssamfunn i eldre jernalder. *Heimen*, XII, 1961-963, , 15-32.
- Schanche, Audhild 2000. *Graver i Ur og Berg: Samisk Gravskikk og Religion fra Forhistorisk til Nyere Tid*, Karasjok: Davvi girji.
- Sellevoid, Berit J. 1992. Knokketflisene fra Raknehaugen. *Nicolay*, 4(60), 10-12.

- Selling, Dagmar (1952). Hövdingasvärdet från Högom, in *Arkeologiska Forskningar och Fynd* Stockholm: Svenska Arkeologiska Samfundet, s. 354-361.
- Service, Elman R. 1962. *Primitive Social Organization. An Evolutionary Perspective*, New York: Random House.
- Shanks, Michael og Christopher Tilley 1987. *Re-constructing Archaeology Theory and Practice*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Shetelig, Haakon 1912. *Vestlandske Graver fra Jernalderen*, Bergen: Grieg.
- Sjøvold, Torleif 1962. *The Iron Age Settlement of Artic Norway I*, Tromsø: Tromsø museums skrifter.
- Skre, Dagfinn 1998a. *Herredømmet: Bosetning og Besittelse på Romerike 200-1350 e. Kr.*, Oslo: Det historisk-filosofiske fakultet Universitetsforl.
- Skre, Dagfinn (1998b). Nye Tanker om Romerikes Jernalder, Skedsmo: Historielaget, S. 51-59.
- Slomann, Wencke 1959. Et Nytt Romertidsgravfunn fra Nord-Norge. *Viking*, XXIII, 1-28.
- Solberg, Bergliot 2003. *Jernalderen i Norge. 500 før Kristus til 1030 etter Kristus*: Cappelen Akademiske forlag.
- Solli, Brit 2002. *Seid: Myter, Sjamanisme og Kjønn i Vikingenes Tid*, Oslo: Pax.
- Steinsland, Gro (1990). De Nordiske Gullblekke med Parmotiv og Norrøn Fyrste Ideologi. Et Tolkningsforslag, in *Collegium Medieval*, 73-94.
- Steinsland, Gro (2002). Herskermaktens Ritualer. Kan Mytologien Sette oss på Spor av Riter, Gjenstander og Kult Knyttet til Herskerens Institusjon?, in *Plats och praxis: studier av nordisk förkristen ritual*, eds. Catharina Raudvere, Anders Andrén, Kristina Jennbert, Gro Steinsland og Terje Gansum Lund: Nordic Academic Press, 87-101.
- Steinsland, Gro 2005. *Norrøn Religion: Myter, Riter, Samfunn*, Oslo: Pax.
- Steinsland, Gro og Preben Meulengracht Sørensen 1994. *Menneske og Makter i Vikingenes Verden*. : Universitetsforlaget.
- Storli, Inger 2000. "Barbarians" of the North: Reflections om the Establishment of Courtyardsite in North Norway. *Norwegian Archaeological Review*, 33(2), 81-103.

- Storli, Inger 2006. *Hålogaland før Rikssamlingen: Politiske Prosesser i Perioden 200-900 e.Kr.*, Oslo: Novus forl.
- Sørensen, Preben Meulengracht (2003). Chapter 11. The Hall in Norse Literature, in *Borg in Lofoten. A Chieftain's Fram in North Norway*, eds. Olav Sverre Johansen, Gerd Stamsø Munch og Else Roesdahl Arkeologisk Skriftserie 1, Lofotr - Vikingmuseet på Borg. Tapir Academic Press, 265-272.
- Sørum, Geir 2002. *Hus og Bbosetting på Vestvågøy: Gården som Symbol på Sosial Status i Yngre Jernalder*, Matergrad ved Instituttet for Arkeologi, Universitetet i Tromsø
- Tilley, Christopher 1991. *Material Culture and Text: the Art of Ambiguity*, London: Routledge.
- Tsigaridas, Zanette 1996. *Grav - Symbol - Samfunn. En Analyse av Langhauger fra Eldre Jernalder*, Hovedfagsoppgave i Nordisk Arkeologi, Det Historiske-Filosofiske Fakultet, Univerisitetet i Oslo
- Tuan, Yi-Fu 1990. *Topophilia: a Study of Environmental Perceptions, Attitudes and Values*, New York: Columbia University Press.
- Turner, Victor W. (1990). Midt imellom. Liminalfasesr i Overgangsriter, in *Rites de passage. Overgangsriter*, ed. Arnold van Gennep Oslo: Pax Forlag A/S, 131-145.
- Ukjent, ed. <http://www.ivargault.com/bilder/borg.jpg>.
- Urbańczyk, Przemysław 1992. *Medieval Arctic Norway*, Warszawa: Semper.
- Wik, Birgitta 1983. Tunanlegget på Tjøtta: en Økonomisk og Ddemografisk Mmiljøstudie *Gunneria*, (44).
- Østerdal, Arnulf 1999. *Tid, Rom og Sted: Bronsealderrøysene i Hordaland*, Bergen: [A. Østerdal].
- Østigård, Terje 1997. Hvordan Tolke et Arkeologisk Materiale? Forståelse av Fortiden Gjennom Bruk av Analogi og Etnoarkeologi. *Arkeo*, (2), 20-24.
- Østigård, Terje 2003. *An Archaeology of Hell: Fire, Water and Sin in Christianity*, Lindome: Bricoleur press.